

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK TIDSSKRIFT

NIENDE RÆKKE

UDGIVET AF

DEN DANSKE HISTORISKE FORENING

VED DENS BESTYRELSE

REDIGERET AF

ELLEN JØRGENSEN

FORENINGENS SEKRETÆR

TREDIE BINDS FJERDE HEFTE

K Ø B E N H A V N

H. HAGERUPS BOGHANDEL, HOVEDKOMMISSIONÆR

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI

1925

Eilert Peter Tscherning.

Af

Mag. art. KR. PETERSEN.

DANMARKS politiske Historie i Tidsrummet 1815—30 er kun i ringe Grad udforsket. De vigtigste Behandlinger deraf er Rubins Bog om Frederik VI' Tid og A. D. Jørgensens Fremstilling i Danmarks Riges Historie VI. Bd. Saa vidt forskellige disse to Forskere end var, mødtes de dog i den Opfattelse, at den politiske Udvikling i dette Tidsrum stagnerede. Efter Rubins Opfattelse skyldtes det stærke politiske Røre, som gav sig til Kende med Aaret 1830, en tilfældig ude fra kommende Aarsag og behøver i hvert Fald ikke at opfattes som Resultatet af en forudgaaende Udvikling, og af de senere politiske Førere var der kun én, A. F. Tscherning, der maalbevidst ønskede Forandringer¹, ellers var Kendemærket paa den gode Borger ikke at bryde sig om Politik og at overlade Behandlingen af offentlige Anliggender til Embedsmændene². Der kan være Tvivl om, hvorvidt denne Opfattelse af Tiden er rigtig. Saa meget er i hvert Fald sikkert, at var denne Samfundsopfattelse Regelen, fandtes ogsaa Undtagelser. Rubin nævner selv A. F. Tscherning; med bedre Grund kunde han have nævnt hans Fader, Eilert Peter Tscherning, thi at Sønnens Anskuelse i høj Grad var præget af Faderens Paavirkning, indrømmes af A. F. Tscherning selv³ og ses desuden deraf, at disse for en stor Del var fuldt udviklede hos

¹ Tilskueren 1897 pag. 492 f.

² Rubin: Frederik d. VI' Tid pag. 312.

³ Memoirer og Breve VIII. Bd. pag. 82 jvf. I Hjemmet 7. Aarg. Nr. 1.

Faderen paa et Tidspunkt, da Sønnen ikke kan have været i Stand til at danne sig en selvstændig Opfattelse¹.

En Undersøgelse af Eilert Peter Tschernings efterladte Papirer og af hans talrige Indberetninger sammenholdt med de ca. 50 Breve, han i Tiden 1812—32 skrev til daværende Prins Kristian Frederik, viser, at han var en Mand med den mest levende Interesse for alle Samfundsforhold, sociale, politiske og økonomiske, og at han ingenlunde ansaa det for sin Pligt som Borger at forholde sig passiv overfor offentlige Anliggender, men at han tværtimod altid var parat med en vaagen Kritik, hvor han fandt den paa-krævet, og stedse var rede til at fremsætte den — ikke blot overfor Prins Kristian Frederik, men overfor Kongen selv. Og han veg ikke tilbage for at føre selve Ordet Konstitution i Pennen. Allerede i 1816 er han inde paa det, uden dog udtrykkelig at foreslaa en saadan for Danmark², men i 1830 skriver han³: »Min Mening er uforandret for en Konstitutionel-Monarkisk Forfatning — noget Deres Kgl. Højhed allerede ved fra den Brevveksling, De i de nærmeste Aar efter Krigen hændrede mig med.« Dette faar saa meget større Interesse, som Tscherning var en Mand af meget betydelige Evner⁴, og en Mand, der i høj Grad nød Kongens Tillid. At dette sidste var Tilfældet ses deraf, at Kongen Gang paa Gang betroede ham vigtige Hverv, som stillede store Krav til hans Konduite og hans Evne til at bedømme Personer og Forhold.

Det vil da formentlig være af Interesse at gøre Rede

¹ I dette Forhold til Faderen ligger Forklaringen paa A. F. Tschernings mærkværdigt tidlige Udvikling, som Rubin undres over. Se Frederik VI' Tid pag. 332, Noten.

² Brev til Kristian Frederik 10—2—1816. (Alle Brevene til Kr. Fr. findes i Kongehusets Arkiv).

³ Brev til Kr. Fr. 23—12—1830.

⁴ I et Brev til Tscherning af 2—2—1816 skriver Kristian Frederik: »Vi vilde godt kunne arbejde sammen, og meget Lys kunde jeg hente hos Dem. Ved forefaldende Lejlighed skal jeg ej heller forsømme det.« E. P. Tschernings Papirer. (Rigsarkivet; cit. Papirer).

for Tschernings Opfattelse af det Samfund, han levede i, haade fordi en betydelig Mands Billede af hans egen Tid har sin historiske Værdi, og fordi vor Forstaaelse af A. F. Tscherning derved uddybes.

E. P. Tscherning blev født 1767. Han blev Student 1783, studerede derefter først Teologi, siden Jura, men just som han skulde tage juridisk Attestats, brød Krigen med Sverrig ud, og under Indtryk heraf opgav han Juraen og meldte sig som Frivillig ved Hæren og blev kort efter Løjtnant ved Artilleriet. Efter Krigen garnisonerede han forskellige Steder, bl. a. i København, og ved Siden af at udføre Garnisonstjeneste studerede han ivrigt: Sprog, Filosofi, Fysik, Historie og Krigsvidenskab og tog ogsaa mere praktiske Opgaver op. I 1793 udførte han Forsøg med Feltbagerier, og i 1794 afgik han til Frederiksværk som Inspektør over Fabriksetablissementerne deroppe. I denne Stilling forblev han, indtil han i 1830 blev Vicekommandant paa Rosenborg — en Retraitepost for veltjente Officerer. Han var da — siden 1815 — avanceret til Oberst. Han døde i 1832¹.

Selve Arbejdet paa Frederiksværk interesserede ham meget. Værket gik ogsaa stærkt frem i hans Tid, og nye Fabrikationsgrene som et Sølvsmelteri og en Sabelfabrik oprettedes. Men selve de Arbejdsvilkaar, man bød ham, forekom ham utaaalelige. Aarsagen hertil laa vistnok for en stor Del i hans egen noget stejle, maaske lidt rethaverske og meget selvbevidste Karakter. Han havde overordentlig svært ved at underordne sig andre, men han havde ogsaa svært ved at arbejde sammen med sine Undergivne. Alleerede i 1803 tænkte han paa at søge sin Afsked, fordi For-

¹ Om Tschernings biografiske Data se Biogr. Lex. samt Brudstykker af en Autobiografi i Tschernings Papirer. Om hans Virksomhed paa Frederiksværk se G. Hornemann: Frederiksværks Historie i Omrids.

holdene er ham uudholdelige — navnlig paa Grund af Rivninger med de underordnede Embedsmænd, og han beder Hassler om muligt at skaffe ham en anden Stilling¹. Hassler fraraader ham dog bestemt at søge sin Afsked², og kort efter modtog han (paa Hasslers Foranledning?) en smuk Anerkendelse for sit Arbejde, idet Fabrikkens Ejer, Hertug Carl af Hessen, sendte ham et meget velvilligt Brev samt meddelte, at han havde tilstaaet Tscherning et aarligt Løntillæg paa 200 Rdl. og en Gratifikation paa 400 Rdl., som han beder ham modtage som et Bevis paa hans Hengivenhed og Agtelse³. Men efter at Værket i 1804 var overgaaet i Kongens Eje, og den øverste Ledelse derved kom i Hænderne paa en Administration i København, blev Forholdene igen vanskelige — navnlig efter Hasslers Død i 1805, da de andre Administratorer — og ikke mindst Chefen — manglede Hasslers Kendskab til Værket og til Tscherning selv⁴. Efter hans Interims-Instrux af 1805⁵ synes hans Stilling heller ikke at have været videre selvstændig, medens Ansvar et ene hvilede paa ham. Under Krigen var han optaget af mange andre Ting, men da han i Juli 1814 vendte tilbage til Værket, kom han midt op i de gamle Pinagtigheder. I et Brev til Bülow⁶ kommer han igen tilbage til Tanken om at tage sin Afsked, og han spørger, om der er Mulighed for Ansættelse andensteds, da han ellers selv maa bryde sig en Bane — om fornødent i Udlandet. Af Afskeden blev dog intet, men tilfreds blev han ikke. »Hvor meget lykkeligere er ikke en Pakhusforvalter end Inspektøren paa Frederiksværk,« skriver han lidt senere

¹ Brev til Hassler 18—11—1803 (Papirer). Hassler var Deputeret i Generalitetet og Chef for Administrationen af Frederiksværk.

² Brev fra Hassler 3—12—03 (Papirer).

³ Brev fra Carl af Hessen 10—12—03 (Papirer).

⁴ Autobiografien (Papirer).

⁵ Frederiksværks Afleveringsakter 1805 pag. 614.

⁶ Generaladjudantskabets Arkiv. Indkomne Sager, Hemmelige Papirer 1814. Nr. 435 (cit. H. P.). Bülow var Chef for Generaladjutantstaben.

til Kristian Frederik¹. Og endnu saa sent som i 1824 søger han at komme bort. Han søgte da Stillingen som Toldinspektør i Langenfeldt og bad Kristian Frederik om at støtte Ansøgningen². Prinsen havde dog en nærmere Protegé i sin Marskal, Kammerherre Clauson-Kaas, som ogsaa fik Embedet. Og Tscherning maatte blive paa Frederiksværk, til han i 1830 opnaaede Otium. Men han forsumpede ikke i Anstrengelserne og Vanskelighederne. Der blev Tid til at pleje en virksom Interesse for alle Samfundets Forhold, og han er utrættelig i at gøre opmærksom paa Skavanker og gøre Forslag til Ændringer, som det ses af hans mange Indberetninger til Bülow og hans Breve til Kristian Frederik og af Afhandlinger i forskellige Tidsskrifter. Paa sine gamle Dage gik han over til Journalistikken. I »Kjøbenhavnsposten« var han i Aarene 1831—32 en flittig Medarbejder. Næsten daglig findes en Artikel signeret med hans Mærke »T.« omhandlende alle mulige forskellige Spørgsmaal — en frisk og fornøjelig Læsning, der vidner om hans Vivacitet og mangesidige Interesser.

Særlig karakteristisk for Tschernings Grundopfattelse af Samfundet er hans Forstaaelse af og dybe Interesse for de sociale Forhold. A. F. Tschernings Opfattelse: at social Lighed var den absolutte Forudsætning for politisk Frihed, er maaske nok en Streg radikalere end Faderens, men heller ikke mere. Eilert Peter Tscherning var en lige saa afgjort Fjende af Privilegier af hvad Art nævnes kan som Sønnen, men hele hans Livssyn var mere moderat præget. Den positive Side af hans sociale Interesse var en varm Sympati for Almuen — en Sympati, der var baseret dels paa Erkendelsen af Almuens rent menneskelige Egenskaber³ og dels paa Erkendelsen af det fysiske Arbejdes samfunds-

¹ Udateret Brev (1815) til Kr. Fr.

² Brev til Kr. Fr. 29—8—1824.

³ Den Militairiske Sophron. En fri Oversættelse af E. P. Tscherning pag. 94 f. Jvf. »Kjøbenhavnsposten« 22—3, 25—3 og 27—5 1831 og A. F. Tschernings Efterladte Papirer I, 19.

mæssige Værdi og Tro paa, at Arbejdets Intensitet og dermed Udbyttet paa det nøjeste hang sammen med den arbejdende Klasses sociale Vilkaar¹. Skønt selv Militær og Leder af en industriel Virksomhed var det særlig Bondestandens Tarv, der laa ham paa Sinde, men hans Sympati omfattede alle, der havde det ondt. Under de vanskelige Forhold i 1807 drog han omhyggelig Omsorg for Hospitalslemmerne og søgte at skaffe dem Arbejde². Og da Kommandoen paa Als blev ophævet, søgte og fik han Kongens Tilladelse til at lade Ris og Faskiner uddele blandt de fattige. Endog til tidligere Slaver og Tugthusfanger naar hans Interesse. Han vender flere Gange tilbage til en Plan om efter endt Straffetid at give dem Jord at dyrke paa Grænsen af Hedeegnene med Udsigt til at faa Jorden i Arvefæste som Løn for god Opførsel. Maaske der da var Mulighed for af disse Mennesker, som ellers ofte gik til Grunde, at skabe en fri Husmandsstand³. Overhovedet hyldede Tscherning meget moderne Principper med Hensyn til Straffevæsenet. Han mente, at Behandlingen af Fangerne burde individualiseres paa Grundlag af et personligt Kendskab til de enkelte Fanger, og Formaalet med Straffen burde altid være Forbedring — at gøre Forbryderne til gode Borgere⁴.

Men ganske særlig var han dog interesseret i Bøndernes Forhold. Reformperioden var for ham Danmarks lykkeligste Tid⁵, og Forordningerne af 8. Juni 1787 og 20. Juni 1788 aabnede de skønneste Udsigter og gav sikre Forhaabninger⁶. I Bemærkningerne til den førstnævnte Forordning saa Tscherning udtrykt det, der for ham var afgørende: at faa

¹ »Valkyrien« 1831. III. Hefte p. 65. Jvf. »Den oekonomiske Korrespondent« 1821. p. 108.

² Brev fra Amtmand Arctander, Frederiksborg 2—9—07. (Pap.).

³ Dagbogsoptegnelser fra en Rejse i Jylland i Tyverne (Papirer). Jvf. »Kjøbenhavnsposten« 18—5—1831.

⁴ Brev til Kr. Fr. 3—7—1816.

⁵ »Valkyrien« 1831, III, p. 161 f. jfr. 265.

⁶ »Valkyrien« 1831, p. 158.

Bondens Retsstilling sikret ved klare og uomgængelige Lovbud. Meget hurtigt viste det sig ogsaa, at det var her, Vanskelighederne laa. Godsejerne søgte paa mange Maader at omgaa Loven¹, og selv om Regeringen skred ind, hvor der forelaa ligefremme Lovbrud², var der adskillige Forhold, som det var vanskeligt at komme til Livs³. Dette var Tscherning ikke ubekendt med. Han vidste, at der i Tiden fra 1797—1820 var kommet en Række gavnlige Bestemmelser for Bonden, men, tilføjer han, »der er et lille Skridt fra Lovens Givelse til dens Udførelse«⁴. Overhovedet laa Hindringen for en virkelig Bondefrihed ikke i Lovene, hvis Aand var uangribelig, eller i de Byrder, Staten lagde paa Bønderne, men i Godsejernes Udnyttelse af deres Magt over Bønderne. Selv i Pengeforvirringens Tid holdt Skatternes Stigning ikke Skridt med Prisstigningen paa Landbrugsprodukter, og disses Stigningsprocent laa ogsaa over Importvarernes — i hvert Fald de almindelige Importvarer. I 1812 sender Tscherning en lang Skrivelse til Bülow⁵, hvori han hævder dette, og som Dokumentation opgiver han følgende Priser.

	1806	1812
1 Td. Rug kostede	4 Rdl.	90 Rdl.
1 - Byg —	2 ⁴⁸ —	50 —
1 - Havre —	1 ³² —	35 —
1 Skp. Ost (Holstensk) kostede . . .	10 —	60 —
1 Td. Smør kostede	36 —	450 —
1 Hest —	100 —	1800 —
1 Okse —	40 —	500 —

Prisstigningen paa de vigtigste Forbrugsartikler i samme Tidsrum var

¹ Bergsøe: Kristian Ditlev Reventlow I, p. 224 f.

² A. Linvald: Kronprins Frederiks Regering I, 237. Jvf. »Kjøbenhavnsposten« 9—4—1831.

³ Bergsøe l. c.

⁴ »Valkyrien« 1831, I, 162 f.

⁵ H. P. 1812—399.

	1806	1812
1 Skpd. Jern kostede	15 Rdl.	125 Rdl.
1 Td. Tjære —	7 —	60 —
1 Td. Tran —	25 —	232 —
1 Skp. Fisk (norsk) kostede	40 —	320 —
1 Td. Sild —	10 —	130 —
1 Td. Stenkul —	2 —	25 —
1 Tylvt Brædder —	3 —	30 —
1 Kubikfod Tømmer —	0 ⁴⁸ —	6 —
1 Td. Salt —	6 —	36 —
1 Skpd. Hamp —	60 —	600 — ¹

Men ikke alene er Forholdet mellem Prisen paa Ex- og Importvarer gunstigt. Prisen paa de sidste er meget billig, naar man ikke beregner Prisen efter den imaginære, men efter den numerære Mønt. Det var da Tschernings Opfattelse, at dansk Landbrug i Tiden omkring 1812 i høj Grad var rentabelt². Disse gunstige Forhold varede til Midten af 1813. Men fra da og til Begyndelsen af 1814 slugtes Landbrugets Overskud af Skatterne, og i 1814 steg Skatterne mere end Kornprisen. Og dertil kom, at det Forholdstal, man anvendte for Omregningen fra Navneværdi til Sølvværdi, var meget ugunstigt for Bønderne. Tscherning anfører³, at Rug f. Ex. i 1814 er sat i Kapitelstakst til 130 Rdl. N. V. Dette skal efter Forordningerne reduceres til S. V. efter Forholdstallet 6 : 1 ∴ 1 Td. Skatterug = 21⁴ Rdl. S. V., som er lig 243—4—8 Rdl. N. V., hvilket vil sige, at Bønderne faktisk kom til at betale omtrent det dobbelte af det paalignede Beløb.

¹ Jvf. Falbe Hansen: Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne II. Bd. pag. 3. Forskellene i Tallene skyldes, at Tscherning nævner Salgsprisen, Falbe Hansen Kapitelstaksten, som efter Tscherning laa over Salgsprisen. Dette passer dog ikke altid. I 1812 laa Salgsprisen højest.

² Jvf. Falbe Hansen I. c. II, 9.

³ H. P. 1814—174. Jvf. Brev til Kr. Fr. (udat. 1815—16) og Brev til samme 24—4—1819. — For Rug var Kapitelstaksten 1813 i Sjællands Stift 21⁰⁰ Rdl. Statistiske Meddelelser 4. Rk. 15. Bd. 1. Hefte pag. 4.

Men den største Fare for Bondestanden laa dog i den fortsatte økonomiske Afhængighed af Herremanden i Forbindelse med det tilvante Underdanighedsforhold — to Omstændigheder, som aabnede mange Muligheder for Godsjeerne til Udbytning af Bønderne. En særlig Fare saa Tscherning deri, at Godsejerne i Tierne og Tyverne viste Lyst til at faa Fæsteforholdet afløst af frie Forpagtninger, hvorved Godsejerne slap fri for de Forpligtelser, Forordningen af 8. Juni 1787 paalagde dem ved Fæstes Indgaaelse. Forøvrigt paastaar Tscherning, at Loven ikke overholdtes, fordi en effektiv Kontrol manglede. Han kender Eksempler paa, at Fæstere er blevet udsat uden om Loven¹. Paa lignende Maade forholdt det sig med Lovens Bestemmelser angaaende Bøndernes Stervboer. Dette Forhold var ogsaa bestemt i Forordningen af 8. Juni 1787, og Princippet var, at Herremanden ikke skulde kunne være Dommer i sin egen Sag². Men fuld Beskyttelse for Bønderne gav Loven ikke. Der var tværtimod her et af de »mod sand Bondefrihed mest stridende Punkter«. Thi selv om Herremanden i sin Egenskab af Skifteforvalter ikke maatte paadømme sine egne Krav i Dødsboet, fik han dog ved sin Domsret med Hensyn til andre Krav en indirekte Indflydelse, og naar hans egne Krav skulde paadømmes af den stedlige Øvrighed, gav dette ingen stor Tryghed, da Dommeren kunde være i Herremandens private Tjeneste³.

Men kunde Loven end saaledes omgaaes, stod den der dog altid, og det egentlige Maal for Lovens Fjender maatte naturligt være at unddrage sig dens Bestemmelser. Allerede i 1787 ansøgte en Del jyske Godsejere om, at det maatte være Godsejere og Fæstere tilladt at enes om Syns- og Taksationsmænds Udnævnelse uden Øvrighedens Indblanding⁴, og Maalet var tydeligt nok at faa Fæstet afløst af

¹ »Valkyrien« 1831, I, 160 og 169.

² Fridericia: Den danske Bondestands Frigørelse pag. 89.

³ »Valkyrien« 1831, I, 160 f.

⁴ Bergsøe l. c. I, 127.

frie Kontraktforhold. Andragendet blev afslaaet, skønt Rentlow oprindelig synes at have været stemt for frie Kontrakter mellem Godsejere og Fæstere eller Forpagtere¹; men Hoverikommisionen kom til den Opfattelse, at frie Kontraktforhold vilde bevirke, at Bonden vilde komme til at sukke under et langt værre Trældoms-Aag end tidligere². Dette dækker ganske Tschernings Opfattelse. For ham var Fæstets Afløsning af frie Forpagtningskontrakter den største Ulykke, der kunde times Bondestanden, en Ulykke, der vilde forskærtse alle de Goder, der var opnaaet siden 1787, og som var saa store, at der kun manglede faa Skridt i, at det hele var fuldkomment. Og nu, midt i Arbejdet for Bondens Fremtid, fremkommer saa Ønsker om Forandringer, som vil omstyrte Lovene for Indfæstning og aabne Vejen for, at Fæsternes Kaar kan blive saa tunge som for 50 Aar siden, thi ved Kontraktforholdet kom jo alt Bøndergods under Ejernes vilkaarlige Disposition³. Og dette, skønt Loven selv aabnede mange Muligheder for Godsejerne til at holde Bønderne nede i økonomisk Afhængighed — ogsaa under Fæsteforholdet. Vel var f. Ex. Landgilden fast, men det var ikke umuligt at »finde et andet Navn til Barnet«⁴, og megen Vilkaarlighed heftede ved Indfæstningen, som varierede. Naar det blev hævdet⁵, at Indfæstningen gennemsnitlig androg ca. 10 % af Ejendommens Værdi, paastaar Tscherning, at dette er en billig Maalestok. Han ved, at den kan naa indtil 50 % af Ejendommens Værdi, og naar saa Gaarden tilmed er forfalden i Bygninger og Jorder, med daarligt Inventarium og Besætning og uden Sæde- og Fødekor, saa forfejles Lovgiverens Hensigt⁶. Og selv dette svage Værn vil man nu nedbryde, idet man lokkende taler

¹ Linvald l. c. 246. Jvf. dog Bergsøe l. c. I, 287.

² Linvald l. c. 247.

³ »Den oekonomiske Korrespondent« 1821, p. 109.

⁴ »Valkyrien«, 1831, I, 169.

⁵ Landhusholdningsselskabets Skrifter 3. Bd. 4. Hefte p. 73.

⁶ »Valkyrien« 1831, I, 198.

om frie Kontrakter. Men det er blot Frihed for den Stærke til at undertrykke den Svage. Derfor ønsker Tscherning, at alle »slige egennyttige Projecter maa blive til ingen Ting, men Almuens Frihed en skøn og varig Ting«¹, og at Fæstet maa blive afløst — ikke af Forpagtning, men af Selveje og Arvefæste².

I Tschernings Sympati for Bønderne var der en skarp Brod mod Godsejerne. I Fæsteforholdet plejede de udelukkende deres snævreste økonomiske Interesser uden noget Hensyn til Fæsternes ideelle Rettigheder³, og deres Ønske om Ret til frie Kontrakter støtter sig ogsaa paa rent selviske Motiver⁴, og hans dybe Uvillie mod alle Privilegier⁵ omfatter naturligvis ogsaa Godsejernes.

Paa et enkelt Omraade havde Bønderne dog selv Skylden for, at Lovgiverens Hensigt ikke blev naaet. Det var med Hensyn til Markfreden. De forskellige Forordninger desangaaende havde meget ringe Virkning⁶. I det før omtalte Brev til Bülow kommer Tscherning ogsaa ind paa dette Forhold og udtaler Ønskeligheden af strengere Straffebestemmelser. Han er overbevist om, at slige Foranstaltninger vilde øge Landbrugets Udbytte med mindst 10 % uden at skade nogen⁷.

Tschernings stærke og varme Interesse for Bondestanden beror dels paa, at han har erkendt dens Betydning for Samfundet som Bæreren af Landets vigtigste Erhverv og dels paa hans rent menneskelige Medfølelse med en paa mange Maader undertrykt og forfordelt Samfundsklasse — en Følelse, som laa bag hans oprigtige Demokratisme. Som

¹ »Valkyrien« 1831, I, 215 f.

² »Valkyrien« 1831, I, 198.

³ »Valkyrien« 1831, I, 171.

⁴ »Kjøbenhavnsposten« 27—5—1831.

⁵ »Kjøbenhavnsposten« 8—4—31.

⁶ Bergsøe l. c. I 264 og 267. Jvf. Rasmussen-Søkilde: Landboreformerne pag. 156 f.

⁷ H. P. 1814—435. Jvf. Brev fra Kr. Fr. til Tsch. 8—9—1816 (Papirer) og Breve fra Tsch. til Kr. Fr. 13—3—1816.

Demokrater danner han og Sønnen en ejendommelig Undtagelse fra alle andre Militære fra deres Samtid — i hvert Fald de af dem, der tog Del i det offentlige Liv. I denne Demokratisme er der ikke Tale om nogen Væsensforskel mellem Fader og Søn, men maaske om en Gradsforskel. E. P. Tscherning har vel ingen Sinde — saa vidt det kan ses — udtalt Ønsket om en absolut Lighed, men han anser den Konstitution for lykkeligst, hvor Ligevægten mellem de forskellige Samfundsklasser er fuldkomnest¹, og at det er hans Opfattelse, at det er Overklassen, der vejer for tungt, er der mange Vidnesbyrd om.

For Tschernings Opfattelse satte Aaret 1814 et dybt Skel. Baade i Henseende til den indre Udvikling og med Hensyn til Danmarks Stilling udadtil. Den indre Udvikling gik i det store og hele i den rigtige Retning fra 1788—1814. Først i 1815 fik Danmark ret den almindelige Reaktionens Aand at føle², som fik Tscherning til baade at ængstes og harmes, fordi han mente, at denne Politik svækkede indadtil i en Tid, hvor Farerne udadtil voksede. Sikkert delte Tscherning den almindelige Opfattelse af, at Danmarks Eksistens var i Fare. Han havde haft Lejlighed til at danne sig en Førstehaands Opfattelse af Sverrigs Stemning mod Danmark som Leder af Spionagetjenesten i Sverrig, og da han efter Kielerfreden blev sendt til Holsten for at udforske Stemningen, havde han set, at der truede Farer endog indenfor Monarkiets Grænser, og han fulgte stedse efter Evne og Lejlighed de storpolitiske Begivenheder ude i Europa. Til Tider indsendte han til Bülow Betragtninger over disse Forhold — vel ikke tænkt som orienterende for Regeringen, men dog altid med en Mulighed for, at de kunde indeholde et og andet Synspunkt af Værdi³.

¹ Brev til Kr. Fr. 13—3—1816.

² Brev til Kr. Fr. 25—4—1831.

³ H. P. 1814—435.

Hans Opfattelse af den almindelige europæiske Situation vidner om betydelig Belæsthed og en betydelig Sans for politiske Realiteter. En indgroet Mistillid nærrede han til Carl Johan, som han mistænkte for at nære Erobringsplaner mod Danmark. Overfor denne Fare maatte Danmark søge Støtte hos andre Magter, og efter Tschernings Mening kunde der kun blive Tale om England, som ogsaa maatte være interesseret i at styrke sin Magt i Østersøen overfor Rusland — Sverrigs Ven. Maaske kunde Englands Interesse i et kraftigt Danmark i Østersøen ogsaa paavirke Englands Stilling til Norge¹. I et Brev til Kristian Frederik² kommer han ind paa lignende Betragtninger, men her ikke blot Danmarks Forhold til Sverrig, men Danmarks Stilling i det europæiske System. For at sikre Europas Ligevægt mener han, at en Konsolidering af Centraleuropa er nødvendig. Dette vil nødvendiggøre, at en Del af Tyrkiet og Danmark vest for Store Bælt indgaar i det centraleuropæiske Statssystem. Det vestlige Danmark skulde saa forenes med Hannover under Danmarks Konge. Han anser denne Ordning for »højst nyttig« — baade for Danmarks Konge og for Danmark selv — og baade i politisk og økonomisk Henseende. Tanken drøftedes ogsaa af andre. I Selskaber i København har han hørt drøftet³, hvorvidt Danmarks Forening med Sverrig var gunstigere end Sjællands Ombytning med Hannover. »Faa tænker sig et Medium, og selv Mænd i Stillingen har kun givet mig det ene Tilfælde som Middel mod det andet uden at tilstaa Muligheden af en Kraftytring fra egen Side«. Ogsaa i Udlandet havde man Forstaaelse af, at Danmarks politiske Eksistens ene beroede paa de allierede Magters Villie og Tykke⁴. Og overfor denne truende Fare stod Danmark med svækkede Kræfter. Indadtil Finansforholdene og den

¹ H. P. 1814—435 jvf. H. P. 1814—308.

² Brev til Kr. F. 27—11—1814.

³ Brev til Kr. Fr. 1—1—1815.

⁴ »Times« 29. April 1813. Jvf. H. P. 1813—ad 607.

stadig skarpere Modsætning mellem Dansk og Tysk. Danmark er fuldt af Embedsmænd af en Nation, hvori det danske Kongehus har sine arrigste Modstandere, skriver han¹, og af Selvsyn vidste han, at en fjendtlig Stemning mod Danmark i Holsten var trængt dybt ned i Befolkningen. Dertil kom Norges Tab. Faren for Danmarks Selvstændighed drev over, men stedse grellere fremtraadte Vanskelighederne i den indre Styrelse. Med dyb Bekymring var han Vidne til Finansernes Sammenbrud og de store politiske Ulykker, som fik ham til at tvivle om det bestaaende politiske Systems Brugbarhed. Dog tvivlede han ingenlunde om Kongens gode Villie. Utallige Gange har han i stærke Ord udtalt sin Hengivenhed for Frederik VI og sin stærke Tro paa hans redelige Villie og rene Hensigter. Men Kongen maatte oftest bygge paa andres Viden, og Tscherning havde Erfaringer for, at man til Tider gav Kongen falsk Underretning². Hans varme Fædrelandskærlighed gjorde det umuligt for ham at forholde sig passiv i en saadan Situation. Og i Sommeren 1814 indsender han da til Bülow to omfangsrige Aktstykker³, hvori han fremsætter sit Syn paa Forholdene, idet han forudskikker den Bemærkning, at han vil tale saa frit som til sin Skriftefader. Særlig to Ting maa opnaas: Tilliden til Regeringen maa vindes paany, og Finanserne maa ophjælpes. Med Hensyn til det første anser Tscherning det for sin Pligt at sige, at han i hele Landet kun har hørt eet enstemmigt Ønske: »At vor gode elskede Konge vil styre Landet ved et Statsraad og Kollegier, og at de Mænd, der har Nationens Agtelse paa Grund af deres redelige Hengivenhed for Hans Majestæt, stod i Spidsen for det militære Kollegium«⁴. Med Hensyn til Finansernes Ophjælpning vanskeliggøres

¹ Brev til Kr. Fr. 27—11—14.

² Brev til Kr. Fr. 15—4—31.

³ H. P. 1814—390 og 435.

⁴ Det er klart nok, at Meningen hermed er, at Adjudanterne skal holde sig til deres Metier og ikke blande sig i Politik.

dette ved, at Nationen ikke har Tillid til den enkelte Minister, da denne ofte mangler Sagkundskab og derfor er henvist til at tage mod Raad udefra, hvorved disse uofficielle Raadgivere ofte spinder Silke, medens Staten maa tage Smerten. Derimod skylder Nationen Kongen Tak, da han har bragt store Ofre for igen at bringe Finanserne paa Fode — ikke mindst derved, at han ved Indretningen af Rigsbanken har paalagt sig visse Baand. Men naar Hensigten ikke er naaet, skønt der ikke udstedes flere Sedler, er Grunden den manglende Tillid. Denne kunde imidlertid vindes, hvis Kongen sammenkaldte en Komité bestaaende af: 4 store (og kloge) Godsejere, 4 slige Handelsmænd, 2 Amtmænd, 2 Borgmestre, 1 Finantzier, 1 Cammeralist, 1 Jurist og 1 Militær og lod denne Komité forelægge sig Forslag gennem Finantsministeren. Imidlertid er Tilliden til Landets Solvens heller ikke altfor rodfæstet, hvorfor et energisk Arbejde for Udviklingen af Erhvervslivet ogsaa er en af Tidens mest nærliggende Opgaver. Til Handelens Fremme foreslaar Tscherning ligeledes sammenkaldt en Komité, bestaaende af Købmænd, to fra København og en fra den vigtigste By i hvert Stift. Forslag fra den Komité skulde Commerce-Kollegiet forelægge Kongen, og til lige skulde Kollegiet for Komitéen opgive de Indvendinger, de muligt overfor Kongen havde fremsat mod Forslagene. Men for Handelens Udvikling var det endvidere afgørende, at Regeringen erhvervede sig baade fremmedes og indfødtes Tillid i Pengesager, thi kun derved kunde Kurserne hæves og kunde der skabes Muligheder for Handelen. En absolut Forudsætning for Handelens Blomstring var det endelig, at man løste de fleste af de Baand, Toldlovgivningen paalagde den. En Vanskelighed var det, at Danmark i Norge havde mistet sit Hovedmarked for Korn, men Erstatning maatte søges gennem Udvikling af andre beslægtede Erhverv, særlig Trafik og Fragtfart, som imidlertid krævede rolige politiske Forhold, og at Danmark genvandt den Tillid og Agtelse, som det ved Kaperierne havde for-

spildt. Meget ofte hører man hos fremmede Købmænd Ordene Tyv og Røver i Forbindelse med Ordet Dansk. — Med Hensyn til Fabrikker og Manufacturer er det nødvendigt, at de undrages enhver Understøttelse, og alle Monopoler burde afskaffes — undtagen saadanne som Ene-ret til i en vis Tid at udnytte Opfindelser — og navnlig bør Kongen ikke selv drive Fabriksvirksomhed, da Erfaringen viser, at det altid ender med Tab. — Hvad der tiltrænges er da: Tillid til Landets Finansstyrelse og et energisk Arbejde paa at udvikle Landets Hjælpemidler ved Fremme af Erhvervslivet. Men der er meget, der tyder paa, at Tscherning i Virkeligheden mente, at dette kun kunde naas gennem en radikal Ændring af selve Styrelses-formen — ved at Folket selv fik Del i Styrelsen. Dette lod sig naturligvis ikke sige direkte i en Skrivelse til Bü-low, men som tidligere nævnt antydes noget saadant i Brevene til Kristian Frederik. Direkte har han dog ikke i de Breve, der foreligger fra Tiden lige efter 1814, udtalt sig for Indførelsen af en Konstitution i Danmark, men han taler om det almindelige Krav om en Konstitution, der gjorde sig gældende i største Delen af Europa, og som næppe lader sig undertrykke, hvorfor han mener, at »den Regent handler viseligt, som giver sine Undersaatter en saadan, lempet efter sine og deres Tarv«¹. Han nævner ikke Danmark — heller intet om, at saadanne politiske Strømninger fandtes her, men hans Sympati for de konstitutionelle Ideer skinner tydeligt nok igennem, og senere² antyder han Nødvendigheden af at skabe et socialt Grundlag for en Konstitution, og i Efteraaret s. A.³ udtaler han, at den konstitutionelle Bevægelse nu er saa stærk, at det kun er et Spørgsmaal om Tid, naar den sejrer, og i Virkeligheden er Kongerne kun interesseret i Maaden, hvorpaa det sker, »thi Kongerne kan ikke ville regere uden efter

¹ Brev til Kr. Fr. 2—2—1816.

² Brev til samme 13—3—16.

³ Brev til samme 19—11—16.

retfærdige Love«. Men omtrent paa samme Tid er det, at han i et udateret Brev skriver til Kristian Frederik: »Om Politik ved jeg intet. Activ Del tager jeg ej mer i nogen Ting og har Grund at vogte mig for Skinnet deraf«. Det er vel muligt, at hans lidt dristige Politiseren er kommet Frederik VI for Øre, og at han har faaet en Advarsel. Hvad end Grunden er, finder man ingen politiske Udtalelser af ham i lange Tider. Men at det ikke skyldtes Resignation overfor det bestaaende og end mindre Omvendelse er givet. Da han mange Aar senere¹ — nu en gammel Mand — igen meddeler Kristian Frederik sit Syn paa de politiske Forhold, er hans Sympatier, som han ogsaa selv fremhæver, uforandret de samme. Han er stadig for en konstitutionel-monarkisk Forfatning, men hans Pligt som Undersaat og hans Hengivenhed for Kongen og hans Hus gør ham til Modstander af at anvende Midler, der kan føre til Vold og Oprør. Han vedkender sig saa meget friere denne Sympati overfor Kristian Frederik, som jo denne har udtalt sin — af alle udvortes Omstændigheder uafhængige — Overbevisning i den Konstitution, han gav det norske Folk, vistnok den fuldkomneste monarkiske, men ogsaa kun mulig i et Land uden privilegerede Stænder. Europas Folk havde efter Frihedskrigene Ret til at haabe paa en politisk Stilling, der sikrede Fred og Rettigheder, men den hellige Alliance... søgte at gennemføre en forældet højst trykkende Tingenes Orden, der truede det oplyste Europa med middelalderligt Barbari. Deraf al den Uro, der nu frembryder saa voldsomt. Ogsaa her i Danmark er Tilstanden kritisk. Hvad Danmark trænger til — ogsaa af Hensyn til Slesvig og Holsten — er en Konstitution. En Stænderforfatning er ikke mere i Tidens Aand², og om Folkets Modenhed kan ingen tvivle. Med disse Udtalelser in mente er det klart nok, at Tscherning ikke kunde hilse Forordningen af 28. Maj med nogen særlig

¹ Brev til Kr. F. 23—12—1830.

² »Kjøbenhavnsposten« 9—10—1831.

Glæde. I hans Papirer findes et Aktstykke, stilet til Kongen, men vistnok ufuldendt og ganske sikkert ikke indsendt, som indeholder nogle Betragtninger over Stænderanordningen. Han advarer her imod at holde sig altfor nær til det prøjsiske Forbillede, men kommer iøvrigt ikke dybere ind paa selve Forfatningsspørgsmaalet; derimod udtaler han, at Grundlaget for enhver Forfatning maa være »municipale Indretninger«. Men Sognefogderne paa Landet og de eligerte Borgere i Byerne savner Grundlag for deres Mynlighed, og der maa gennemgribende Reformere til, før der her kan blive noget at bygge paa.

Den 29. Decbr. 1813 modtog Tscherning en Ordre til straks at begive sig til Als for at overtage Ledelsen af Øens Forsvar¹. Hans Forhold til den civile Befolkning var det bedste. Ved sin Afrejse modtog han en kostbar Gave fra Borgerne i Sønderborg, og flere Breve — særlig fra Embedsmænd paa Als — vidner ligeledes om den almindelige Højagtelse, han havde erhvervet sig. Ogsaa den hertugelige Familie satte megen Pris paa ham. En særlig Grund til Erkendtlighed overfor Tscherning havde Hertugen derved, at det var lykkedes Tscherning før den endelige Vaabenhvile at udvirke Neutralitet for Hertugens graastenske Godser, for hvilket Hertugen hjerteligt takker ham². Derimod kunde Tscherning ikke opnaa Neutralitet for Als, hvad Hertugen havde opfordret ham til at stræbe efter. I en Skrivelse til Kongen³ rapporterer Tscherning Hertugens Ønske og fremfører, hvad han selv mener, der kunde tale derfor. Men Kongen svarer skarpt⁴, at sligt kan han al-

¹ (Papirer). Angaaende hans Forhold som Kommandant se Meddelelser fra Krigsarkiverne (cit. Krigsarkiver) VIII. Bd. pag. 409—20.

² Brev fra Hertugen til Tsch. udat. (Papirer).

³ J. S. V. 1814—16.

⁴ Papirer.

deles ikke bifalde, »thi Vi har udnævnt Dig til Kommandant for at bestyre Øens Forsvar«. Mellem Tscherning og Hertuginde fortsattes Brevveksling i flere Aar, og Tonen i Brevene er meget hjertelig. Da Tscherning forlod Als, skrev hun bl. a. til ham: »Hos mig skal Mindet om den korte Tid, De var paa Als, stedse være helligt, og De modtage den Forsikring, at min Agtelse for Dem, min Taknemlighed for Deres Hengivenhed og Tiltro til mig først skal ophøre med mit Liv. Deres hengivne Louise Augusta«. — Senere holdt de hinanden underrettede om, hvad de hver især erfarede af politisk Nyt. Da Tscherning meldte hende, hvad Rygtet fortalte om Fredsbetingelserne¹, udtalte hun² sin Frygt for, at »Danmarks gode Skytsaand har forladt os«. Særlig oprøres hun ved Tanken om, at danske Krigere kan komme til at bløde for de Allieredes »saa kaldte gode Sag«. Endvidere beklager hun, at det ikke synes helt klart, hvorledes Holstens Stilling bliver efter Freden. I et andet (udateret) Brev meddeler hun Tscherning, at hun har faaet følgende Brev fra Kongen: »Nye begyndte Underhandlinger har foranlediget Vaabenstilstand. Erholde vi nu Fred, tør vi smigre os med en fordelagtig. Alle Magter hader Carl Johan, men skaaner ham, fordi de endnu venter meget af hans Medvirkning for den saakaldte gode Sag. Østrig har ladet sig desavouere og erklærer, at om vi fortsætter Krigen, vil de bryde alle politiske Forbindelser med os«. Og da Kongen i et Brev at 25. Jan. meddeler hende Fredsbetingelserne, lader hun det straks gaa videre til Tscherning og tilføjer, at Kongen ansaa Ordningen for heldig, da den aabnede Danmark Mulighed for Deltagelse i de endelige Fredsforhandlinger. Men Hertuginde er af en anden Mening. »Jeg frygter dog meget«, skriver hun, »at desuagtet vil Danmark ej spille nogen glimrende Rolle ved den almindelige Fred. De smaa

¹ Tschernings Breve til Hertuginde kendes ikke, undtagen for saa vidt som Indholdet fremgaar af Hertugindens Svarbreve.

² Brev fra Hertuginde 16—1—14. (Papirer).

Stater trækker altid kortest, og man spiser dem altid af med tomme Løfter. — Aldrig forekom mig Fremtiden saa mørk og sorrigfuld«. — Senere blev hun dog mere forhaabningsfuld. Da Kongen paa sin Rejse til Wien lagde Vejen over Augustenborg og opholdt sig der et Par Dage, havde hun den Glæde at finde ham aldeles uforandret¹. Trods alle Krænkelser havde han paa en beundringsværdig Maade bevaret sin sædvanlige Munterhed og Blidhed. — »Jeg haaber meget af hans Rejse til Wien. Ved Himlens Hjælp vil den bidrage til hans Tilfredshed, til Danmarks Held«². Ogsaa Begivenhederne i Norge gav Anledning til Brevveksling mellem dem (hvorom senere). Det sidste Brev fra Hertuginde er fra 1817; men det gensidige Venskab varede ved, og endnu i 1831 besøgte Tscherning Augustenborg. I en Dagbogsoptegnelse fra dette Besøg omtaler han Hertug Christian August med stor Sympati. Han roser »hans aabne, ærlige Karakter, hans sunde Forstand, Eftertanke og Opmærksomhed«. — For Hertug Frederik Kristian havde Tscherning mindre Sympati. I en Indberetning til Kongen skriver han om ham: »Han er ikke meget ivrig for militære Operationer til Landets Forsvar, men har dog intet Øjeblik modsat sig at præstere det forlangte. Det er muligt, at Hertugen et Øjeblik kan have næret et Haab om at bestige Sverrigs Trone og et Ønske om at beherske sine Besiddelser med mere uindskrænket Magt, men han har sikkert for megen Æresfølelse til at gøre noget Skridt i denne Henseende, som kunde stride mod hans Pligter som dansk Undersaat. Hertuginde derimod er ved sin Aand og Kraft Øens militære Genius«³. — Da Hertugen døde, opholdt Tscherning sig i Holsten. »Hertugens Død har her vakt megen Sensation«, skriver han til Bülow⁴, »jeg tror ikke, han var Danmarks ivrigste Ven. Han var

¹ Brev til Tsch. 9—9—14.

² Brev til Tsch. 23—9—14.

³ H. P. 1814—401—Aaret ud.

⁴ H. P. 1814—397.

vistnok en ivrig Philosoph, lige saa stærk tysk Fyrste og stod i Brevveksling med Hertugen af Oldenborg, som nu absolut skal have Holsten. Det synes, som om man i Hertugen saa en Støtte«.

Efter Fredsslutningen blev Kommandoen paa Als naturligvis nedlagt, og den 18. Jan. fik Tscherning Ordre til at gaa tilbage til Frederiksværk¹. Den 16. udtaler Kongen sin Tilfredshed med den Maade, hvorpaa Tscherning har udført det ham anbefalede Hverv, og over igen i Tscherning at have lært en Mand at kende, der kan benyttes i flere Fag til Statens Nytte². I Stedet for at gaa tilbage til Frederiksværk faar han imidlertid d. 22. Jan. efter Ansøgning Lov til at følge de fremmede Armeers Tilbagemarsch, og samtidig paalægges det ham at studere Stemningen i Holsten. Denne Rejse varede i et Par Maaneder, men i Maj sendtes han atter derved og var der saa Maanederne Maj—Juni. Fra den første Rejse foreligger en Rapport til Kongen, skrevet efter Hjemkomsten og dateret 8. Marts 1814³. Derimod findes ingen Optegnelser fra selve Rejsen. Fra den anden Rejse findes en Række Indberetninger til Bülow — indsendte under Rejsen. Men Indholdet er i alt væsentligt det samme. Forbigaaende paavirkedes Stemningen til Gunst for Danmark ved den Lettelse, man følte, naar fremmede Tropper afløstes af danske. Men ellers er Stemningen farlig nok. Skønt de naturligvis er tilbageholdende overfor Tscherning, mærker han dog ofte deres Utilfredshed, og han tror det nødvendigt at gøre noget for at give Gemytterne en fordelagtigere Stemning⁴. Men farligere end denne Util-

¹ Papirer.

² Papirer.

³ H. P. 1814—401—Aaret ud.

⁴ H. P. 1814—397. Jvf. om Stemningen i Holsten et anonymt Skrift: Dänemark und vorzüglich Schleswig-Holstein in 1814, som efter Tscherning vakte en betydelig Opsigt og ret nøje udtrykker den herskende Stemning. Det er udpræget loyalt, men falder ret nøje sammen med Tschernings Iagttagelser. Tscherning lærte først Skriftet at kende paa sin sidste Rejse. Det synes forfattet af et Medlem af Ridderskabet.

fredshed var en meget udbredt Opfattelse af, at man hørte til Tyskland — og særlig en varm Tilslutning til Prøjsen i dets Kamp for Tysklands Frihed¹. Særlig koncentrerede var disse Stemninger i Kiel, »som altid er tilbøjelig til at forlade Danmark«, og man spørger bestandig Tscherning, om der ingen Forandring sker med Holsten, og hans Benægtelse »aflader aldrig at frembringe lange Ansigter«². Overhovedet er der i Holsten en ejendommelig spændt Forventning efter Forandringer. Og Rygterne gaar. Nys fortalte man, at Hertugen af Oldenburg skal giftes med Prinsesse Karoline og have Holsten i Medgift. — Desuden tynger Indkvarteringen naturligvis Landet. Et Omraade, hvor Varsomhed er paakrævet, er alt, hvor der kan være Fare for at støde an mod Holstenernes Kærlighed til deres Sprog og deres Provins. Paa disse Omraader er Holstenerne meget ømtaalige. Desuden ønsker man, at Kongen af og til vil opholde sig i Landet, da man frygter den Paavirkning, Kongen paa Øerne er udsat for. Endelig er det et almindeligt Ønske, at Regeringen vil udbetale Gage til de militære Befalingsmænd, for at disse kan betale deres Gæld. At Officererne ikke faar deres Gage, tager man som et Bevis paa, at Holsten skal afstaas³. For Universitetet kom dertil en Klage over, at Indkvarteringen var et Indgreb i dets Friheder. Alt dette er specielt for Holsten, men fælles for Slesvig og Holsten er et enstemmigt Ønske i begge Nationer og alle Stænder om at faa den gamle Sølvmønt tilbage og større Frihed for Handelen, som nu efter Hamburgs Ødelæggelse og Lübecks Ruin har store Muligheder. Det er ikke selve Afgifterne, man er bange for. Man vilde med Glæde efter Overenskomst betale en endnu større Sum, end hvad der nu kommer ind ved Tolden — blot man blev fri for den besværlige Kontrol og det nærgaaende Told-

¹ H. P. 1814—282. Jvf. Brev til Kr. Fr. 17—1—1816.

² H. P. 1814—372. Jvf. H. P. 1814—364.

³ H. P. 1814—390.

eftersyn¹. Tscherning selv er overbevist om Nyttens af Frihed for Landets Handel — særlig Transithandelen. Som Forholdene var, kunde Hertugdømmerne aldrig konkurrere med Hansestæderne, som stod langt friere. Særlig gælder dette om Altona og ogsaa andre aabne Stæder i Hertugdømmerne. Frihed for Handelen er i det hele en af Tschernings Yndlingstanker, og ved at imødekomme Holstenerne paa dette Punkt vilde man altsaa ogsaa tjene politiske Formaal af den største Betydning ved at knytte Holstenerne til Kongeriget. Thi det var langt fra, at Tscherning ansaa det for umuligt at vinde Holstenerne. Ud fra sin sædvanlige Optimisme mener han, at den øjeblikkelige Modsætning mellem Hertugdømmerne — særlig Holsten — og Danmark ved nogle faa Foranstaltninger let kan udjævnes — ja, at man kunde opnaa, at Kongen blev hele Landets elskede Fader. I en Indberetning til Bülow² skriver han: »Ved at undersøge om Universitetets Frihed er billig, og hvorledes den kan tilstaa, vandt H. Maj. hele Universitetet. Ved at beordre en Undersøgelse over, hvorledes Toldafgifterne kunde ophæves i Holsten til største Fordel for Handelen og altsaa for H. M. selv, vandt han med et alle Borgere og Købmænd, og ved at permittere de annekerede Battailloner vandtes Bonden«. — I Slesvig er Forholdene lidt anderledes, idet der her ogsaa er nationale Forhold, der fortjener Opmærksomhed. At Tysk er det offentlige Sprog i hele Slesvig, er vistnok en Fejl — i hvert Fald fra Flensborg og nordpaa, hvor hele Almuen taler Dansk, som ogsaa læres i Skolerne og forstaaes af alle Embedsmænd. En lempeligere Forandring af dette Forhold var sikkert ønskeligt og vilde have stor Indflydelse paa Almén-Aanden og maaske lidt efter lidt indvirke paa de fjernere tysk-holstenske Distrikter³. Heldigt vilde det ogsaa være, om der ved Universitetet i Kiel ansattes en duelig Lector

¹ H. P. 1814—401 Aaret ud. Jvf. H. P. 1814—390.

² H. P. 1814—386 jfr. 397.

³ H. P. 1814—401 Aaret ud.

i Dansk¹. Iøvrigt er det ejendommeligt, at Tscherning ellers ikke berører de nationale Modsætninger mellem Dansk og Tysk i Hertugdømmerne. Overhovedet har han meget ringe Forstaaelse af de Kræfter, Nationalfølelsen rummer. Og han har heller næppe megen Sympati for denne Følelse. Ved given Lejlighed taler han ret foragteligt om de lærde Tyskere, der absolut vil gøre hole mich der Teufel til en Stats naturlige Grænse, i hvor stridende Interesser de Individier, som sværger saaledes, end kunde have². Men hvis han manglede Forstaaelse af de Vanskeligheder, der kunde følge af de nationale Modsætninger, var han fuldkommen klar over de Vanskeligheder, der kunde følge af Slesvigs og Holstens forskellige statsretslige Stilling og navnlig af den Omstændighed, at Holsten kunde gøre visse Forfatningskrav gældende, medens Slesvig ingen saadan Ret havde. Allerede i Sommeren 1814 havde Tscherning overfor Prins Kristian³ peget paa Nødvendigheden af at ned sætte en Kommission, som skulde udarbejde et Udkast til en Konstitution for Holsten. Naar dette nu (1816) er sket, høster Kongen ikke den samme Tak derfor, som hvis det var sket af Naade i 1814. Desuden skal Kommissionen kun beskæftige sig med en Forfatning for Holsten, men dette vil sikkert volde Vanskeligheder i Slesvig, som ogsaa gennem Enheden i Forvaltning synes at have Grund til at haabe paa en Forfatning som Holsten, og i hvert Fald kan Enheden i Forvaltning næppe bevares, hvis de to Lande stilles forskelligt i forfatningsmæssig Henseende — vel ikke engang Enheden i Finansvæsen. Desuden er der i Slesvig et saa stort tysk Element, at man næppe kan ignorere det — saa meget mindre, som det har mange Forbindelser i Tyskland. De jure har Kongen Ret, thi Slesvig ligger under Kongeloven, de facto vil han faa mange Bryderier, hvis han ikke enten hæver den tilsyneladende Forbindelse

¹ H. P. 1814—372.

² H. P. 1814—435.

³ Brev til Kr. Fr. Fr. 10—9—1816.

mellem Hertugdømmerne eller sætter dem paa lige Fod. Men heller ikke her nogen Tanke paa de nationale Mod-sætninger eller den nationale Fare, der kunde ligge i en saadan Understregning af Enheden mellem de to Hertugdømmer. Senere¹ taler han om Faren ved at uddybe Kløften mellem Danmark og Hertugdømmerne — disse to Rigets Dele — ved at give de sidste en Forfatning. Men intet Ord om den nationale Fare for Slesvig. Hans stadige Tanke er at vinde de tyske Elementer gennem Forfremmelser, Dekorationer o. lign. — aldrig ved given Lejlighed at erstatte tyske Embedsmænd i Slesvig med danske².

Norges Tab gik Tscherning nær til Hjerte. Han kendte Forholdene deroppe fra en Rejse i 1811, da han af Kongen var sendt derop for at sondere Stemningen. Hans Indberetninger viser, at han paa afgørende Punkter har bedømt Forholdene rigtigt, men har lagt for ringe Vægt paa Nordmændenes Trang til politisk Selvstændighed. Som i Holsten saaledes ogsaa her. Nordmændenes faktiske Selvstændighedstrang var for ham kun et Udtryk for Utilfredshed med visse Forhold, som let kunde rettes. Han tilraader at imødekomme Nordmændenes Ønske om særlige norske Institutioner, især et »Academi, en Bank og et Discotoselskab af norske Købmænd«³. At Opfyldelsen af disse Ønsker vilde have den bedste Virkning, tvivler Tscherning ikke om, thi i Virkeligheden er Nordmændene deres Fædreland og Konge dybt hengivne, og de enkelte utilfredse er det kun af en overdreven Kærlighed til Norge og vilde blive de mest entusiastiske Befordrere af Regeringens Hen-

¹ Brev til Kr. Fr. 23—12—1830.

² Brev til Kr. Fr. 10—9—16.

³ En Plan, som Kristian Frederik ogsaa straks søgte at realisere, da han kom til Norge (Danmarks Riges Historie V, 650). Men Wegener siger ogsaa, at Prinsen i sine Optegnelser »udførligt« omtaler Tschernings Indberetninger. Se Wegener: Antislesvigholstenske Fragmenter IV, 406 ff.

sigter, hvis denne hædrede dem med sin Tillid og anvendte dem som »deliberative Medlemmer i nogen Committé til Handelens Fremme«, da de næsten alle tilhører Handelsstanden. Naar Norge er forsynet med Proviant og har et vel organiseret Forsvar, hvortil det har Tillid, kan intet rokke det fra et Kongehus, som det saa inderligt elsker og ikke ofte nok kan se i sit Skød. — »Ja, Deres Majestæt, hele Nationens Ønske er at se dens elskede Monark, hvis Person blev et Foreningspunkt for hele Nationens forenede Bestræbelser for at afværge fremmed Overlast og kvæle indvortes Misnøje. Den norske Nation har en besynderlig Attraa efter at se og tale med sin Monark. Dets Styrere vinder altid ved at færdes mellem Almuen — saaledes skyldtes Prins Kr. Augusts Popularitet navnlig hans jævne Færd og hans bestandige Rejser¹ — hvilket befordrer den gensidige Tillid«. — Meget kunde vindes, hvis Kongen tog Selskabet for Norges Vel under sin Beskyttelse. Provianteringen er et meget vanskeligt Spørgsmaal. Tscherning foreslaar to Løsninger af Problemet: At benytte Tiden, naar de engelske Krigsskibe om Vinteren forlader de danske Have, til at sende nogle store Kornskibe konvoyeret af et Par Brigger til Norge eller opkøbe Korn i Sverrig og sende det ind i Norge. Forøvrigt har han ikke bemærket Mangel, men vel høje Priser. Ganske vist har han hørt om Mangler nordenfjelds, men han anser dem for overdrevne². Ogsaa den svenske Agitation i Norge er han opmærksom paa. I en anden Indberetning³ refererer han et Brev fra en svensk Rigsdagsmand til en norsk Ven. Heri forekommer følgende Vendinger: »Bør en højsindet, tapper og hædret Nation taale den Ydmygelse at staa under en slavisk, forkælet og i alle Dele vanslægtet Nations Befaling. Bør den ikke hellere vælge Broderskab med en Nation, som er den lige i Tænke-

¹ Jvf. Kristian Frederiks Trondhjemsrejse.

² H. P. 1811—74. Det var forøvrigt ogsaa først Aarene 1812—13, der blev rigtig vanskelige. (Danmarks Riges Historie V, 649).

³ H. P. 1812—263.

maade og Manddom¹. Det er rimeligt — ogsaa paa Grund af Tschernings nære Forhold til Kristian Frederik — at han var stærkt optaget af Prinsens Færd i Norge. Efter at Kristian Frederik er kommet derop, sender Tscherning ham et Brev med forskellige Raad og Vink — særlig angaaende Personalforhold. Navnlig anbefaler han Købmand Carsten Tank fra Frederikshald, som ogsaa i Kristian Frederiks Tid var fremme i første Række². Og et Bevis paa den Tilid, Prinsen nærrede til Tscherning, er det, at da han 1. April 1814 sendte et Brev til Frederik VI med en Redegørelse for sin Handlemaade, sendte han et ligelydende til Tscherning, for at han skulde underrette Grev Danneskjold og Bardenfleth³. Med spændt Opmærksomhed og varm Sympati fulgte han Udviklingen i Norge, selv om han maatte beklage, at Nordmændene saa let og uden Tanke om Modstand gik ud af Forbindelsen med Danmark. Saa meget mere beklagede han dette, som han var af den Opfattelse, at dette fremfor alt skyldtes Danmarks ukloge Politik overfor Norge. I den ovenfor citerede Indberetning fra 1811 giver han jo stærke Udtryk for sin Overbevisning om Nordmændenes Troskab, og endnu i 1813 mener han, at ethvert Anslag mod Norge er uden Virkning, naar blot Landet er forsynet med Korn og har tilstrækkelige Forsvarsmidler⁴, og da Tabet af Norge var en Kendsgerning, udtaler han som sin Overbevisning, at »Norges Tab var beredt i Norge selv og maaske ikke var fulgt, om visse Skridt var sket før«⁵. Hele Aaret 1814 stod han i skriftlig Forbindelse med Kristian Frederik, hvis Korrespondent han

¹ Lignende Ting kunde Rasm. Nyerup berette efter sin Rejse i Sverrig. Se H. P. 1812—267.

² Yngvar Nielsen: Norge i 1814 pag. 42 og 46 f. og oftere.

³ Joh. Fr. B., Hofchef hos Prins Ferdinand fra 1810. Det har ikke kunnet oplyses, hvilken Danneskjold der er Tale om. Smlgn. Kr. VIII's Dagbøger fra 1814 pag. 74, hvor Prinsen meddeler, at et saadant Brev er sendt Tscherning. Selve Brevet findes ikke i Tsch.s Papirer.

⁴ H. P. 1813—183.

⁵ H. P. 1814—398.

var¹. Han var saaledes ogsaa Mellemand mellem Kristian Frederik og Hertuginde af Augustenborg, der rimeligt nok var stærkt interesseret i Prinsens Forhold. Gentagne Gange beder hun Tscherning om at besørge Breve til Norge, og samtidig udveksle de Tanker om Forholdene deroppe. Desværre findes Tschernings Breve ikke, men af Hertugindeens Svarbreve ses det, at han har næret godt Haab om, at Norge kunde hævde sin Selvstændighed. Anderledes saa Hertuginde paa det. »Danmarks og Norges Forhold til hinanden i dette Øjeblik foruroliger og bedrøver mig ofte«, skriver hun², og trods al Medfølelse for Prinsen er det ogsaa hendes Ønske for Danmarks Skyld, at Norge roligt maatte underkaste sig sin Skæbne³, da Danmark ellers næppe kan blive den russiske Hær i Holsten kvit. I et Brev nogle Dage senere⁴ udtaler hun atter sin Medfølelse med Prinsen og sit Haab om, at Ulykken maa styrke ham, og at hans aandelige Helbredelse maa blive fæstnet gennem Arbejde, selvom det nu maa blive i et mere beskedent Plan. Og hun tilføjer: »Prinsens ædle Hensigt, hans fortræffelige Karakter vil ej miskendes, og det danske Folk vil erstatte ham den Uret, enkelte norske Forræddere har gjort ham«.

Om Tschernings Forhaabninger vidner et Brev⁵, han i Begyndelsen af 1814 skrev til Prof. Meyer⁶, Augustenborg. Han fremsætter her en Plan til en Korntransport til Norge, og om de politiske Forhold skriver han, at Svenskerne Ønsker gaar ud paa Nordens Forening, og at man finder Kristian Frederik mere egnet til at hidføre denne end Carl Johan. Som en dog ikke meget betydningsfuld Kendsger-

¹ Se Brev fra Oberstløjtnant Brock til Tsch. 12—1—1814 (Papirer).

² Brev til Tsch. 26—4—14.

³ Brev 14—9—14. Af Brevet ses det, at Tscherning ønsker, at Norge skal kæmpe for sin Selvstændighed.

⁴ 23—9—14.

⁵ Papirer.

⁶ Prof. Krog Meyer var Opdrager for Hertugens Sønner 1810—16. Han var født i Norge.

ning nævner Tscherning, at han véd, at man i et Selskab i Stockholm har raabt Hurra ved Prinsens Skaal og hysset ved Carl Johans.

Imidlertid gik jo Udviklingen i Norge sin Gang; Haabet om, at Norge kunde bevare sin Selvstændighed, glippede, og samtidig viste det sig, at Norges Stilling kunde berede Danmark visse Vanskeligheder. Tscherning er dog af den Opfattelse, at det vil være let at overbevise de Allierede om, at den daværende Tingenes Tilstand skyldtes Svenskerne¹. Dels ved, at de ikke blev ved deres første Fordring om Trondhjems Stift² og dels ved, at Svenskerne af tvang Kongen den Proklamation, hvorved han løste Nordmændene fra deres Troskabsed, idet de stolede paa deres gamle Forbindelser i Norge, medens Resultatet blev, at Nordmændene straks følte sig som et frit Folk og fik Lyst til en egen Konstitution, og endelig ved, at Svenskerne nu bruger Kongen til fornærmende Skridt overfor Prins Kristian, hvad der binder Nordmændene endnu fastere til ham. Skylden for Tingenes Udvikling maa da tilskrives Svenskerne og ikke Danskerne.

Endnu efter Forliget i Moss synes det, som om Tscherning har søgt at paavirke Stemningen i Norge mod Sverrig. I hans Papirer findes et udateret Udkast til en Imødegaaelse af en Tale, som Wedel-Jarlsberg havde holdt, og hvori han talte for Norges Tilslutning til Sverrig³. Tschernings Koncept er rimeligvis tænkt som et Grundlag for en Tale, der skulde holdes af en af hans Venner i Stortinget, men den er ikke bleven holdt. Han søger her at paavise, at Norge baade socialt og økonomisk vil tabe ved Forbindelsen med Sverrig, og at fortsat Modstand ikke paa Forhaand kan betragtes som haabløs. Særlig fremhæver han

¹ H. P. 1814—390 (dateret 13—6—1814).

² Danmarks Riges Historie V. Bd. pag. 652.

³ Stortingstid. 20. Okt. 1814 pag. 270—88. Talen blev offentliggjort i Ugebladet »Tiden«; se Stortingstid. 1814 p. 659 f., saa Tscherning kan have kendt den fra dette Blad.

Faren for den norske Bondefrihed. Men er Foreningen med Sverrig uundgaaelig, maa Norge i hvert Fald sørge for, at dets Frihed betrygges og maa derfor opstille følgende Krav: 1. Egen Konstitution. 2. Egen Regering. 3. Ingen norske Tropper i Sverrig eller svenske Tropper i Norge. 4. Ingen Pligt til at tage Del i Sverrigs Krige uden ved Forsvar af egne Grænser — det eneste Tilfælde undtaget, naar Fjenden stod i selve Sverrig. 5. Ingen andre Pligter end den ej at indgaa Forpligtelser med andre Magter — dog at forbeholde sig fri Handel med alle. —

Ogsaa efter 1814 holdt han Øje med Forholdene i Norge. Han saa Muligheden for, at Sverrig kunde bruge Danmarks Fordringer paa Norge til at vække Had mellem de to Nationer — og til at slippe for sine egne Forpligtelser, og endnu i 1816¹ rapporterer han om svenskfjendtlige Stemninger i Norge og om Carl Johans ringe Popularitet.

Kristian Frederiks personlige Stilling efter Katastrofen optog ham meget, og han havde rigtigt opfattet dens Vanskeligheder. Særlig bekymrer ham Misstemningen mellem Kongen og Prinsen², og han tilraader Prinsen³ at »anvende alle Midler til at forsikkre Dem Hans Majestæts Velvillie — ogsaa for Danmarks Skyld«. Og der er en lille Brod i Slutningen af Brevet: »Jeg tror, at Deres Højhed for Øjeblikket ikke kunde være for passiv og indskrænket til det huslige Livs Glæder og nyttige Bestræbelser«. Med stor Glæde hilste Tscherning derfor Forlovelsen mellem Prinsen og Prinsesse Caroline Amalie som et Middel til at bedre og fæstne Forholdet til Kongen og endvidere som et Foreningspunkt for Kongehusets to Linier⁴.

Til een Side — og for denne Tids Vedkommende en meget betydningsfuld — af dansk Udenrigspolitik kom Tscherning i et ejendommelig nært Forhold ved, at Kongen

¹ Brev til Kr. Fr. 1—10—1816.

² Brev til Kr. Fr. 1—1—1815.

³ Brev til samme 13—2—1815.

⁴ Brev til samme 17—1—1815.

overdrog ham at lede det hemmelige Efterretningsvæsen i Sverrig. Med stor Energi gik han op i dette Arbejde, om hvis store Betydning han var overbevist, da han i hvert Fald efter Pontecorvos Valg ansaa Sverrig for Danmarks farligste Fjende. Arbejdet begyndte efter Krigens Udbrud 1807, og den 11. Decbr. 1807 modtager han sammen med en Befaling om selv at foretage en Rejse i Sverrig en meget udførlig Instruks fra Kronprinsen om, hvad han særlig skal søge oplyst¹, og den 14. Decbr. s. A. fik han fra Administrationen en Ordre til at rejse til Sverrig for at købe Kul og Jærn. I 1808 foretog han da en Rejse, hvorfra han sendte flere Rapporter hjem², hvori han foruden politiske Oplysninger ogsaa giver en ret udførlig topografisk Skildring af Sverrigs Hovedveje, og i 1811 fik han Befaling til at indsende Forslag til en Overgang til Sverrig. Forslaget er meget detailleret³. Af større Interesse er en meget udførlig Indberetning⁴ om Stemningerne ved de svenske Tronfølgervalg, som viser, at Tscherning har haft ypperlig Føling med de herskende Stemninger i Sverrig. Ved det første Valg samlede Stemningen sig ret let om Christian August, fordi man haabede derved at vinde Norge. Efter Valget slog Stemningen imidlertid om. Dels vilde han ikke medvirke til Norges Overgang til Sverrig, og dels var hans Jævnhed Adelen imod. Ingen indenfor Adelen ansaa hans Død for et Tab, selvom enkelte anerkendte hans Karakter. Ved det andet Valg var der oprindeligt tre Kandidater: Gustav IV's Søn, Hertugen af Augustenborg og Frederik VI. Mod den første var Stemningen i Regeringskredsen for stærk, og han manglede desuden Forbindelser i Udlandet. Hertugen var ikke Militær og aabnede heller ingen Mulig-

¹ Krigsarkiverne III. Bd. pag. 284; om Tschernings Plan l. c. pag. 299—301.

² l. c. p. 339.

³ H. P. 1811. — Pakke: Forslag til Overgang til Sverrig. Heri begge de omtalte Aktstykker.

⁴ H. P. 1811—158.

heder for Udvidelser for Sverrig. Mod Frederik VI virkede Frygten for, at Sverrig skulde blive Danmark underordnet og desuden Landenes meget forskellige Forfatningsforhold. Man frygtede Forsøg paa at indføre Enevælden i Sverrig. Desuden frygtede Adelen Kongens Jævnhed, og Gejstligheden for den ortodokse svenske Tro og dansk Primat, det svenske Embedsaristokrati for dansk Indtrængen, Borgerne for den danske Kurs, og endelig raadede en almindelig Misfornøjelse med den danske Regering. Af alle disse Grunde kunde Stemningen for Frederik VI, som i Begyndelsen ikke var saa ringe, ikke opretholdes. Og da man saaledes havde vraget alle nordiske Prinser, viste man i Pontecorvo Rigsdagen en Mand, der skulde opfylde alle Ønsker. Støttet til Napoleon, som maatte ønske at skabe en stærk Modvægt mod Rusland, skulde Pontecorvo forene Norden, og da Foreningen udgik fra Sverrig, blev dette Land Hovedlandet. I hvert Fald ventede man, at han skulde kunne forene Norge og Sjælland med Sverrig. Dog er der ikke truffet egentlige Krigsforberedelser mod Danmark, og selv om der — særlig i de højere Kredse — er en ret stærk Stemning for England, er der i de bredere Lag fremfor alt Frygt for Krig.

Carl Johans russervenlige Politik gjorde ham ikke mindre farlig, og der blev da ogsaa sat stor Kraft ind paa at skaffe paalidelige Efterretninger fra Sverrig. Et betydeligt Apparat blev sat i Bevægelse, og Tscherning havde til Tider en halv Snes Mand deroppe; deriblandt saa prominente Personer som Rs. Nyerup, Rasm. Rask, Molbech, Matematikeren Schiern og fl. a.¹, og for selv at have Paaskud til hyppige Rejser i Skandinavien foreslog Tscherning at oprette et Salpeterværk paa Frederiksværk, og Forslaget blev approberet². Efterretningerne fra Sverrig kommer imidlertid lidt sparsomt. Tscherning kan dog melde, at Sverrig

¹ Krigsarkiver V. Bd. pag. 314—24.

² H. P. 1812—36.

forbereder et Angreb baade paa Danmark og Norge¹, og at Forbundet mellem Sverrig, Rusland og England er en Kendsgerning². Men Kongen er ikke tilfreds, og i et Brev³ meddeler Bülow dette til Tscherning og beder ham sætte mere Kraft ind. Særlig ønsker Kongen Oplysning om alle Troppebevægelser og alt, hvad der kan give Oplysninger i saa Henseende, samt om Rigsdagen bliver hjemsendt til den fastsatte Tid eller naar, og iøvrigt Oplysning om alt muligt, som efter Tschernings eget Skøn var af Interesse. Endvidere skulde han sørge for, at det Rygte blev udspremt i Sverrig, at Danmark i Øjeblikket paa Sjælland havde samlet 40000 Mand med 150 Kanoner og en Reserve paa 16000 Mand samt 30000 Mand i Norge. Iøvrigt tror Bülow ikke paa et Angreb mod Sjælland, men mener, at Ekspeditionen er bestemt for Nordtyskland eller Prøjsen, da hverken Rusland eller England er interesserede i et svensk Angreb paa Danmark.

Efter en lille Pavse fik Tscherning Ordre til atter at skaffe Oplysninger fra Sverrig⁴. Da Krigen i Løbet af Aaret trak sydpaa, mindskedes vel Faren for et Angreb paa Sjælland, men samtidig blev det klart, at Faren for Norge blev overhængende. Den 16. Decbr. 1813⁵ indsender saa Tscherning en Skrivelse til Bülow⁶, hvori han foreslaar ved et dristigt Kup at ændre Sagernes Stilling — nemlig ved et dobbelt Angreb paa Sverrig, baade fra Danmark og Norge. Tidspunktet var formentlig gunstigt, da Sverrig næsten var blottet for Tropper og paa Grund af Vinteren vilde have vanskeligt ved hurtigt at faa Tropper hjem fra Tyskland. Tscherning er rede til at udarbejde en detailleret Plan til et saadant Angreb, og han er vis paa, at en heltemodig

¹ H. P. uden Nr. mellem 109 og 110.

² H. P. 1812—123.

³ Papirer. Brev fra Bülow til Tsch. 19—9—1812.

⁴ Brev fra Bülow. 10—2—1813. Jvf. Brev fra Bülow 13—9—1813.

Papirer.

⁵ H. P. 1814—28.

⁶ men med Anmodning om, at Kongen maa faa den at se.

Beslutning vil vække Nationens Begejstring. Men Slaget bør rettes mod Sverrig alene, og Danmarks »Agtelse« for Rusland, Prøjsen og Østrig bør stærkt betones, ligesom Danmarks Villie til at bidrage til Europas Sikkerhed og Frihed. Og Danmark bør stedse være rede til Fred paa rimelige Vilkaar og til at trække sine Tropper tilbage fra Sverrig, naar Fjenderne rømmede dansk Omraade. Tscherning hævder, at Danmark har Tropper nok til dette Foretagende, naar man indkaldte Militzen, og som et Led i Planen foreslaar han straks at besætte Als med to Batailloner, da Besiddelsen af Als er af Vigtighed, fordi Øen baade dækker Fyen og i visse Tilfælde kan true Fjendens Flanke og Ryg i Hertugdømmerne¹. Denne Plan blev naturligvis henlagt, men een praktisk Følge fik den dog maaske, thi tre Dage senere fik Tscherning Ordre til at gaa til Als som Øens Kommandant.

Ogsaa efter Freden vedblev Forholdene i Sverrig at interessere Tscherning. Han holdt sig stadig underrettet — stærkt tilskyndet dertil af Prins Kristian Frederik. Fælles baade for Prinsen og Tscherning er deres overdrevne Forestillinger om Styrken af Stemningen mod Carl Johan. I flere Breve i 1815 og 1816 anmoder Prinsen om Efterretninger og udtaler samtidig sin egen Opfattelse. Forbindelsen med Sverrig burde sandelig ikke forsømmes, skriver han², »det kan umuligt vedvare i uforstyrret Rolighed for Udlændingen; og de Optøjer, der har været, er kun Forløbere for alvorligere. Napoleons Tilbagekomst maa blive skæbnsvanger. Falder han, er det vel ogsaa ude med Murat, og jeg haaber, hans Staldbroder i Norden følger snart efter«. I et andet Brev³ omtaler han et Rygte om, at Prins Gustav ved rus-

¹ Forstaaelsen af Als' Værdi som Flankestilling er altsaa ikke — som paastaet — A. F. Tschernings Opdagelse. Se: Monrads Deltagelse i Begivenhederne i 1864 pag. 159.

² Brev til Tsch. 17—3—1815.

³ Brev til Tsch. 2—2—1816. I dette Brev omtaler han ogsaa den hellige Alliance, som han karakteriserer som »et politisk Særsyn, et Foster af Hykleri og maaske af skjulte Planer . . . mod Tyrkerne. Turde

sisk Indflydelse og efter fredelig Overenskomst med Carl Johan skulde indsættes. Han tror det dog ikke, da Kejser Alexander frygter Carl Johan. Og »en samlet europæisk Plan om at faa Carl Johan bort er ej fattet endnu; men han er hadet i alle Lande. Kun Alex[ander I] gør gode Miner, fordi han frygter ham. Gustav IV er i ingen Henseender farlig for ham. Sønnen kan maaske blive det. Der tales meget om Lystlejre i Skaane. De plejer ej at være omsonst; mon ej Qvid[inge] kunde se den anden Kronprins' Fald? Det vilde være Fatalisme«¹. — Tscherning mener dog ikke, at Stemningen mod Carl Johan er saa betydelig. Ganske vist ynder man ikke hans Person, men man indser hans Talenters Uundværlighed. Han tror ikke, Rusland vil holde paa ham. Rusland maa ønske en Mand bort, som er en farlig Nabo, af samme Grund er England for ham². Senere³ troede Tscherning at vide, at Stemningen i Europa var blevet skarpere mod Carl Johan. Skulde han blive afsat, skriver han, lod sig maaske noget udrette, thi et skandinavisk Rige er nu virkelig vigtigt for Europas Ligevægt og Rolighed.

Disse Breve er de sidst foreliggende Udtalelser fra Tscherning om Forholdet mellem Danmark og Sverrig. Efterhaanden gled Forholdene jo ogsaa i enhver Henseende ind i et saa fast Leje, at der ingen Mulighed blev for Kombinationer.

Kun i meget ringe Grad er Tschernings Synspunkter præget af, at han var Militær. Ganske vist var han ogsaa traadt ud af den aktive Tjeneste, men da Krigen kom, stillede han sig straks til Raadighed. Gang paa Gang bad han indtrængende om at blive anvendt i den aktive Tje-

man blot motivere sin Ikke-Tiltrædelse af en saadan Akt, men desværre maa man aldrig glemme, at man er den svageste«.

¹ Brev til Tsch. 18—5—16.

² Brev fra Tsch. til Kristian Frederik, udateret, men fra 1815—16.

³ Brev fra Tsch. til Kr. Fr. 16—3—1816.

neste¹, og gennem hele Krigen udfoldede han en overordentlig Aktivitet. I Tidens Løb indsendte han talrige Operationsplaner, hvis Værd jeg ikke tør bedømme, men hans Aktivitet og Optimisme danner en velgørende Mod-sætning til de fleste andre Officerers og ikke mindst Frederik VI.s egen Holdning. Fra kyndig Side udtales da ogsaa Anerkendelse af hans Færd². Men han er meget lidt »militaristisk«. Der er hos ham intet af den militære Foragt overfor Civilister og civile Erhverv, og alt Paradevæsen er ham ligegyldigt, ja imod. Ligesom Sønnen havde han en stærk Interesse for Folkevæbning. Paa Frederiksværk oprettede han 1801 et frivilligt Korps³ til Beskyttelse af Værket. Militærmyndighederne var imidlertid ikke meget begejstrede for det. Paa en Anmodning om Vaaben fik Tscherning det Svar, at det var overflødigt, da Korpsen som aldeles uorganiseret havde vist, at det ingen Vaaben kunde bruge⁴. Ogsaa paa Als gjorde han Brug af de civile Korps, Borgervæbningen og Kystmilitsen, og han erfarede, at de kunde gøre god Fyldest⁵. Han var en ivrig Tilhænger af den almindelige Værnepligt⁶, ogsaa ud fra et socialt Synspunkt⁷. Som bekendt ansaa ogsaa A. F. Tscherning den almindelige Værnepligt for en af Grundpillerne for social Lighed.

Det er tidligere omtalt, hvorledes Tscherning indenfor Landbrugets Omraade var en ivrig Tilhænger af den videst

¹ Se f. Ex. H. P. 1813—358 og 802.

² Krigsarkiverne VIII. Bd. pag. 409—10. Jvf. Ræder: Danmarks Krigs- og politiske Historie I. Bd. pag. 136 ff., 502 og passim.

³ Krigsarkiverne I, 134. Af et Brev fra Hassler til Tscherning ses det, at Tscherning har udarbejdet Planen, som bifaldes af Hassler.

⁴ Brev til Tscherning fra en af hans Underbefalingsmænd 25—10—07. Jvf. Krigsarkiverne II, 146 ff. og Ræder I, 141, Noten. Om Korpsen se endv. Generaladjudantskabets Kopibøger 1805—I, 400.

⁵ »Kjøbenhavnsposten« 29—9—1831.

⁶ »Valkyrien« 1831, I. Hefte, pag. 158 og 164.

⁷ Sammenlignet Oversigt over Municipalindretninger pag. 21.

mulige Frihed. Det er lejlighedvis anført, at han ønskede denne Frihed gennemført overalt i Erhvervslivet. I toldpolitisk Henseende var han en overbevist Tilhænger af Frihandelsprincippet. Atter og atter udtaler han, at dansk Erhvervsliv kvæles af Told og Konsumtionssystemet, foruden at Staten ved de omfattende Smuglerier, der vist ikke mindst muliggøres ved »indbyrdes Undervisning blandt Toldbetjentene«, berøves store Indtægter. Frihed for Handelen er den første Forudsætning for dens Blomstring. Og indenfor Haandværket Frihed for Lavsvæsenet, som blot »er til Gavn for Middelmaadigheden«. I et Brev til Kristian Frederik¹ fremsætter Tscherning paa Opfordring en Plan til Haandværkernes praktiske og teoretiske Uddannelse. Han havde tidligere været inde paa den Tanke at gøre Frederiksværk til en Uddannelsesanstalt for unge Haandværkere indenfor de Brancher, der fandtes paa Etablissementet², og han vender nu tilbage til Tanken. Hvad Tscherning ønsker, er ikke en Skole for Haandværkere, men en Haandværkerskole — en Anstalt altsaa, hvor praktisk og teoretisk Uddannelse gik jævnsides. Iøvrigt kommer han ikke ind paa en nærmere Udformning af Planen for Undervisningen, men han fremhæver skarpt, at Forudsætningen for en saadan Skoles Betydning er, at Haandværkerne frit kan udnytte alle deres Kundskaber, Evner og Færdigheder uden at hindres af Lavsprivilegiene. Alle dygtige Mænd er enten udenfor Lavene eller har Bestillinger, som har brudt Lavsaandene. Og han tilføjer: »For at komme op, maa man ikke blot have Vinger, men disse maa ikke være bundne«.

For almindelig, human Kultur havde han megen Interesse. Videnskab og Kunst satte han meget højt, men han havde — ligesom Sønnen — kun ringe Respekt for den almindelige akademiske Dannelse, som forekom ham i for ringe Grad at være i Relation til det praktiske Liv: »Mit

¹ Brev til Kr. Fr. 27—9—27.

² H. P. 1811—74.

første og fornemste Raad til de unge Studerende er: Saa snart Du har endt Dine Examina, begynd da at samle nyttige Kundskaber«¹. Folkeskoleundervisningen laa ham varmt paa Sinde. Ikke mindst den legemlige Opdragelse gennem Gymnastik og anden Idræt. Han var en ivrig Tilhænger af den indbyrdes Undervisning.

Det vil ses, at der ikke var mange Omraader indenfor Samfundslivet, der laa udenfor Tschernings Interessekreds. Og næsten altid var hans Interesse aktiv og hans Opfattelse præget af betydelig Originalitet. Ogsaa har senere Tider ofte givet ham Ret. I hans Opfattelse af de bedste Kaar for Landbruget og Erhvervslivet overhovedet er der meget, som det først var forbeholdt en senere Tid at se og gennemføre. Alle hans Tanker er vel ikke originale. I meget er han stærkt paavirket af de Ideer, som den store Revolution gennemførte eller i hvert Fald anerkendte. Mærkeligt nok finder man ikke i hans Papirer en eneste direkte Udtalelse om Revolutionen, medens han med stor Sympati taler om den tyske Frihedskrig og navnlig om de politiske Idealer, der laa bag ved megen af Begejstringen hos det tyske Folk. At han er stærkt paavirket af Revolutionen, er dog klart nok. Men han er selv ikke nogen revolutionær Natur. At han paa sine gamle Dage skriver², at han »er en lige saa afsagt Fjende af voldsomme Omvæltninger som en ivrig Elsker af en fornuftig og sindig fremadskridende Forbedring« er vel ikke afgørende. Det er ikke givet, at det dækker hans Anskuelse paa ethvert Tidspunkt af hans Liv. Men faktisk giver det en ikke daarlig Karakteristik. Han er udpræget liberal og lidet traditionsbunden. Et Menneske, som nøgtern betragter de faktiske Forhold og altid stræber mod rent praktiske Formaal. Denne Nøgternhed kan hindre ham i tilstrækkelig at værdsætte aandelige Værdier — endog at opfatte dem. Der er tidligere talt om hans ringe Forstaaelse af de nationale

¹ »Kjøbenhavnsposten« 29—3—31.

² »Kjøbenhavnsposten« 9—4—1831.

Modsætninger i Slesvig og Holsten. Det er ogsaa karakteristisk, at han i det før omtalte Udkast til en norsk Stortingstale udelukkende holder sig til rent praktiske Forhold. Det er en Paavisning af, at Norge økonomisk og socialt vil tabe ved Forbindelsen med Sverrig, men intet Ord om den Selvstændighedstrang, som dog ellers tydeligt nok havde vist sin Magt over det norske Folk. Naturligvis betød det, at hans Forstaaelse af saa sammensatte Forhold som dem i Hertugdømmerne og i Norge manglede Dybde. Han bedømte i og for sig Forholdene rigtigt nok; han saa de separatistiske Strømninger, men hans Opfattelse af Aarsagerne hertil var noget overfladisk. Helt klart stod ham kun de materielle Krav, der stilledes, men at der bag dem stod langt videregaaende ideelle Krav, forstod han næppe, fordi han var uden dybere Forstaaelse af de aandelige Kræfter, der bar dem, og fordi han havde en overdreven Tro paa Betydningen af Livets materielle Grundlag. Denne Nøgternhed præger ogsaa hans Opfattelse af det religiøse. Han var Rationalist til Fingerspidserne. »Med intet i Verden er gjort eller kan gøres større Skade end med Troen paa overnaturlige Kræfter eller Virkninger af Aarsager, som ligger uden for Tingenes almindelige Orden«, skriver han til Kristian Frederik¹. Denne Nøgternhed kan bevirke, at der over ham er et vist jordbunden Præg — næsten noget snusfornuftigt, uden at han dog derfor mangler Varme. Det er øjensynligt, at hans stærke sociale Interesse bl. a. bundede i en varm Følelse for Underklassen — ikke mindre end i hans levende Retfærdighedssans. I Slægt med Følelseslivet er ogsaa et af de mest fremtrædende Træk i hans Karakter: hans stærke og næsten under alle Forhold sejrige Optimisme, der virker saa tiltalende, selv om den til Tider kan synes en Kende naiv og kun i ringe Grad begrundet i de virkelige Forhold. Et andet fremtrædende Træk hos ham er hans overordentlige Aktivitet. Næsten utallige er de Ting, han har beskæftiget sig med saaledes,

¹ Brev 3—11—1816.

at han har dannet sig en Mening om dem. Fra indbyrdes Undervisning og Pottemageriet i Jylland til verdenspolitiske Problemer — overalt har han sin Opfattelse parat. Og ofte laa der et betydeligt Arbejde bagved. Af Brevene til Kristian Frederik ses det, at han i betydeligt Omfang har fulgt med i Datidens politiske og historiske Litteratur i de tre Hovedsprog. Men hans Meninger var vel ikke altid lige godt underbyggede. Dog nærrede han næppe nogen Ængstelse ved at fremsætte dem; thi hans Selvtillid var urokkelig og havde ogsaa et reelt Grundlag i hans Intelligens og sunde Dømmekraft.

For saa vidt Udtalelserne angaar E. P. Tscherning, kan man give Sønnen Ret, naar han siger, at hans Fader var en af de ikke faa betydelige Mænd, hvis Evner og Kræfter Frederik VI.s kortsynede og kuende Regering ikke udnyttede, men tværtimod holdt nede. Meget var blevet anderledes, tilføjer han, om man havde fulgt min Faders Raad. Det havde ikke altid været uklogt at følge Eilert Peter Tschernings Raad.

Smaastykker og Oversigter.

1.

Nordiske studerende ved Universitetet i Louvain.

Af Ellen Jørgensen.

Vor Kundskab om Humanismen i de nordiske Lande er saa ringe, de biografiske Efterretninger om de Mænd, der bar den frem, er saa mangelfulde, at vi ivrigt spejder efter Spor, som kan lede paa Vej til bedre Viden.

Der er i de hjemlige Kilder nogle Spor, som fører mod Louvain. Johannes Magni, Sveriges sidste katolske Ærkebiskop, skal efter Broderen Olaus' Beretning have studeret dér under Adrian Florisze, den senere Pave Hadrian VI; Geble Pedersen og Vincens Lunge var sammen i Louvain; Christiern Torkilsøn Morsing tog Magistergraden dér og søgte siden paa sine Rejser tilbage til sin gamle Universitetsby. Ogsaa Hans Tausen skal have besøgt Louvain¹. Det er Folk, som hver paa sin Vis havde noget af Tidens Fremdrift i sig, hvorfor Spørgsmaal rejser sig: Kan Matriklen fra Louvain give Oplysninger om vore Foregangsmænd i det 16. Aarhundredes første Aartier? Skal man regne med Louvain, naar Talen er om Forudsætningerne for den tidlige Humanisme i Skandinavien?

I en lille Afhandling i Historisk Tidsskrift 8. R. VI. Bd. 214 blev Problemet nævnt, men uden Haab om, at man kunde naa noget Resultat, eftersom Matriklen fra Louvain for Tidsrummet 1485—1528 var tabt. Imidlertid fremkom i English Historical Review i 1922 en Meddelelse af Professor Henry De Vocht om

¹ Scriptores rerum Suecicarum III 2. 74. — Norske Samlinger I 7. — Ny kirkeh. Saml. IV 68. — Endnu flere Vidnesbyrd om Ophold i Louvain og Kendskab til Forholdene dernede findes: Ny danske Magazin II 121, — Aarsberetn. fra Geheimearchivet VI Tillæg S. 13, — Hist. Ts. 5. R. IV 315, — Ibid. 6. R. V 441, — H. F. Rørdam: Monumenta I 349, — Ny kirkeh. Saml. II 792.

at dette Bind af Matriklen var genfundet, og jeg ventede fra da af paa Lejlighed til at komme til at undersøge det i Bruxelles. Dette blev mig muligt i Foraaret 1924, da jeg i Archives du Royaume ikke blot gennemgik dette Bind, men ogsaa de Volumina, der omfatter Aarene 1453—1485 og 1528—1569. I sidstnævnte Bind førtes Undersøgelsen kun til 1540¹. Første Bind, som rummede Aarene 1426—1453, eksisterer ikke mere, og man har til Erstatning kun en alfabetisk ordnet Liste med meget faa Aarstal udarbejdet af Pierre Bode i det 15. Aarhundrede. Den er udgivet i 1903 af E. Reusens, som haabede at fortsætte med Udgivelsen af de egentlige Matrikelbind, men han fik ikke realiseret sin Plan, og nu er alle Planer om Publication lagt hen.

Arbejdet med Matriklen fra Louvain bragte ikke Skuffelse. Den rummer op til Aar 1540 66 nordiske Navne, hvoraf langt den største Del er fra det 16. Aarhundrede. De danske udgør Flertallet, og blandt de danske er Studenterne fra Ribe Stift ret mange; de fulgte vel den gammelkendte Vej til Søs fra Ribe til Bruges. Fra Louvain gik Rejsen undertiden til Paris og omvendt. Det gælder de to Roskildeklerke Johannes Tiderici og Laurentius Mathie fra Midten af det 15. Aarhundrede og Bero Nicolai fra Finland, der blev immatrikuleret i Louvain i 1517, men tager sine Grader i Paris i 1519. Hans Valkendorf er indskreven i Louvain i 1514, men næste Aar tænker han paa at gaa til Paris, fordi han ikke kan faa Studiero, hvad han udvikler i et Brev af April 1515 til Broderen Ærkebiskop Erik Valkendorf. I samme Brev beretter han, at Christiern Pedersen har lagt Vejen hjem fra Paris over Louvain².

Det første anseelige Navn, vi møder i Matriklen, er Kättil Karlsson Vasa, siden Bisp af Linköping og Sveriges Rigsfor-

¹ Jeg skylder Professor Henry De Vocht i Louvain og Docent Gottfrid Carlsson i Upsala Tak for Bistand under Arbejdet.

² Maticule de l'université de Louvain 1426—1453 ed. E. Reusens (1903) 152, 181. — Chatelain et Denifle: *Actuarium chartularii universitatis Parisiensis* II 645. — Louvain Matrikel under ¹⁹/₁₀ 1517: »Bero Nicolai de Finlandia sub episcopo Aboensi«. — Livre du receveur de la nation d'Allemagne 1494—1530 fol. 185, 189. Universitetsarkivet i Sorbonne Reg. 91. — Louvain Matrikel under ³/₈ 1514: »Johannes filius Absolonis Valkendorf de Nykoping in regno Dacie«. — Ny danske Magazin II 121.

For at faa Rede paa de Folk, der har studeret i Paris i Overgangstiden mellem Middelalder og Nytid, har jeg i Universitetsarkivet i Sorbonne gennemgaaet Livre du receveur de la nation d'Allemagne 1494—1530. Meget gav den omfangsrige Bog ikke; dog er følgende Data af Værdi. Under Aar 1508 (fol. 108') blandt Baccalaurer, der har betalt deres Afgift til Nationskassen, læses Navnet »Christianus Petri dioc. Lundensis«, og under Aar 1519 (fol. 189', 196) henholdsvis blandt Baccalaurer og Magistre »Petrus Parvus dioc. Roescheldensis«.

stander, Fører i Kampen mod Kong Christian I. Han er indskreven under 16. Juni 1455 som »Catillus Karoli de Suecia Upsalensis dioceseos«. Derimod søger vi forgæves i Aarene op mod 1515 efter Johannes Magni. Broderens Efterretning om hans Studieophold i Louvain er dog sikkert rigtig nok. — I December 1513 er Geble Pedersen immatrikuleret, i 1514 Christiern Torkilsøn Morsing, Vincens Lunge og Christoffer Jepsen Ravensberg, tre Ungersvende, der nogle Aar efter stod som den ny Tids Mænd i deres Hjemland. De nævnes Side om Side med Povl Helgesen i Mathias Gablers Digt af 1521 til Kong Christian II.s Ære¹. Vi ved ikke, hvortlængde de studerede i Louvain, og vi ved intet om, hvor de iøvrigt færdedes og tog Lære, men det er værdt at lægge Mærke til, at der just i disse Aar rørte sig kraftigt Liv i Louvain.

Humanismen stod i Flor i Nederlandene, hvor Brødrene af Fælleslivet ved deres Skoler havde beredt Jorden for ny Forstaaelse af gammel Lærdom, og en frugtbar Paavirkning strømmede ind fra det sydlige Europa, takket være Burgunderhertugerne og de store Herrer, der var knyttede til dem. I 1513 holdt Martin Dorpius sin »Oratio de laudibus sigillatim cuiusque disciplinarum«, der var som en Programtale for den ny Retning. I 1516—1521 havde Erasmus af Rotterdam Ophold i Louvain; han satte Mænd af forskellige Kredse i Forbindelse med hinanden, han opildnede sine lærde Venner og var stadig Uroen og. Initiativet iblandt dem. Det skyldtes ham, at den rige Mæcen Hieronymus Busleiden ved sin Død i 1517 skænkede Penge til Oprettelsen af et Collegium, hvor de tre Sprog, Græsk, Latin og Hebraisk, skulde doceres; han kæmpede for, at Testamentet kunde blive fuldbyrdet og opmuntrede Collegiets Lærere under den Vrangvilje, de mødte fra konservative Folk, som i den ny Lærdom saa en Fare for det

¹ Louvain Matriklen under Dec. 1513: »Ghybernus de Norwegia Nidrogensis dioc.« — Under ²⁰/₅ 1514: »Cristianus Torchilli de Nicopia in regno Dacie«. — Under ³/₈ 1514: »Vincencius filius Vincencii Yuori de Stegis opido in Dacia«. — Under samme Dato: »Cristoferus filius Jacobi Jacobi de Halangia insula in Dacia«.

De paagældende Linier i Mathias Gablers Digt lyder:

Hic bifidi doctor iuris Vincentius alto
Dania quem natum protulit alma loco.
Et magno insignis proaurorum nomine doctus
Christophorus suaues fundit ab ore sonos.

— — — —
Hic titulis magnus sacrarum Paulus Elie
magnificis rerum dogmata sacra canit.
Nec non et Torchillus amans sacrosque poetas
prælegit assiduo scripta polita suis.

bestaaende. Samtidig med Erasmus opholdt Spanieren Ludovicus Vives sig i Louvain, hvor han udarbejdede flere af sine Skrifter og fra Tid til anden holdt Forelæsninger. Ogsaa den engelske Humanisme havde Tilknytning til Louvain. Ligesom Erasmus besøgte England, gæstede Thomas Morus gentagne Gange den modsatte Kyst og færdedes i Humanistkredsen derovre. »Utopia« er for en Del blevet til i Nederlandene; Vennerne sendte Hilsener paa Prosa og Vers, der indledte Bogen; den blev trykt i Louvain hos Thierry Martens i 1516¹.

Navnene Christiern Morsing, Vincens Lunge, Christoffer Jepsen Ravensberg i Matriklen i 1513 og 1514 frister til den Formodning, at disse vore første Humanister har faaet Impulser i Louvain i en løfterig Tid, da man ungdommeligt modigt haabede paa en ny lykkelig Alder for Menneskeheden og udkastede Planer om Reformers i Skole og Samfund.

Paa samme Vis synes et Par Navne fra en lidt senere Periode at give os Vink om, ad hvilken Vej den tidligste gode Kundskab i Hebraisk og Græsk er kommet til Landet. Under 12. September 1522 er Hans Tausen indført i Matriklen²; det kan tænkes, at han har begyndt sine hebraiske Studier hos den udmærket kyndige Johannes Campensis, der docerede i Collegium trilingue, for siden at fortsætte i Wittenberg hos Matthæus Aurogallus. Opholdet i Louvain var dog ikke af lang Varighed; allerede i Maj 1523 er han i Wittenberg³. — Nogle Aar senere immatrikuleres Bent Arvidsen fra Lund, der siden fik Ry som vor første Græker og talte Niels Hemmingsen blandt sine Disciple⁴. Paa den Tid han kom til Louvain, var Rutger Rescius Lærer i Græsk ved Busleidens Collegium, og han vedblev at undervise, selv efter at han i 1529 havde overtaget Thierry Martens' Trykkeri; han motiverede just sin ny Virksomhed med, at det var nødvendigt at skaffe Bøger til Studierne, og udsendte i de følgende Aar en Række Værker af den gamle græske Litteratur. Det var værdt at prøve, om Bent Arvidsens Bogsamling, som han skænkede til Lund Domkirke, »Bibliotheca Benedictina«, der nu er i Universitetsbiblioteket

¹ F. Nève: *Mémoire historique et littéraire sur le collège des trois langues à l'université de Louvain. Mémoires couronnés et mémoires des savants étrangers publiés par l'Académie Royale de Belgique XXVIII* (1856). — H. Pirenne: *Histoire de Belgique III* 295. — A. Roersch: *L'humanisme belge à l'époque de la renaissance* (1910). — *Erasmi Roterodami opus epistolarum* ed. P. S. Allen I—IV (1906—1922).

² »Dominus Johannes Thausen de Andwortsog Roeschildensis dioc.«

³ Johannes Pedersen: *Om Hans Tausens Oversættelse af Mosebøgerne. Mindeskrift i Anledning af Reformationsjubilæet* (1917) 103.

⁴ Louvain Matriklen under 27/8 1528: »Benedictus Aruidi ex Dania«.

i Lund, indeholder Bøger fra Ungdomstiden i Louvain, Tryk fra Thierry Martens' og Rutger Rescius' Officiner.

Af Matriklens øvrige Navne skal fremhæves Christian II.s Mænd Ditlev Smither og Lambert Andersen, — Petrus Särkilaks, som kom til at gribe ind i Finlands Historie, — Humanisterne Hans Meissenheim og Jacob Jespersen, der ikke gjorde nogen større Indsats, men hvis Forbindelse med Erasmus af Rotterdam kan bemærkes, — endelig fra de sidste Aar Adelsmændene Frans Brockenhuus og Herman Skeel¹.

Derimod lykkedes det ikke at finde Christiernus Umbra Cimber, den gaadefulde Person, der har skrevet en Gravskrift over Povl Helgesen, og ene er tid- og stedfæstet ved et Brev, han skriver i Marts 1535 fra Rutger Rescius' Hus². Og den, som vi har søgt først og sidst — Povl Helgesen — finder vi ikke. Dermed er ikke sagt, at Lektor Povl, hvis Tankekreds har mange Berøringspunkter med den nederlandske Humanisme, ikke i unge Aar har været i Louvain. Som Karmelitermunk maatte han søge til Ordenens Studiehus, og Brødrene der blev sjældent indskrevne i Universitetsmatriklen³. Povl Helgesens tidligste Udvikling ligesom hans sidste Dage ligger stadig i det dunkle.

2.

En Beretning fra Stændermødet 1660.

Af cand. mag. Ernst Larsen.

De bedste kilder til vor viden om stændermødet 1660 er en række saakaldte dagbøger, hvoraf de fleste er skrevet af stænderdeputerede. De vigtigste af disse er nu offentliggjorte⁴; en enkelt interessant beretning foreligger dog endnu kun som manuskript

¹ 1510 ¹⁹/₈. »Ditleuus Smiter de Copenhofen Rochildensis dioc.« — 1517 Aug. »Lambertus Andree de Dacia Ripensis dioc.« — 1517 ¹⁴/₅. »Petrus Sarquelayx de Fynlandia Filfandensis dioc.« — 1517 ²⁹/₈. »Johannes Missenheim de Hafnia in Dacia Roschildensis dioc.« — 1529 ¹⁸/₅. »Jacobus Jaspari Danus Arthusiensis«. — 1533 ¹²/₈. »Franciscus Brockenhouze dioc. Roschildensis ex regno Datie«. — 1536 ³¹/₅. »Hermannus Scheelen Danus«.

² Kirkehist. Saml. II 589. — Hist. Ts. 5. R. IV. Bd. 315.

³ Undtagelsesvis er to danske Karmelitermunke immatrikulerede under ¹⁵/₆ 1503: »Frater Pallio Johannis de Dacia presbiter Lundensis dioc. ordinis Carmelitarum. In theologia. — Frater Petrus Hemminghi de Dacia presbiter dioc. Roschildensis ordinis Carmelitarum. In theologia«.

⁴ Danske Saml. 2 II Kbh. 1872—73 S. 89 ff. N. D. Riegels, Christian V.s Historie Kbh. 1792 S. 27 ff. Nøyagtig Efterretning om Souverainitetet. Kbh. 1760. Foruden disse allerede kendte findes endnu et brudstykke af en beretning i Universitetsbibliotheket Kbh. (E Don. Var. 143. 4°).

(ny kgl. Saml. 1053 b.). Den har været genstand for historikernes flittige benyttelse¹, og man er oftest gaaet ud fra, at det var en anonym dagbog i original fra samtiden, men den har iøvrigt ikke været kritisk undersøgt. Den aftrykkes derfor neden for sammen med nogle oplysninger om dens oprindelse og kildeværdi.

Haandskriftet² bestaar af otte sider i kvartformat, tæt og ret pynteligt beskrevet med en haand, hvis bogstavformer viser, at den hører hjemme omkring midten af 17. aarh. Skriften er som venteligt gotisk, men navne og ord, som ønskes særlig fremhævede, er skrevet med latinske eller latiniserede bogstaver; det saaledes fremhævede er nedenfor trykt med spærrede typer.

En kort Underretning om Stendernis Supplication till Hans K. Mayst:, om Riget till itt Arffverige att giøre³.

Dend 8. Octob. bleff Stendernis Supplication om Rigetz Offuerdragellsse, H. K. Maycst: till itt Arffue Rige der aff att giøre. Sent till, Rigens Houff Mester, videre att forfremmis.

Dend 9. Octob.: bleff suppliceret imoed dett trocte Papir.

Dend 10. Octob.: forsamlede sig Stenderne, Geislige och Verslige, paa dett Islandiske Compagnie och da samptligen vedtog, att gaa till Rigens Raad, begierendis Befodring paa dend offuerleverede Supplicatz: Huortill aff Rigens Raad, bleff suarett, att effterdi dend Tiid ich alle vore forsamlede, att mand effter Middag, Klocken 5 ville møde, saa skulle mand faa Suar der paa. Der Stenderne igien saa vore forsamlede paa det Islandiske Compagnie, bleff der en Renteskriver fra Raadet udsent, och bad att nogle faa aff Stenderne vilde komme till Rigens Raad. Huortill de togis ved, alle att ville gaa med huer andre, huilket och strax skede, huor da Ottho Krag, i Rigens Houff Mesters Suaghed, fremførde Ordett, att deris Begiering for ingen Deell kunde skee, och mand ey heller⁴ for dend Sags Skyld var kaldett did tillsammen. Bispen D. Hans suarede dennom strax der paa, och Stenderne dermed ginge samptligen der fra ad Slottet till H. Mayst:

Kongen var iche paa dend Tiid paa Slottet, saa de derfor beslattede, att forvarte saa lenge, end till Hans Mayst: kom, hvilken iche kom en halff

¹ H. T. 5 VI 718 Anm¹. 747, 748 (uden angivelse af kilden) 752—54, 772, 773 Anm¹. J. O. Evjen: Die Staatsumwälzung in Dänemark im Jahre 1660. Leipzig 1903. S. 14, 89, 92, 94, 101 ff., 103, 117 ff.

² Sml. Katalog over Det kgl. Bibliotheks Haandskrifter. Udg. af E. Gigas. III. 1. Kbh. 1911. S. 167.

³ Manuskriptets stavemaade og tegnsætning er bibeholdt, kun er paa grund af den store inkonsekvens i brugen af store og smaa bogstaver den danske retskrivnings almindelige regler paa dette punkt lagt til grund.

⁴ I manuskriptet staar heller ey, men ved tal over ordene er det angivet, at de skal ombyttes.

Time der effter, Da bleffue de indkaldede paa H. M. Gemach, Bispen holdt Ordet, och leveret H. K. Mayest: Stendernis underskrifne Offverdragellsse, præresenterit hannom Riget till itt Arffverige, huilket hand och med ald Naade optoeg, och loffuede Suar anden Dagen. —

Dend 11. Octob. forsamledis de igien paa Compagniet, haffde Bud paa Slottet, om dett kunde komme H. Mayst: till pass, da att erlange Audientz, mens sich Suar, att det iche kunde skee dend Dag, formedelst dend rydske Gensant, da skulle op at haffue Audientz.

Dend 12. Octob. forsamledis de igien paa Companiet, effter Prædiken, da haffde vell Hans Mayst: i Sinde, att fordre Stenderne for sig, men der det bleff anmeldet, att Secreterer Erich Krag, paa Adelens Veine bad Hans Mayst: vilde dilatere en liden Tid, Rigens Raad och Adelen var nu siindet ligesom de andre Stender, mens behøffuede att underskriffe, och Kongen der till sagde ja, dend Dag at giffue Frist, da togis de veed derforre att møde anden Dagen, Klochen 8 sich och dend Dag Bud fra Hans Mayst: der om.

Dend 13. Octob. som var Løffverdagen, møddis de igien paa Companiet, och effterat de der ungefer haffde forvartet 2 Timer, imidlertid gich nogle Paser fra Hoffve till dennom, da bleffue de paa dett sidste opfordret, gich saa derfra, Par och Par till Slottet. Der de vaare indkomne paa Ridder Salen, kom strax Hannibal Shested¹ och Skach till dennom, att fornemme huorledis och paa huad Mannere de Riget till H. M. vilde offuerdrage. Hertill suaredis aff Bispen och Borge Mester Hans Nansen², It fuldkommen Arffue Rige, paa sig och det gandske kongelige Huuss, paa Suer Siden och Spinde Siden, Herre och Frøcken, och att Regieringen her effter bedre motte försiunis aff alle Stender³.

De gich med dend Beskieden igien strax till H. M. och der fra igien strax till Rigens Raad. Imidlertid kom Secreterer Erich Krag, och berettede att Rigens Raad och Adelen nu fuldkommen haffde samptygt med de andre Stender, och att dend Missforstand dem var imellem, var nu remederit: huorfore de tackede Gud, som haffde forenet Stendernis Hierter till Endrectighed, uden Blods Udydellsse, eller vittløftig Oprør. Strax der effter kom Hannibal Shehsted och Skach igien, berettede, nu att vere gaatt, bad de iche vilde lade sig forlenge, Rigens Raad kom rett nu.

¹ Latinsk S, rettet til gotisk.

² Svaret er skrevet med latinske Bogstaver, desuden er der i manuskriptets margin anbragt to rækker af tegn. Hensigten er aabenbart, at denne sætning særlig skal fremhæves.

³ Evjen oversætter (l. c. Side 101) slutningen af denne sætning paa følgende maade: » . . und dass hiernach die Regierung von allen Ständen besser gefunden werden müsste . . . « Selvfølgelig er tanken, at regeringens Medlemmer i fremtiden skal tages af alle stænder, et krav, som jo ogsaa blev opfyldt.

Lidet der effter bleff Stenderne indkaldet, for Kongen och Rigens Raad, och Adelen som der till stede var, huor iche en eniste motte indgaa uden de Deputerede. Da effter at de vaare indkomne, gjorde H. Niels Trolle Ordet paa Adelens Veine, sagde att Riget var nu aff vellberadt Hue, offuerdaget H. K. Mayst: och det gandske Huuss till it fuldkommen Arffuerige, baade Dreng och Pige, doch deris Priviliger uforkrenkit.

Bispen suarede der till paa Geislige och Verslige Veine, och paa ny udj alles Paahøer offuerdrog K. M: Børn og Familie Riget till itt fuldkommen Arffverige, Mand och Pige, huortill¹ hand ønskede Hans K. Mayst: Løcke och Vellsignellsse, och alle robte Amen. Begierede der hoess, att effterdi Riget, H. K. M. till itt Arffverige er offuerdraget att da de gamle Handfestninger motte casseris, och Regieringen udi en anden Form end hidindtill motte stabileris. Huortill H. Niels Trolle och Hannibal Sehested suarede att Stenderne kunde udvelge sig nogle, aff de deputerede, som tillige med Rigens Raad om dette och andet sig kunde forene. Bispen stillede sligt ind till H. Maj: hand dett att disponere effter H. N. Villie. Hannibal suarede dett nu att vere kommen saa viitt, att dett stoed enhuer frj fore, att sige runt ud huad hand self mente. Dermed skildis de fra Hans Majest: och gich derfra till Compagniet igien, Imidler tiid de stode for Kongen, och ald Ting var slutet, och Bonnen giordis, ringede Klochen tollf.

Dend 14. Octob. giordis Tachsiggellsse aff alle Prædike Stole och bleff aff Kongen udvalt nogle af huer Stand, som med huer andre skulle delibere.

Dend 15. Octob. samledis igien paa Slottet Adelstanden, och de andre Stender, da disputerede de om Privilegier och Handfestningen och paa begge Sider bleff samtygt, Kongen fra sin forrige Æd att vere erlediget, Handfestningen igien H. M. att offuerleveris, ingen Privilegier att actis videre end Kongen nu enhuer vilde forunde och giffue, dend Jydske Lov en huer att holde sig effter, och Geisligheden effter Kirke Ordinantzen, ind till en fuldkommen Reces om alding kand bliffue forferdiget², om Regieringen och anden Landsens Nytte. —

Dend 16. Octob. tilig om Morgenens, samledis alle Stadsens Tømmer Mænd paa Slottsplatzøn, huor de begynte att hugge paa itt Schafott, som Kongen skulle suergis paa.

Dend 17. Octob. samledis Stenderne paa Bryggers Lauss Hussett, och Rigens Houff Mester bleff baaren paa en Stoell op till Kongen.

Dend 18. som var en Torssdag bleff H. Majest: hyldet och svoret

¹ Oprindelig har der staaet huilket (?) men ovenpaa dette er skrevet: huortill.

² Oprindelig har der staaet forfat —, men dette er overskrevet med: forferdiget.

aff Menige Stender paa Slodspatzen till en ret Arffue Konge offuer Danne-
markis Rige, Gud lade det vere skett till sit Naffns Ære, och Rigens Gaffn
och Beste.

Umiddelbart herefter følger paa halvtredie side det kgl. brev af 5. november 1660, der fastsætter geistlighedens kopskat¹ og hertil knytter sig en latinsk skrivelse², der tydeligt nok er den følgeskrivelse, hvormed herredsprovsten tilsendte provstiets præster det kgl. brev. Underskriveren er Henrik Thygesen Colding³, der paa dette tidspunkt var provst for Alsted herred i Sjællands stift og sognepræst for Bringstrup og Sigersted.

Paa manuskriptets sidste side gengives endelig det kongelige rescript af 9. Januar 1661⁴, hvorved der indførtes mindegudstjeneste den 11. Februar som tak for sejren under stormen paa København 1659.

Hvem er ophavsmand til manuskriptet? Der findes intet forfatternavn eller signatur, og om dets proveniens kan intet oplyses. Alligevel synes det dog selv at vise undersøgelsen vej, nemlig gennem den vedføjede provsteskrivelse. Som omtalt viser skriften os nemlig ved sine bogstavformer, at den er omtrent samtidig, og vi kan da med ret stor sikkerhed slutte, at dengang kunde næppe nogen anden have interesse af eller i det hele lejlighed til at anføre denne skrivelse end provsten selv eller en af herredets præster, i samtiden eller den nærmeste eftertid. Manuskriptets ophavsmand maa da søges blandt præsterne i Alsted herred, og opgaven bliver blandt disse at finde den, der skriver den os velbekendte haand. Ved en saadan undersøgelse falder

¹ Se Langebeks Souverainitetshistorie i Sorø skoles program 1884. S. 12—13. Findes tillige gengivet Kall. 490. 4° Kgl. Bibl.

² Da saadanne provsteskrivelser formentlig ikke findes andet steds gengives ordlyden:

Salutem et officia.

Viri reverendi et doctissimi Amici et Symmystæ conjunctissimi. Quid Sacra Regia Majestas nobis imperet, adjunctum, quod mitto, Literarum Regiarum exscriptum, satis edocet. Non ergo desunt Causæ, quæ nos ad consultationem mutuam impellunt, quod cum primis fore puto Loco solito, circa horam X dici Lunæ proximæ 26. Novembris. Valetæ foeticissimi et ad dictum diem Diacones vestros comites vobis adjungite.

Bringstrup 21. November 1660.

Confrater et Conservus vester
Henrichus Thychius.

³ S. V. Wiberg, Alm. dansk Præstehistorie I. Odense 1870. S. 218. Colding er født 1589, blev Sognepræst i Bringstrup og Sigersted 1619 og provst for Alsted herred 1653. Han omkom ved ildebrand i Gyrstinge præstegaard 1663.

⁴ Fogtman: Reskripter I. Kbh. 1806. S. 19.

tanken naturligt paa kirkebøgerne, og saadanne findes ogsaa fra de fleste sogne. Tillige har vi præsternes underskrift paa den fuldmagt, de — som landets øvrige gejstlige — maatte udstede i anledning af den anden arvehylding 15. Nov. 1660¹, samt de samme mænds underskrift paa arveenevoldsregeringsakten af 10. Jan. 1661². Paa denne vis har vi skriftprøver fra alle herredets præster.

Ved undersøgelsen af kirkebøgerne fra Lyng—Broby træffer vi en skrift, der slaaende minder om vort manuskripts³. Af kirkebøgerne fremgaar, at den tilhører Sognepræsten Lauritz Jørgensen Hammer⁴. Denne var en præstesøn fra Hammer—Lundby paa Sjælland; 1641 blev han sognepræst i Sorø og 1650 kaldet til det nærliggende Lyng—Broby, hvor han forblev til sin død 1668. — En nøjagtig haandskriftssammenligning vil vise, at ikke blot skriftens almindelige karakter er ens, men at man begge steder finder samme haandskriftsvaner og — mindre vigtigt — samme stavemaade⁵. Hertil kommer at ingen af de skriftprøver, vi har fra herredets andre præster, viser samme lighed. Dette sammenholdt med vor viden om, at manuskriptet er samtidigt og stammer fra en præst i Alsted herred, tillader da den slutning, at det er pastor Hammer, der har nedskrevet beretningen.

Derimod kan han næppe være forfatter af dens indhold. Beretningen er saa nøjagtig og detailleret, at dens forfatter maa antages at have været begivenhederne paa nært hold. Men Hammer hørte ikke til de gejstlige stænderdeputerede⁶ og var sandsynligvis ikke engang i København i de dage, beretningen fortæller om. Af Lyng kirkebog fremgaar⁷, at der baade 7. og 14. Oktober har været gudstjeneste og barnedaab; her har Hammer sikkert selv forretet tjeneste. De skrivelser, der er føjet til beretningen, viser i samme retning. De er sagen uvedkommende, og det er ret utænkeligt, at én, der vidste besked, skulde have føjet dem til. Vi maa da antage, at Hammer har faaet en beretning — skriftlig eller mundtlig — om disse dages begivenheder, at han har ned-

¹ R. A. Souv. Nr. 1. A.

³ R. A.

³ En nærmere redegørelse maatte af pladshensyn udelades.

⁴ Wiberg II 347; III 161; Suppl. 106. Ny kirkehist. Saml. I 505. Kirkehist. Saml. 3 III 122 ff. Leth og Wad; Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm. Næstved 1875. S. 23.

⁵ Prof. K. Fabricius, der har vist nærværende undersøgelse den interesse og velvillie at prøve haandskriftsligheden, er kommet til samme resultat som ovenfor.

⁶ Sml. Ny kgl. Saml. 1171. 4° kgl. Bibl.

⁷ Pag. 21.

skrevet eller benyttet denne og dertil føjet, hvad han selv havde af skrivelser, der syntes at have forbindelse hermed.

Hvad kan da være den oprindelige kilde til beretningen? Løsningen synes straks nærliggende, idet Hammers svoger, provst Kaalund i Herfølge¹, var én af de gejstlige deputerede². En undersøgelse af forhaandenværende dokumenter viser imidlertid, at Kaalund først kom til København d. 15. Oktober³ og altsaa ikke har været til stede under de begivenheder, hvorom vor beretning væsentligst drejer sig. Derimod kan han naturligvis have bragt en beretning videre til Hammer. Dette kan imidlertid ogsaa være sket paa anden maade. I arvehyldingen 15. Nov. 1660 deltog 3 præster fra Alsted herred⁴ og Hammers broder, der var provst for Østre Flakkebjerg herred⁵, samt professorerne fra det nærliggende Sorø akademi⁶. I det hele var Sorø, hvor Hammer havde været præst i ti aar, et sted, der havde livlig forbindelse med omverdenen. — Der er saaledes adskillige veje, ad hvilke beretningen kan være kommet til H., kun er vi nu ikke længere i stand til at paavise, ad hvilken det er sket.

Vi skal dernæst gaa over til at betragte indholdet af vor beretning. Dette kan efter sin karakter deles i to stykker. Det første omfatter dagene 8.—13. Okt.; skildringen af 8.—9. Okt. er paa-faldende kort og maa nærmest betragtes som en forklarende indledning. Til gengæld er dagene 10.—13. Okt. skildret meget indgaaende og i det store og hele meget korrekt. Der findes ganske vist fejl, men disse er bortset fra mødet 13. Okt., som nedenfor skal omtales, uvæsentlige og letforklarlige⁷.

Anderledes forholder det sig med andet stykke, 14.—18. Okt.

¹ Wiberg l. c. I 600.

² Ny kgl. Saml. 1171. 4°.

³ Af Herfølge kommunionbog (Landsark. Kbh.) fremgaar det, at K. har holdt gudstjeneste 7. og 14. Okt. Hans navn findes da heller ikke under dokumentet af 8. Okt., hvorved de geistlige og borgerstanden foreslog at gøre Danmark til et arverige. (Nøjagtig Efterretning S. 40). Derimod har K. skrevet under paa haandfæstningens kassation 16. Okt. Den dag maa han have været i Kbh. Svarende hertil viser processionslisterne, som er udfærdiget i anledning af arvehyldningen 18. Okt., at to sjællandske provster er kommet til Kbh. ca. 15. Okt. (Souv. Nr. I A. b. R. A.).

⁴ Souv. Nr. 1 A. R. A.

⁵ l. c.; Wiberg l. c. I 413.

⁶ Fogtman, l. c. I. S. 3.

⁷ Under 10. Okt. siges, at de deputerede opfordres til at møde i rigsraadet Kl. 5. Riegels (l. c. S. 41) har Kl. 3, »Lerches dagbog« (D. S. 2 II 107) Kl. 4, Rhuman (l. c. S. 118) og »Nøjagtig Efterretning« (S. 47): mellem Kl. 3 og 4. — Under 13. Okt. hedder det, at klokken slog 12, da mødet hos kongen var sluttet. Ifølge »Nøjagtig Efterretning« (S. 49) begyndte mødet Kl. 12; saaledes ogsaa Riegels l. c. S. 45.

Kronologien er her fuldstændig forkert, der findes overraskende fejl i indholdet, og omtalen af vigtige begivenheder som haandfæstningens kassation og tilbagelevering til kongen (16. og 17. Okt.) er helt udeladt, medens der paa de samme dage fortælles om ret uvæsentlige begivenheder. Undersøger man nu disse nærmere, kommer man til det overraskende resultat, at hvad vor beretning har under slutningen af 14. Oktober, fandt i virkeligheden sted 13. Oktober¹, hvad der fortælles under 15. Oktober hører hjemme under 14.², og paa samme maade beretningen fra 16. og 17. Oktober under 15. Oktober³. Derimod omtaler vor beretning, som allerede nævnt ovenfor, ikke de meget vigtige begivenheder, der i virkeligheden fandt sted paa disse sidste to dage: haandfæstningens kassation og dens højtidelige tilbagelevering til kongen. Tager man den tidligere udførlige skildring i betragtning, kan dette i virkeligheden kun forklares paa én maade: at den simpelthen ikke har kendt disse begivenheder, at vor beretning oprindeligt kun har omfattet dagene 8.—15. Oktober og først senere er blevet forskubbet saaledes, at den tilsyneladende kom til at omfatte hele tiden ned til den 18. Det kunde synes at stride mod denne antagelse, at beretningen indeholder meddelelsen om arvehyldningen d. 18. og altsaa faktisk i sin viden gaar længere end til d. 15., men beretningen om den 18. viser sig netop at være et bevis for hypotesens rigtighed. Der meddeles for det første intet udover, hvad enhver i samtiden maatte vide; men dernæst kan det tillige eftervises, at den er taget fra en hel anden sammenhæng. Den er, som en sammenligning viser, hentet fra den fuldmagt, som præsterne i Alsted herred udstedte i anledning af den anden arvehyldning 15. Nov. 1660⁴.

Forfatteren har ønsket at afrunde sin fortælling ved med-

¹ »Nøagtig Efterretning« S. 49 og de andre kilder overensstemmende hermed.

² Riegels, l. c. 47.

³ D. S. 2 II 94 under 15. Okt.

⁴ Vor beretning
(18. Oktober)

». . . bleff H. Majest: hyldet och svoret aff menige Stender paa Slodsplatzen till en ret Arffue Konge offuer Dannemarkis Rige, Gud lade det være skett till sitt Naffns Ære och Rigens Gaffn och Beste.

Fuldmagt fra Alsted herred,
2. Nov. 1660:

». . . saa som hans Kongl: May: aff en deell aff de nerverende Stender som en Rett Arffue herre och Konge till Dannemarch er hyldett och soret . . . her med ynscher megen lycke och Vellsignellse aff dend Allerhøyeste Gud till dette, hans guddommelig Naffn till Ære och dette Rigess och detts Indbyggere till gaffn och beste.«

delelsen om arvehyldingen d. 18. Okt. og har derfor dels forskubbet indholdet af sin kilde dels suppleret denne med benyttelse af fuldmagten.

Den omredaktion, der har fundet sted, har imidlertid ikke indskrænket sig til beretningens slutning; den omfatter ogsaa dens interessanteste og største parti, mødet den 13. Oktober. Fremstillingen falder i to afsnit; det ene skildrer forspillet inden det egentlige møde med Svanes og — ifølge vor beretning — Nansens svar til Hannibal Sehested angaaende den arveret, borgerskab og gejstlige ønskede overdraget til kongen; dette opstilles som den egentlige overdragelse af arveretten fra disse stænders side og samtidig tilføjes deres betingelse: borgerskabets fremtidige deltagelse i regeringen. Det sker derved, at Nansens tale, der blev holdt under selve mødet¹, trækkes frem til dette tidspunkt, og det hele fremhæves paa den stærkeste maade, dels ved anvendelse af latinsk skrift, dels ved i marginen at sætte tegn, der skal fremhæve teksten, saaledes at denne scene tydeligt nok efter skribentens mening er beretningens klimaks. Herefter følger andet afsnit, skildringen af selve mødet. Svarende til gejstlighedens og borgerstandens overdragelse af arveretten til kongen, sker dette nu ogsaa fra adelens side, og svarende til de andres betingelse opstiller ogsaa adelen sin: privilegiernes ukrænkelighed. Ogsaa her er anvendt latinsk skrift for at fremhæve teksten. Uden ellers i det enkelte at komme ind paa mødets gang skal det siges, at beretningen ved saaledes at blive systematiseret er blevet ikke saa lidt forrykket. Hvor interessant episoden inden mødet end kan være, saa er den dog kun en af de mange fægtninger, der udkæmpedes med adelen i hine dage og endda ikke en af de mere betydningsfulde². Naar den her er stillet i spidsen, viser det, at en ukyndigs haand har været med i spillet, og tænker man sig sporene af hans bearbejdelse fjernet, da staar vi her — som overalt i beretningen — overfor et udmærket kildestof, der endog, hvad denne dag angaar, er udførligere end de andre kilders.

Men vi finder ogsaa andre spor af, at der har fundet en bearbejdelse sted. Der er over stilen noget kort refererende, over fremstillingen noget sammentrængt, der giver én indtryk af at staa overfor et udtog af en større sammenhæng, og at par steder træffer vi udtryk, der forudsætter en viden, som ikke er begrundet i teksten og næppe heller kunde tænkes almindelig bekendt; saaledes under 9. Oktober »bleff suppliceret imoed det troctte Papir,« og under 13. Oktober ». . . alding var sluttet och Bønnen

¹ Riegels, l. c. 45. Hist. Tidsskr. 5 VI 754.

² Evjen, l. c. 101.

gjordis . . . « Et par verber synes ligefrem at være blevet staaende fra direkte præsentisk tale, nemlig under 13. Oktober ». . . effterdi Riget . . . er¹ offuerdraget. . . « og under 15. Oktober ». . . ind till en fuldkommen Reces om ald ting kan d¹ bliffue forferdiget . . . »².

Det lader sig altsaa konstatere, at der har fundet en omarbejdelse sted, og vi kan sikkert tillige angive det synspunkt, forfatteren anlægger. Ser man nøje til, viser det sig nemlig, at beretningens hensigt slet ikke er at skildre dagene 8.—18. Oktober, men derimod at fortælle om »Stænderns Supplication til Hans K. Mayst:«, som det ogsaa udtales i overskriften. Det er dette, der har gjort det stærkeste indtryk, at de to stænder trænger sig forbi rigsraadet og adelen helt frem til tronen og i forbindelse med denne gennemfører en helt ny tingenes tilstand. Praktisk faar det sit udtryk deri, at skildringen af 10. og 13. Oktober, de to dage stænderne var hos kongen, optager ca. halvdelen af hele beretningen. Det øvrige skal kun danne rammen uden om disse scener. Typisk for tankegangen er Hannibal Sehesteds ord, at det nu var kommet saa vidt, at enhver frit turde sige, hvad han mente; det kunde staa som motto over hele skildringen.

En undersøgelse af vor beretning har da givet det resultat, at man kan skelne mellem to lag: et oprindeligt kildestof, omfattende 8.—15. Oktober, der viser sig at være udførligt og paa lideligt, og en senere bearbejdelse af dette kildestof. Tanken om, at vi skulde staa overfor en dagbog fra tiden 8.—18. Oktober, det være sig i original eller afskrift, maa opgives.

Med sikkerhed kan vi ikke afgøre, hvem der har omredigeret beretningen, men benyttelsen af fuldmagten fra Alsted herred viser, at det maa være en præst derfra, og det er da sandsynligst, at det er Hammer.

Om den oprindelige kilde er det vanskeligt at danne sig bestemte forestillinger. — Man kunde tænke sig, at det var en mundtlig beretning og heri søge forklaring paa stoffets fordeling, fejl o. s. v. Men hertil synes beretningen alligevel at være for detailleret og korrekt; og fejlene skyldes jo for de flestes vedkommende bevidst hensigt. Man har endvidere ondt ved at forklare sig, hvorfor fortællingen skulde stoppe op netop 15. Oktober. Havde beretteren selv oplevet tiden indtil d. 15. incl., maatte han tillige vide besked med de efterfølgende dage, thi i denne periode var portene lukkede, og det var i almindelighed forbudt at forlade byen³. Den samme vanskelighed melder sig, dersom vi

¹ Fremhævet her.

² I samme retning peger de i noterne til beretningen aftrykte rettelser i teksten.

³ Nøyagtig Efterretning S. 48. Riegels, l. c. 44.

antager, at vor beretning har benyttet en dagbog som kilde. I saa fald maatte man vel supponere tre led: dagbogen, et uddrag af denne for tiden 8.—15. Oktober, samt endelig vor beretning. — Bedst vilde det passe, dersom man kunde antage, at kilden til beretningen var et brev, skrevet ca. 15. Oktober. Det vilde give en god forklaring paa omarbejdelsen og stoffets fordeling¹; men her maa det betænkes, at portene var lukkede. Det bliver saa igen et spørgsmaal, hvor megen vægt man vil lægge herpaa; noget kunde tyde paa, at denne forholdsregel mere tilsigtede at kontrollere færdslen end forbyde den².

Endelig kan ogsaa Kaalund have formidlet beretningen. Han kom — som paavist — til København ca. 15. Oktober og kunde tænkes at have gjort optegnelser om de foregaaende dage. Men noget fast holdepunkt for en antagelse har vi altsaa ikke.

Med hensyn til affattelsestiden danner Hammers død 1668 en sikker grænse. Sætningen »indtill en fuldkommen Reces om aldtning kand bliffue forferdiget«, ligesom i det hele stykket fra 15. Oktober, tillader imidlertid den slutning, at beretningen er skrevet inden 24. Juni 1661, da de forskellige stænders privilegier udfærdigedes³, og dermed det nye forfatningsarbejde var bragt til en relativ afslutning. Paa den anden side synes skrivelsen af 9. Januar 1661, der tilsyneladende er afskrevet samtidig med det øvrige, at vise, at affattelsen er sket efter denne dato. Staar vi, som det ovenfor er hævdet, overfor en oprindelig udmærket, rimeligvis samtidig kilde, der er omarbejdet, spiller det jo imidlertid mindre rolle, hvornaar omarbejdelsen har fundet sted.

Længere end hertil kan undersøgelsen foreløbig ikke føres.

¹ Vi har flere saadanne breve i behold, se Udtog af Biskop Jens Bircherods historisk-biografiske Dagbøger. Ved Chr. Molbech. Kbh. 1846. 60 ff. Anm. Paludan, Beskrivelse over Kallundborg. Kbh. 1788 84 ff. Danske Magasin 5 V 280 ff.

² Danske Saml. 2 II 110.

³ Fogtman, l. c. I 38 ff. Nielsen, O. Kjøbenhavns Diplomatarium I Kbh. 1872. 770 ff.

Anmeldelser.

Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans Regering 1797-1807. I. Bind. Gads Forlag. Kbhv. 1923.

Raadstuearkivar A. Linvald havde faaet den Opgave at skulle føje til Edv. Holms store ti Binds Værk over »Danmark—Norges Historie fra 1720 til 1814« den Skildring af Rigernes indre Historie fra 1800 til 1814, som det ikke lykkedes den udmærkede Historiker at faa skrevet, inden hans Arbeidskraft udslykkedes. Der forelaa ved hans Død (1915) kun nogle enkelte Afsnit behandlede, iøvrigt blot en stor Del Optegnelser og Uddrag af Protokoller og Breve, og saadanne har jo altid nærmest Værdi for den, der har tilvejebragt dem. Linvald mente ikke paa dette Grundlag, med blot supplerende Undersøgelser, at kunne løse de mange Spørgsmaal, som frembød sig for ham baade om den ydre og indre Historie, og han besluttede at udarbejde et særligt Værk, idet han gennemgik alt herhen hørende Materiale, baade hvad der var offentliggjort i Litteraturen, og hvad der fandtes i de offentlige Arkiver, foruden i enkelte private Brevsamlinger; ogsaa udenlandske Arkiver har Forf. benyttet. Saaledes er det Arbejde, der nu foreligger, opbygget paa det bredeste Grundlag og med største Flid og Omhu. Allerede paa Grund af dets Stofrigdom maa det modtages med varm Anerkendelse.

Bogen gør et mærkeligt massivt Indtryk. De 400 store Sider Tekst er tætfyldte, kun inddelte i en halv Snes Kapitler, Øjet møder faa Indskæringer eller skarpe Fremhævninger, Indholdet bugner af Oplysninger. Læseren kunde sikkert ønske sig lettere betjent og vil næppe naa til Bogens Ende uden at puste. Forf. har ikke udskudt nogen Undersøgelse til særlig Behandling midt i den fortløbende Skildring eller ved Bogens Slutning. De 70 Sider, der indeholder Anmærkninger og Henvisninger, giver kun Titler og Sidetal, men ikke noget Kildesteds Ordlyd; her vil man dog finde meget nyttige Vejledninger om Kildematerialet for de enkelte Emner, dets Art og Omfang,

saaledes som det kunde ventes af den erfarne Arkivmand. Bogens Benyttelse lettes desuden ved en udførlig Indholdsfortegnelse og et Register.

Der er saaledes givet os et vigtigt og fortjenstfuldt Bidrag til Kundskab om det betydningsfulde Tiaar fra 1797 til 1807, derom kan vist alle være enige. Et helt nyt Syn paa, hvad der da skete og udrettedes, giver Bogen vel ikke, og i selve de Hovedpunkter, som Forf. især har ønsket at fremdrage, forekommer det os, at han i stærkere Grad har nærmet sig den Opfattelse, som allerede har vundet Hævd, end han selv antager. Dermed er der imidlertid ikke gjort noget Skaar i Arbejdets Betydning, da det fastslaaer yderligere og underbygger en rigtig Forstaaelse af Landets Tilstande og belyser mange Enkeltheder af Styrelsen, som ikke forhen var kendte, eller som man ikke havde skænket tilstrækkelig Opmærksomhed.

En af de Hovedbetragtninger, som Forf. har villet hævde, er, at Tiden før 1807 ikke viste en saadan Tilbageskriden i Iver for Reforme og Mod til at gennemføre dem, som man hidtil formentlig har skildret denne Periode. Man har mere fremstillet den som en Begyndelse til den vitterlige Nedgangstid fra 1807 til 1814 end som en Fortsættelse af den lykkelige Reformperiode i A. P. Bernstorffs Tidsalder. Det forekommer os dog, at den almindelige Fremstilling af Aarene nærmest før og efter Aarhundredskiftet har været en anden. Historikerne har for det første faaet Øje for, at naar Reformerne paa Landboomraadet i den Grad lykkedes, som Tilfældet var, har det en væsentlig Grund i, at Omdannelsen begunstigedes af en for Landbrugets økonomiske Vilkaar saare lykkelig Tid, ligesom disse gunstige Forhold for Omsætningen varede uforandret ved et Stykke ind i det nye Aarhundrede. Siden A. S. Ørsted skrev sit Værk »Af mit Livs og min Tids Historie«, har ogsaa Statsmændenes Virksomhed i dette Tidsrum paa Reformernes og den sociale Lovgivnings Omraade været fuldt erkendt, og en tilsvarende Opfattelse er kommen frem hos nyere Forfattere, som Edv. Holm og Falbe-Hansen. Det var da ogsaa grundige Opgør med de gamle Tilstande, som viste sig i den yderligere Udvikling af Frihandels-tankerne fra Toldloven af 1797, der kom frem i Toldforordningen for Hertugdømmerne 1803 og ved Begrænsningen af Laugstvangen. Et helt forandret Grundlag for Beskatningen indførtes ved Skatteforordningen af 1802 og ved Forberedelsen af den nye Matrikel. Den indgribende og grundlæggende Skovforordn. af 1805 kan staa som et Mønster paa Tidens Retning, men mange andre Forhold kunde nævnes.

Langt mere Ret har derfor Axel Linvald i det andet Hovedmaal, som han forfølger, nemlig Fremstillingen af Kronprins Frederik i hans Regentvirksomhed og i hans Forhold til de øvrige Statsmænd i Landets øverste Styrelse. Her staar vi ved de skønneste og med mest Varme skrevne Afsnit i Bogen. Arkivar Linvald giver os gennem mange oplysende Træk et Billede af Kronprinsens Karakter og Evner, hans Følelsers Styrke og hans Temperament, hans Kundskabers Omfang og deres Begrænsning. Vi ser ham som en frisindet Natur, uden religiøse Fordomme og med afgjort Uvillie mod Privilegier og Særrettigheder, saa at han endog udtaler, at han ikke kan forstaa, hvorfor Værnepligt ikke skal være ens for alle Landets Borgere, selv de øverste Klasser af dem. Han har en varm Følelse for Almuesmanden, og han hævder og er stolt af, at enhver Undersaat kan faa Adgang til Landets Konge. Den Regentstilling, som Kronprinsen faktisk havde inde, omfatter han med den største Pligtfølelse og skaaner sig ikke for noget Arbejde. Han har Flid og Samvittighedsfuldhed tilfælles med Frederik IV og Kristian VI — lyder Forf.s Dom (S. 38) — men var uhildet af nogen Lidenskab enten for Kvinder, for Ødselhed, Udfoldelse af Pragt eller Byggelyst.

I Forholdet til Ministrene fremdrager Forf., hvilken retlinet Natur Kronprinsen besad, han havde ingen Spioner ude, og ingen af hans personlige Omgivelser havde Indflydelse paa ham, de officielle Raadgivere kunde stole paa, at han kun lod sig lede af sit eget Skøn og sin ofte sundt dømmende Tænkning, kun saglige Grunde kunde bringe ham til en Opfattelse, der afveg fra Ministrenes. Der vil derfor heller ikke, for denne Tids Vedkommende, kunne tales om en Indvirkning fra »Adjutanternes« Side (fra »de røde Fjer«), saaledes som man senere saa stærkt maatte klage over.

Paa dette Omraade maa det derfor siges, at Magister Linvald har udvidet vort Syn paa Kronprins Frederiks Gerning, hans Formaal og Stræben, selv om et helt nyt Billede af hans Personlighed ikke er fremkommet.

Man maa her dog fremhæve Forf.s omhyggelige Redegørelse for de forskellige Forhold, der maatte lede Kronprinsen ind paa en stadig stigende autokratisk Styrelse, saaledes som der fuldstændigt viser sig efter Begivenhederne i 1807. Inderst inde har vel nok Kronprinsen altid haft Ønsker og Tilbøjelighed i denne Retning; ved Tabet af A. P. Bernstorff mistede han den Statsmand, for hvis Evner han havde ubetinget Ærefrygt. I de skæbnesvangre April dage 1801 fandt han hos de ledende Mænd kun idel Unighed, en urimelig Modløshed og en Mangel paa Evne til

at tage Beslutning, saa at det blev Kronprinsen, der tog den rette Afgørelse, lige langt fra modløs Eftergiven og steil Trods. I de følgende Aar maatte han stadig se Uenighed i Anskuelser og i Holdning hos Ministrene, og derved blev han bestyrket i Troen paa, at hans egen prøvede Erfaring, hans alvorlige Pligtfølelse og Bevidsthed om Ansvar maatte give ham Krav paa at blive hørt og adlydt.

Den Kreds af Personligheder, som Kronprins Frederik maatte arbejde sammen med, er godt skildret af Forf., og Forskellighederne i disse Mænds Syn, Interesser og Optræden fremdragne, saaledes at man ogsaa forstaar den større eller mindre Sympati, der maatte møde dem fra Kronprinsens Side. Linvald nævner den noget kølige Holdning, Kronprinsen indtog lige over for Christian Ditlev Reventlow; han er iøvrigt ved Skildringen af denne Statsmand kommen til at bruge et urigtigt Udtryk. Han omtaler Reventlows Forhold til Hertug Frederik Christian af Augustenborg og siger: »Inderst inde var Christian Reventlow et Stykke af en Landjunker; hans praktiske Anlæg og sunde Bondefornuft maatte i Længden føle sig frastødt af en saa ufrisk og lukket Natur som Frederik Christians. »Olding uden Alder«, kalder han ham en Gang« (S. 85). Lige saa træffende som Skildringen af Hertugen er, lige saa urigtigt er det at give Reventlow, denne fintdannede og fintfølede, rundeligt interesserede Mand, den berygtede Betegnelse Landjunker. Det forekommer os, at end ikke en Betegnelse som »Agrar« vilde være retfærdig.

Forf. fremdrager endvidere rigtigt, hvorledes Enevoldsfølelsen maatte faa Vækst i Kronprinsens Sind ved den Forandring, der efter Haanden foregik med Hensyn til den Samfundsstilling, som Statsraadets Medlemmer og de øverste Ledere af Landets Styrelse indtog. Det havde tidligere været Besiddere af store Jordegodser, Mænd, der medbragte den fra Styrelsen af saadanne erhvervede Erfaring, som havde været Ministre, de fandt Støtte i betydelig Formue og gennem deres ansete Slægt, de var desuden indbyrdes knyttede sammen ved Slægtsforbindelser og Interesser. Nu var imidlertid en anden Art Mænd steget op til at sidde ved deres Side eller til at afløse dem, alene ved Avancement ad Embedsbanen var de naaet til de høje Poster og havde ikke en social Baggrund, der kunde forøge deres Sikkerhed i Optræden. Man kan i Indstillinger og Henvendelser fra Mænd som Møsting og Kaas mærke en større Forsigtighed og Tilbageholdenhed i Fremsættelsen af deres Anskuelser.

Netop fordi den Enevælde, der gled over i Kronprinsens Haand, tilsidst førte Landet i Ulykke, spørger man, om der da

ikke i Rigerne Forfatning var Mulighed for at skabe en Modstand mod Kronprinsens Indgriben, uden at man derved løb i Fare for at krænke Kongelovens Bud. Nærmest omkring Kronprinsen stod Geheimestatsraadet, og til Medlem af dette kaldtes man ved Kongens Udnævnelse. I Modsætning til hvad der var bestemt ved Forordningen af 13. Febr. 1772, som man allerede tidligere var begyndt at komme bort fra, kunde nu ogsaa Chefer for Regeringskollegierne blive kaldt til at indtræde i Statsraadet. I dette skulde alle vigtige Regeringsanliggender behandles og ligeledes Embedsbesættelser ske. Men hvorledes skete Afgørelsen i Statsraadet? Forf. kommer meget lidt ind paa dette Spørgsmaal¹, og der foreligger heller ikke nogen Protokol over Forhandlingerne i Statsraadet eller Papirer, der vedrører Forretningsgangen. Heller ikke Forordningen af 13. Febr. 1772, hvorved Statsraadet oprindeligt blev oprettet, har nogen Bestemmelse derom.

A. S. Ørsted oplyser i sit Memoireværk, at Sagerne her afgjordes »ved Afstemning«, og han synes næsten sige, at Majoriteten afgjorde Sagen. Det er dog vist saa, at den tilspidsede numeriske Afgørelsesmaade, som vor Tid hylder, og hvor som Regel én Stemmes Overtal gør Udslaget, først langsomt rundt om i Landene har banet sig Vej i Regeringsanliggender. Man har, med andre Ord, i ældre Tid i stærkere Grad afvejet de enkelte Stemmers Vægt. Det vilde jo da ogsaa være besynderligt, om en Kreds af saa forskelligartet Sammensætning som Statsraadet — nogle fyrstelige Personer, en General, nogle af den civile Administrations Spidser — skulde ved Stemmeferhed kunne ubetinget afgøre en Sags Skæbne; sikkert nok har man ogsaa mangan Gang afbødet den moralske Virkning af en Indstillings Forkastelse ved at anmode vedkommende Kollegium eller Embedsmand om nye Oplysninger eller en ny Indstilling.

Men man maa ogsaa spørge, hvilken Indvirkning vel et lidt Nederlag havde for den Embedsmand, det var overgaaet. Magister Linvald udtaler nogle Gange sin Forundring over, at Ministre uden at vægre sig maa udføre Beslutninger, som de har fraraadet, eller hvori de efter deres Opfattelse maatte se en alvorlig Fare for Rigerne. Dette gælder saaledes Beslutningen om at lade Ostindiefarerne i Aaret 1799 konvoyere hjem ved danske Orlogs-

¹ Linvald henviser (S. 394) til, at Edv. Holm i det ældre Arbejde om Danmark—Norges udenrigske Historie 1791—1807 (I. S. 12) udtaler en noget afvigende Opfattelse fra den, der findes i hans store Værk (VI. I. S. 6); det af Holm her i Henvisningerne (S. 3) anførte Kildested har dog ingen afgørende Betydning.

skibe; Udenrigsministeren Chr. Bernstorff var afgjort herimod og havde paavist den Fare for politiske Forviklinger, denne Handling vilde indeholde, idet Englænderne ikke vilde respektere Konvoyerne. En lignende Forundring som den, Forf. udtaler, har sikkert paatrængt sig mange ved at læse om Modsætningen mellem enkelte af vore Statsmænds personlige politiske Opfattelse i denne Napoleon'ske Tidsalder og saa den Handlemaade, som de ved deres Embedsstilling var tvungne til at følge. Bekendt er jo saaledes, hvorledes den indsigtfulde, sundt dømmende Niels Rosenkrantz, efter at have afløst Bernstorff som Udenrigsminister 1810, i Indstillinger klart paaviste, hvor urigtigt det var, at Danmark—Norge holdt fast ved sin blinde Tilslutning til Frankrig, men hvorledes han maatte lystre Befaling om at følge den tidligere Kurs. Af Linvalds Bog ses, hvorledes Niels Rosenkrantz allerede i 1801 var opmærksom paa Faren ved en altfor ensidig Tilslutning til Rusland og ved Manglen paa Blik for Englands store Betydning som Sømagt (S. 151).

Sagen var jo den, at efter Enevældens Anskuelser en Minister skulde være Statens lydige Tjener og ikke kunde paa Grund af en afvigende Opfattelse begære sin Afsked uden at falde i Unaade. Vi ser det af Preussens Historie paa disse Tider¹, kun Sygdom kunde berettige en Minister til at søge Afsked, han administrerede paa Statens Vegne og ikke først og fremmest paa eget Ansvar. Det er først efter at Friherre v. Stein er bleven Minister, at der indtræder en Forandring deri. Af en Udtalelse hos A. S. Ørsted² ses da ogsaa, at han i Grunden ikke kan tillægge en Minister under en Enevoldsregering Ret til at træde tilbage. Derfor kan Ørsted heller ikke billige Kay Reventlows Optræden i 1802, det eneste Tilfælde af denne Art, som den her behandlede Periode indeholder. Kay Reventlow var Chef for det tyske Kancelli, han havde under Behandling af Forslaget om at udskrive en større Skat paa faste Ejendomme stillet sig paa samme Standpunkt som Ridderskabet i Slesvig og Holsten, der krævede, at Forslaget, i Henhold til Ridderskabets gamle Privilegier, skulde godkendes af det, men Statsraadets Flertal nægtede dette, hvorpaa Kay Reventlow straks søgte sin Afsked (S. 80 ff.). Kronprinsen bevilgede denne, om han end dadlede hans Opførsel.

En Embedsmand, som af principielle Grunde søgte sin Afsked

¹ R. Koser, Die preussische Reformgesetzgebung in ihrem Verhältnis zur französischen Revolution, *Histor. Zeitschrift*, Bd. 73, S. 193 ff., 201; jfr. Otto Hintze, Reformbestrebungen vor 1806, *Histor. Zeitschrift*, Bd. 76, S. 413 ff.

² Af mit Livs og min Tids Historie, III, 124 ff.; jfr. II, 194 ff.

— og med god Grund — var Danmark—Norges Udsending i London J. G. Rist. Paa Grund af vor Regerings fejlagtige Syn paa Englands Stilling blev den Fejl begaaet, at man betroede Posten som Rigernes Udsending overfor det mægtige Land til en 32aarig Mand med en saa ringe ydre Stilling som *chargé d'affaires*. En Følge heraf var, at Rist overfor den bydende Udenrigsminister Canning søgte at hævde sit Lands Betydning ved at give sine Udtalelser en særdeles skarp Form. Der er bleven udtalt en i det Hele gunstig Dom over Rists Handlemaade i Vinteren 1806—07, ogsaa af de nyeste danske Historikere — det er os lidt vanskeligt at dele denne — men vist er det, at baade Udenrigsminister Chr. Bernstorff og hans Broder Joachim, der var Direktør i det udenlandske Departement, billigede Rists Optræden, om de end fandt, at han havde brugt stærke Udtryk, som dog havde deres Forsvar i Sagens Betydning. Men naturligvis laa Hovedfejlen hos dem, der havde udsendt Rist, og som i deres Instrukser havde paalagt ham at fremdrage Spørgsmaalets almindelige folkeretlige Side i Stedet for paa alle Maader at virke for en fredelig Overenskomst. Iøvrigt er Linvald tilbøjelig til at anse Regeringens Ansvar for den i 1807 førte Politik som mindre dadelværdig end dens Holdning i 1801, hvor kun tilfældige Begivenheder i Europa hindrede en større Katastrophe.

Bogens sidste og store Afsnit omhandler Regeringens sociale Politik og Virksomhed for Erhvervslivets Fremme. Her udtaler Forf. sig ikke med fornøden Myndighed, Fremstillingen savner de store Linier, og det væsentlige er stærkt blandet med det ubetydelige. Ikke desto mindre er der ogsaa her givet talrige Bidrag til Belysning af de i det foregaaende behandlede Mænd og Emner; saaledes kan nævnes den lange Skildring af, hvorledes Kronprins Frederik overtog den af J. F. Classen grundede Fabrikvirksomhed paa Frederiksværk, der var kommen i en økonomisk Krise, og styrede den »som et af Staten uafhængigt Foretagende«. Som Hærens vigtigste Leverandør var jo ogsaa dets Bestaaen af største Vigtighed for Landet. Vi ser her Kronprinsen som den øverste Leder af den omfattende Fabrikvirksomhed og i hans Egenskab af human Arbejdsgiver. I udførlige Kapitler gennemgaar Linvald Regeringens Bestræbelser for at fremme Landbruget, Handel og Søfart, samt Industrien.

Det vidt spændende Arbejde fortjener at modtages med varm Erkendtlighed. Dets Fremstilling og Sprogform er desuden i det Hele tiltalende, man vil kunne bebrejde Forf., at han stundom ikke udtrykker sig med fuld Klarhed, og at enkelte udanske

Udtryk er indløbne¹, flere af de i Teksten optagne Citater burde være oversatte eller den gamle Stavemaade ændret, saa at Stilen blev mere harmonisk.

Johannes Steenstrup.

Holger Hjelholt: Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig 1850-1864 (H. Aschehoug & Co. 1923).

Holger Hjelholts Arbejde om Sprogordningen og Sprogstyret i Slesvig 1850—1864 behandler et Hovedpunkt i Danmarks nationalpolitiske Historie og er et Emne, der i høj Grad har interesseret Historikere og andre. Alerede for en Aarrække siden begyndte Forfatteren paa disse Studier; men har nu tilsidst kunnet drage Fordel af, at Verdenskrigen og den afgørende Ændring, der derved fandt Sted i Slesvigs Stilling, har givet ham fri Benyttelse af et Kildemateriale, der hidtil var utilgængeligt eller i ethvert Tilfælde af politiske Hensyn kun kunde benyttes med stor Forsigtighed.

Et Arbejde som dette har i en Aarrække været ønsket, thi enhver dansk Historiker, der har beskæftiget sig med Slesvigs Historie, har savnet en grundig Udredning af Sprogstyret i Slesvig mellem Krigene. Det skyldes ikke blot Materialets Utilgængelighed, men ogsaa visse nationalpolitiske og personlige Hensyn, at baade A. D. Jørgensen og N. Neergaard i deres Arbejder om Tiden mellem Krigene maatte nøjes med en summarisk Behandling af Sprogordningen, for A. D. Jørgensens Vedkommende med en kort og skarpt præciseret Dom. At P. Lauridsen, indenfor hvis særlige Interessesfære dette Emne laa, ikke kom ind derpaa, men i sine Undersøgelser kun naaede lige til Tærskelen, skyldes, at hans Kraft var brudt, da Tiden var inde. Det er med en vis Vemod, at man maa tænke paa, at det ikke blev ham, der kom til at behandle Spørgsmaalet om Sprogordningen i Slesvig mellem Krigene. Jeg vil dog nævne, at det var ham en Glæde, at Holger Hjelholt tog dette Arbejde op. Han stolede paa, at det vilde blive behandlet objektivt og grundigt, selv om han var paa det rene med, at Hjelholt vilde tage det paa en fra hans egen vidtforskellig Maade.

¹ Forf. skriver meget rigtigt, at Kronprinsen var »blottet for Charme og virkede dagligdags« (S. 23), men naar han tilføjer, at »hans Regentvirksomhed i Aarene mellem 1784 og 1797 ikke havde i særlig Grad skudd ham frem i Folkets Bevidsthed«, er det dog vist næppe rigtigt. Helt uklar forekommer os Udtalelsen: »Magt over sin Samtids Tanker og Følelser har Kronprins Frederik aldrig besiddet i en saadan Grad, at den kunde øve Indflydelse paa Efterverdenens Bedømmelse« (S. 22). — Udtrykkene »formidle en Anbefaling« (S. 57), »indforstaaet med« (S. 178) er udanske.

Det foreliggende Arbejde faar sin særlige Værdi ved, at Forfatteren som sagt for første Gang har benyttet et overordentligt stort, hidtil utilgængeligt Materiale, ikke blot Akterne i det slesvigske Ministeriums Arkiv og dertil knyttede andre Samlinger, men ogsaa Regenburgs efterladte Papirer og Samlinger samt en Række af de Privatarkiver, der supplerer disse.

Fremstillingen af Sprogreskripterens Forudsætninger, Udførelse og Betydning er for Størstedelen bygget op paa Akt- og Brevmateriale. Man vil lægge Mærke til, at Forfatteren derimod kun i ringe Grad citerer den overordentlig store, samtidige Stridslitteratur, de polemiske Piecer, Dagspressen, Stændertidende og lignende, hvor Sprogreskripterne blev drøftet, angrebet, forsvaret. Man vil kunne spørge, om dette ikke er en Unladelelsesfejl, vilde en mere vidtgaaende Benyttelse og Citering af den samtidige, trykte Litteratur ikke have gjort Arbejdet værdifuldere? Jeg mener, at den valgte Begrænsning er fuldt forsvarlig. Begrænsningen beror øjensynlig ikke paa, at Forfatteren ikke har kendt dette Materiale, der for Størstedelen er let tilgængeligt; han har fuldt bevidst skudt det til Side. Deri har han efter min Opfattelse handlet rigtigt, fordi den Opgave, han har stillet sig, har været at fastslaa den danske Regerings Handlinger og Motiverne til disse.

Jeg har personlig paa et andet Omraade været stillet overfor et lignende Spørgsmaal, nemlig med Hensyn til den danske Regerings Udenrigspolitik i Tiden 1864—79, hvor min Opgave har været at skildre, hvad den danske Regering egentlig foretog sig, dens politiske Handlinger, Motiver og Synspunkter. Alle disse Spørgsmaal blev ligesom de, der er behandlet i Hjelholts Bog, af Samtiden gjort til Genstand for en uafsladelig Drøftelse i Dagspressen og den øvrige polemiske Døgnlitteratur. Om enkelte Punkter kan man selvfølgelig i dette Materiale finde en eller anden værdifuld Oplysning, men det bliver dog i Reglen kun meget lidt, da baade Handlinger og Motiver som oftest i den Slags Døgnlitteratur og Piecer fremstilles ensidigt og utilfredsstillende. En Konstatning af Fakta af den Art, Talen her er om, sker bedst paa Grundlag af de som oftest utrykte Akter, Betænkninger, Forestillinger etc., hvortil saa kommer det intime Brev- og Optegnelserstof. Selvfølgelig maa alt dette behandles med en Kritik, afpasset efter dets Art. En saadan Begrænsning er et vigtigt Spørgsmaal for den historiske Forskning, der beskæftiger sig med Fremstilling af moderne, politiske Problemer. Vi staar her overfor Problemer af en ganske anden Art end de, der rejser sig for den Forsker, der f. Eks. behandler middelalderligt Materiale, og denne store

Forskel forstaas ikke altid. Noget andet er, at det Materiale, fra Døgnlitteraturen etc., som f. Eks. i det foreliggende Arbejde er skudt til Side, ud fra andre Synspunkter kan have sin store Betydning, saaledes ved Fremstillingen af de nationale Strømningers Udvikling o. s. v.

Holger Hjelholts Bog er et Forarbejde til den samlede Fremstilling af Danmarks nationalpolitiske Udvikling i det 19. Aarhundrede, paa hvilken dansk Historieforskning lige fra A. D. Jørgensens Tid har arbejdet. Hjelholt har ikke tilsigtet at give en saadan samlet Skildring af den nationalpolitiske Udvikling imellem Krigene, men har begrænset sig til et enkelt, centralt Punkt. Jeg finder dette fuldt forsvarligt, ikke mindst i en Doktor-disputats, der ganske særlig i disse Aar af økonomiske Grunde ofte maa begrænses i Omfang. Han har ikke villet gøre Rede for den samlede danske Administration i Hertugdømmerne, heller ikke for den danske Regerings Forholdsregler overfor den slesvigholstenske Opposition. Ligesaalidt har han villet gaa nærmere ind paa den Kamp om Sprogordningen, der førtes i den indenlandske og udenlandske Presse, gennem Diplomatiets, i Rigsraad eller Stænderforsamlinger. Til Belysning af disse hver for sig vigtige Spørgsmaal foreligger et let tilgængeligt Materiale, og disse Sider af den nationale Strid er ofte behandlet, bl. a. i N. Neergaards »Under Junigrundloven«. Hjelholt har alene villet fremstille den danske Regerings Handlinger vedrørende Sprogordningen i Slesvig, dens Motiver, Udførelsen af de Tillisch-Regenburgske Sprogreskripter af 1850—51, deres senere Modifikation.

Dette Hovedspørgsmaal, som altid maa blive Udgangspunktet for den videre Behandling af Sprogspørgsmaalet, er behandlet i alle Enkeltheder. Ved Hjælp af det uvurderlige Materiale, der findes i Regenburgs, Tillisch's, Wegeners, Kriegers og andres Privatarkiver, er Forfatteren kommet bag om Handlingerne ind til Motiverne, til de ledende Statsmænds Synspunkter og Hensigter, til alt det, der ganske særlig maa interessere os. Han har i Enkeltheder eftervist Arten og Omfanget af den bevidste Bestræbelse for nationalt at genvinde — fordanske — Mellemslesvig, særlig Angel, som var det danske Program efter 1848. Endelig er han ud fra et bestemt Synspunkt gaaet ind paa Spørgsmaalet om Resultaterne af den danske Regerings Sprogpolitik ved at fremdrage, hvad den danske Administration selv har ment om disse Resultater, før Begivenhederne i 1864 kuldcastede den danske Politik og afbrød den Udvikling, der alene kunde have vist, om den var formaalstjenlig eller ej.

Hjelholt har efter mit Skøn behandlet det store Materiale

fyldestgørende. Citaterne er rigtige og udtømmende. For første Gang har vi faaet en Fremstilling af Sprogordningen, Udførelsens Enkeltheder, Variationerne i de enkelte Sogne og Egne, de Modifikationer, der under Pres af slesvigholstensk Opposition og formedelst Udlandets Indskriden fandt Sted i 1861, og de Vanskeligheder, dette voldte. Fremstillingen er grundig, og vi faar en stor, ny Viden.

Der er heller ikke Anledning til Indvendinger af Betydning mod Forfatterens Form. Fremstillingen er klar og overskuelig, dog undertiden saa knap, at det lejlighedsvis volder Besvær at fastholde de stærkt sammentrængte Positiviteter. Først og fremmest er der Grund til at anerkende den Ro, Upartiskhed og Objektivitet, der præger Fremstillingen. Spørgsmaalet om den danske Sprogpolitik imellem Krigene har været et Hovedpunkt i den dansk-tyske Strid og behandles endnu i vore Dage med Lidenskab i Modpartens Stridsskrifter; selv betydelige tyske Historikere har svært ved at skrive objektivt om dette. Visse nationalpolitiske Problemer, knyttet til Mellemslesvig, har i de sidste Aar faaet Aktualitet. Det er derfor særlig heldigt, at Forfatteren har fulgt de bedste Traditioner i dansk historisk Videnskab. Man mærker, at han er Elev af Kr. Erslev.

I en anden Henseende er Bogen derimod utilfredsstillende. I et Arbejde om den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem Krigene maatte man først og fremmest vente og haabe at finde et Billede af de to Mænd, der begge, men i Særdeleshed den ene, for Efterslægten har faaet Ansvar for hin skæbnesvangre Episode i dansk Politik. F. F. Tillisch's og Th. A. J. Regenburgs Navne er uløselig knyttet til Sprogordningen og Sprogstyret. Baade Samtid og Eftertid har vidst, at hin danske Administration ikke var et upersonligt Kontorværk, men at den stod i nær Forbindelse med den danske Folkepolitik og først og fremmest var Udtryk for Regenburgs nationalpolitiske Anskuelser og hele Personlighed. Jeg greb derfor Hjelholts Bøge med den Forventning, at jeg dér vilde finde et levende Billede af disse for den nationalliberale Kreds og dens nationalpolitiske Idealer typiske Personligheder. Interessen for Regenburg blev hos mig som sikkert hos mange i en ganske særlig Grad levende, da A. D. Jørgensen i Halvfemserne ud fra sine rige Forudsætninger og efter at han siden sin første Ungdom havde staaet i et intimt Forhold til Regenburg, formulerede det, han i sin Redegørelse kalder sin »umilde Dom over Regenburg og hans Slægtsalders store Fejlsyn«. Ingen dansk Historiker, som har til Opgave at skildre det nærmest forudlevende Slægtled, hvis Gerning endnu er direkte forbundet

med vor Samtid, vil uden dyb Bevægelse have læst, hvad A. D. Jørgensen i sin »Redegørelse« udtaler i Anledning af Regenburgs Begravelse, Ordene om det dybe Svælg, der kan skille en Slægt fra den foregaaende, og om det store Ansvar, der paahviler de Historikere, som ud fra et nyt Livssyn og nye Forudsætninger skal veje en forudgangen Slægts Livsgerning, og som i dette Tilfælde maatte vise, i hvor høj Grad disse nationalliberale »Mænd med den rene Villie, det varme Hjerte for vild og bar Sten til Fædrelandets Ulykke«.

A. D. Jørgensen kaster rundt om i sine Skrifter og Taler Strejfflys over Regenburgs Personlighed og Forudsætninger. En lille Afhandling af Provst Th. Sørensen i Skanderborg, der for nogle Aar siden kom, giver en Skildring af Regensburg, som han var i de sidste Leveaar, efter at hans historiske Gerning var endt. Denne Skildring tillader Tilbageslutninger om den Mands aandelige og politiske Habitus, der ledede den nationalliberale Sprogpolitik i 1850'erne, da han, som A. D. Jørgensen udtrykte det, var en Høvding paa sit Omraade og indtog en historisk Plads. Et Helhedsbillede af Regensburg findes imidlertid intet Sted. Det er mærkeligt, hvor lidet fyldestgørende den Skildring er, som P. Lauridsen, der dog kendte Regenburgs Gerning bedre end nogen anden efter A. D. Jørgensen, har givet; de righoldige, men meget tilfældige Meddelelser, der findes i Kriegers Dagbøger, giver heller intet klart Billede af Regensburg saa lidt som af Tillisch.

Nu har Hjelholt først af alle gennemarbejdet Regenburgs efterladte Papirer; derhos har andet, stort og intimt Kildestof staaet til hans Raadighed foruden de Embedsarkiver, hvori Materiale til Belysning af Regenburgs Gerning var nedlagt. Man ventede da at træffe Regensburg som Midtpunkt for denne Bog og faa et Billede af den Mand, hvis Betydning for Slesvig har været saa stor. Jeg maa desværre sige, at jeg er blevet skuffet, og hermed staar jeg overfor min Hovedindvending imod den foreliggende Bog.

Man kan meget vel skrive Administrationshistorie uden at nævne Personer, eller i alt Fald uden at skildre Personer; M. Mackeprangs og P. Munchs Doktorafhandlinger om dansk Købstadsstyrelse, Carl Christiansens Bøger om Statshusholdningshistorien er Eksempler; men det gaar ingenlunde altid saaledes. Den danske Sprogordning i Slesvig var vel en administrativ Foranstaltning, det hele danske Sprogstyre selvfølgelig en Kæde af administrative Bestemmelser, men derfor kan en Skildring af denne Epoke alligevel ikke blive og bør ikke blive en Redegørelse for Loves Indhold eller et Referat af Reskripter og Cirkulærer.

Forfatteren har at skildre en folkelig Bevægelse, Udtryk for nationale Idealer og Lidenskaber. Hint Sprogstyre, hin administrative Ordning var i allerhøjeste Grad præget af Personligheder og imellem disse Personligheder er Regenburg den centrale og aktive.

Hjelholt gaar ogsaa idelig ind paa hans Synspunkter og Motiver og benytter uafbrudt den private Korrespondance, hvor alle Sider af Regenburgs Personlighed, hans Haab, Sympatier og Antipatier faar karakteristiske Udtryk. Noget tilsvarende gælder hans Medarbejdere, hvad enten det er Cheferne, de slesvigske Ministre: Bardenfleth, F. F. Tillisch, Carl Moltke, Wolfhagen, eller de Underordnede i den slesvigske og kongerigske Embedsstand, der udfører hans Befalinger, Mænd som Pastor Aleth Hansen eller Biskop U. S. Boesen. Hjelholt har haft et fortrinligt Materiale til Brug ved sin Skildring af Regenburg og hans Kreds. I en ganske anden Grad end tidligere kan man nu faa at vide, hvem der har udtænkt og iværksat Sprogordningen af 1850—51. Det var virkelig muligt paa dette Grundlag at danne sig et Billede af denne Kreds af Mænd, for Størstedelen i den kraftigste Alder, der, besjælede af 40'ernes nationale Idealer, efter Trearskrigen gik ud »for at stride for gamle Danmark«, som de udtrykte sig, og gøre Slesvig dansk til Eideren eller til Slien, genvinde, hvad plattysk Sprog og højtysk Kultur særlig i de sidste Menneskealdrer havde erobret.

Men Forfatteren gør ikke mindste Forsøg paa at tegne dette Billede. Intet Sted i Bogen finder vi en samlet, udtømmende Karakteristik af Regenburg eller af det Milieu, hvori han er opvokset eller arbejder. Regenburgs Navn nævnes saa ofte, at Navnet har maattet udelades i Navnregistret, da det næsten forekommer paa hver Side; to Steder (Side 13 ff og Side 88 ff) findes en udførligere Omtale af ham, og fra de mange Breve fra og til ham hentes en Mængde karakteristiske Citater, der giver Læseren Indtryk af hans fremtrædende Egenskaber, men Forfatteren overlader helt til Læseren at sammenarbejde alt dette til et Helhedsbillede. Det, han giver, kan maaske tilfredsstillende den enkelte, der paa Forhaand er nøje inde i Emnet, men den almindelige Læser vil have svært ved at faa noget ud deraf. Dette er ikke tilladeligt; Forfatteren kan ikke dække sig med, at det ikke er hans Opgave at skrive populært, eller at han vil holde sig til Administrationen. Det Emne, som her er taget op, bør og skal behandles, saa det kan staa klart for alle Interesserede.

Denne Mangel medfører tillige, at Forfatteren gaar uden om meget vigtige Problemer.

For det første er det en Fejl, at han ikke gør Forsøg paa at skildre de Forudsætninger, hvormed Regenburg tiltraadte sin Gerning i Slesvig. Han nævner, at Regenburg i 1849 af F. F. Tillsch imod P. C. Stemmanns Ønske blev taget ud af den underordnede Stilling i Danske Kancelli og bragt til Flensborg som Kommissarii Privatsekretær, videre, at han i September 1850 af Tillsch med Forbigaaelse af Chr. Flor blev sat til midlertidigt at varetage de til Kirke-, Skole- og Undervisningsvæsenet hørende Sager, for siden som Departementschef eller Direktør at blive den ledende Mand i det slesvigske Ministerium. Men Hjelholt gaar slet ikke ind paa de Problemer, der gemmer sig i eller ligger bag Begyndelsen.

Lad mig først nævne, at han ikke undersøger, hvad den nære Forbindelse mellem Regenburg og »den Gamle«, Poul Chr. Stemmann maa have betydet for Regenburg og hans hele Udvikling. Hvor kom Regenburg egentlig fra, nationalpolitisk set? Det maatte være en tillokkende Opgave at skildre denne Baggrund, der, som jeg straks skal vende tilbage til, afgjort har haft Betydning for hele den Regenburgske Sprogpolitik. Ved at gaa ind paa dette Problem havde Hjelholt maattet tage Stilling til den Modsætning i Opfattelsen af Nationalitetspolitikken, der fandtes mellem P. Chr. Stemmann og A. S. Ørsted, og som spores ned i 50'erne. Man skulde virkelig ikke tro, at Forf. med Interesse havde læst A. S. Ørsteds Omtale af Sprogskripterne i »Af mit Livs og min Tids Historie« (II, 328 ff), men er der nogen enkelt Mand, paa hvis Dom om hin Tids Forhold en Historiker maa lægge større Vægt end paa Ørsteds? Nu har Hjelholt yderligere som Forudsætning for sit Arbejde P. Lauridsens Afhandling »Mellem Slagene 1849—50« og vil dér have fundet en særdeles tankevækkende og betydningsfuld Skildring af Flors Stilling, af Modsætninger mellem Flor og Tillsch, mellem Flor, den folkelige Nationalitetsbevægelses Fører og Fremmer, og det Bureaukrati, der mellem Krigene overtog den praktiske Løsning af de uendeligt vanskelige, nationale Problemer. Forfatteren nævner Side 14—16, at der i 1849 var Strid om, hvorvidt Regenburg eller Flor skulde have en ledende Stilling i det Kultusdepartement i Flensborg, der skulde ordne Spørgsmaalet, men han tager dette løst og valent, uddyber det ikke; han nævner intet om, at dette Spørgsmaal i høj Grad satte Sindene i Slesvig i Bevægelse, bl. a. fremkaldte en Adresse til Fordel for Flor, og utvivlsomt medvirkede til at drive Flor i en Slags Landflygtighed. Han citerer meget interessante, kritiske Udtalelser af Flor om Regenburg fra den Tid, han viser, at flere Punkter i Flors Karakteristik af Regenburg utvivlsomt ikke er

rigtige, men det egentlige Problem: Modsætningen mellem Flor og Regenbug klarer han ikke. Han synes ikke at have set, at just her gaar den lige Vej ind til en Undersøgelse af et af de allermost centrale Punkter vedrørende den Tillischske Sprogordning og Regenbug's Sprogstyre, en Vej, der vilde udmunde i en Undersøgelse af de modstridende Principper, der repræsenteres af Flor paa den ene Side, Tillisch og Regenbug paa den anden. Det er mig uforstaaeligt, at Hjelholt ikke ved P. Lauridsens Undersøgelser er blevet tilskyndet til at tage dette Problem op til udførligere og mere udtømmende Behandling, saa meget mere, som han dertil har haft et Materiale, som ikke stod til P. Lauridsens Raadighed, da denne i 1900 skrev sin Afhandling, nemlig Regenbug's Papirer; Lauridsen havde kun Adgang til Tillisch's efterladte Papirer.

Hvorfor begynder Hjelholt ikke med at præcisere den Konstellation, under hvilken Regenbug træder ind i det politiske Liv? Han tilhører 40'ernes Juristkreds, denne mærkelige Kreds, som det en Gang vil være en lokkende Opgave at skildre i Sammenhæng. Han er født 1815, Student fra Sorø 1835, juridisk Kandidat 1841. I 1817 fødes de to andre Jurister, A. F. Krieger, juridisk Kandidat 1837, og Grev Chr. Emil Frijs, den senere Konseilspræsident, Student fra Sorø sammen med Regenbug 1835, juridisk Kandidat 1842. Der er de to ældre Jurister, Orla Lehmann, født 1810, juridisk Kandidat 1833, C. C. Hall, født 1812, juridisk Kandidat 1833. Der kunde nævnes flere, Gustav Brock, C. M. Winther, Fr. Gram, H. C. J. Cederfeld de Simonsen, en Kreds, der i 40'erne paavirker og ægger hinanden, diskuterer politiske og nationale Problemer, ogsaa det slesvigske Sprogspørgsmaal, forbereder sig til deres Livsgerning, medens de, som Lehmann i Ridehustalen udtrykte sig, ventede paa det Øjeblik, da de skal sidde i Kongernes og Folkenes Raad og styre Landenes og Folkenes Skæbne.

Hele denne Kreds omtales altfor lidt, og navnlig bliver der ikke tilstrækkeligt gjort Rede for Divergenserne i den nationalpolitiske Opfattelse. Forfatteren strejfer lige den Forskel i Bedømmelsen af Sprogordningen, der gjorde sig gældende indenfor de Nationalliberale. Han har Citater, der viser, at der var Uenighed mellem de mest fremtrædende i Vurderingen af Sprogstyret, S. 88 f. Eks. Udtalelser af eller om Mænd som Hall, Orla Lehmann, der skal vise, at disse nationalliberale Politikere næppe havde større Vedhængen ved eller større Kærlighed til den Tillischske Sprogordning. I Kriegers Dagbøger har han fundet Optegnelser, som viser Brydninger eller Uenigheder mellem Regenbug og ledende Na-

tionalliberale, og, hvis han med Tanken herpaa nøjagtigt havde gennemgaaet ikke blot I. Bind, men ogsaa de følgende Bind, vilde han have fundet Holdepunkter for en videre Undersøgelse heraf.

De Tider er forlængst forbi, da man kunde betragte de Nationalliberale som en kompakt Masse, samlet om visse Idealer og en fælles Politik, hvis Yderpunkter var Martsprogrammet og Juni-grundloven, Novemberforfatningen og Wienerfreden. Der er ved Etatsraad Andræs fortjenstfulde Forfatterskab, Erik Henrichsens mange træffende Karakteristiker, N. Neergaards Fremstilling, gennem de Kriegerske Dagbøger og ad mange andre Veje kastet Lys over, hvor overordentligt nuanceret og modsætningsrig hin »Tafelrunde« var, hvor forskelligt dens Mænd saa paa de største og mest centrale Spørgsmaal. Dette var at vente af en Kreds, der vel rummede flere Begavelser og en højere aandelig og politisk Kultur, end nogen anden førende Kreds i det danske Folk nogen Tid har gjort. Men hvorfor har Hjelholt ikke forsøgt at skildre Regenburgs Stilling til disse forskellige Anskuelser? Hvorfor har han ikke, som det var hans Pligt, klart og anskueligt udredt det nationalliberale Partis Stilling til Sprogreskripterne, et Hovedpunkt i den danske Nationalpolitik i hin Periode? Det gaar ikke an at lade dette saare interessante Problem ligge. For den almindelige Bevidsthed bærer de Mænd, vi med en Fællesbetegnelse kalder de Nationalliberale, Ansvar for den Tillischske Sprogordning, og dette Ansvar gaar som et Led ind i deres almindelige Ansvar for Sammenbruddet 1864. Sprogordningen i Slesvig var for en stor Del Skyld i den Styrke, som den anti-danske Agitation fik i Tyskland, og i den Misbilligelse, som den danske Politik — ingenlunde uden Grund — blev Genstand for hos Stormagterne og, hvad næppe er tilstrækkelig paaagtet, benyttedes af Napoleon III og den engelske Regering til at motivere deres skæbnesvangre Dobbelspil eller Passivitet. Hjelholt burde have udredt dette. Medens den administrativ-tekniske Side af Sprogordningens Historie er blevet behandlet udtømmende i hans Bog, maa hele den personlige-politiske Side af Sagen nødvendigvis genoptages og klares bedre, end her er gjort.

Ogsaa fra et andet Synspunkt har Forfatteren begaaet Undladelsessynder. Han fremhæver bl. a. S. 91—92, at der er en Mod-sætning mellem Regenburgs stabile System og de skiftende Ministres Betragtninger. Her som paa alle Faser af det slesvigske Spørgsmaals Historie virker, som det ofte er fremhævet, uvedkommende Hensyn ind, Forholdet til Udlandet, den indrepolitiske Konstellation o. s. v. Men heller ikke dette er tilstræk-

keligt sammenhængende skildret; noget lignende gælder Regenburgs Forhold til de skiftende Ministre Tillisch, Bardenfleth, C. Moltke, H. I. A. Raasløff og Wolfhagen. Vi burde haft en virkelig fast Karakteristik af disse Mænd, men finder kun Antydninger, mest gennem vigtige, men alt for løst sammenarbejdede Citater. Selv det meget interessante Forhold, at Regeringen i København ikke medvirkede ved Sprogreskripterens Udstedelse (S. 46—47), uddybes ikke.

Forfatteren paaviser en vis Modsætning mellem Regenburg, der staar som Midtpunkt for Administrationen i den røde Bygning, og de skiftende Ministre og deres varierende politiske Synspunkter, men han dvæler ikke nærmere ved et Spørgsmaal, der dog har almindelig Interesse ogsaa for hele vor Administrationshistorie. Denne Modsætning var ikke noget tilfældigt; der udkæmpes jo stedse, hvis jeg maa udtrykke mig drastisk, en mere eller mindre aabenlys Kamp mellem de »politiske« Ministre og Administrationen. Ogsaa i det Lovgivnings- og Administrationsarbejde, som Nordslesvigs Genforening med Danmark har medført, vil man have kunnet iagttage adskilligt i denne Retning. Det Spørgsmaal rejser sig, i hvor høj Grad Regenburgs sejge og maalbevidste Vedhængen ved sine meget vidtgaende Daniseringsprincipper har givet det hele Sprogstyre en skarpere Karakter, end det stemmede med den daværende Regerings Ønsker. Med andre Ord: har i vort konstitutionelle Styres første Tid, i højere Grad end man hidtil har tænkt sig det muligt, en enkelt Mand af Bureaukratiet fra før 1848 benyttet sin faktiske Indflydelse paa en skæbnesvanger Maade? For enhver, der véd, i hvor høj Grad man maa regne med »den røde Bygning«s stille, men meget stærke Magtudøvelse, er mange Fænomener helt op til vore Dage kun forklarlige ved, at »Traditionen« i den røde Bygning har faaet afgørende Betydning, naar der i Kontorerne har siddet Mænd, der er ligesaa maalbevidste og utrættelige som Regenburg. For at tage et Eksempel, der ligger mig nær: i Udenrigsministeriet har en Mand som Peter Vedel øvet en alt overvejende og utvivlsomt heldbringende Indflydelse; andet Sted kunde maaske paavises noget tilsvarende, men næppe saa værdifuldt. Hjelholt har ikke haft Øje herfor; dette tyder paa, at han mangler historisk Fantasi, og ikke har tilstrækkelig Evne til at se og opstille Problemer. Fremstillingen er for tør, ikke alsidig, ikke dybtgaende nok.

Eet endnu. Jeg savner i det foreliggende Arbejde en samlet Redegørelse for, hvorledes den Embedsstand stillede sig, som Regenburg havde at arbejde med i Slesvig; der er mange Antydninger,

men ingen samlet Skildring. Man er vant til at tale meget haarde Ord om den nationalliberale Embedsstand, der mellem Krigene kom til Slesvig for at danisere de tyske Elementer. Med Rette har man i de sidste Aar, da dansk Administration paany staar overfor en Opgave Syd for Kongeaaen, fremhævet hin Tids Embedsstand som et i flere Henseender advarende Eksempel for Nutiden. Det har været svært at bedømme hin Tids Embedsstand objektivt, fordi vi i Virkeligheden kun har kendt dens Optræden gennem Tidens polemiske Litteratur. Hjelholt har nu haft den Lykke, som den første Historiker, for en Del af denne Embedsstands Vedkommende at kunne gennemgaa dens fortrolige Indberetninger til Regeringen. Hvorfor har han ikke udnyttet det Materiale til en samlet Skildring af de nationalliberale Præsters og Læreres Forhold til Sprogordningen, en Skildring, der kunde udmunde i en almindelig Bedømmelse? Dette faldt ubetinget ind under hans Opgave, og han vilde i P. Lauridsens Omtale af Embedsstandsskiftet efter Undertrykkelsen af den slesvig-holstenske Rejsning have fundet et værdifuldt Udgangspunkt. I denne Forbindelse havde der været Anledning til at gaa ind paa H. L. Martensens Stilling og Kritik; den har ganske særlig Interesse og kunde maaske være yderligere belyst gennem Martensens efterladte Papirer, om Forfatteren havde kunnet faa Adgang til dem. Det ses ikke, om han har gjort Forsøg herpaa.

Jeg har rost den Forsigtighed og Lidenskabsløshed, hvormed Hjelholt behandler sit Emne. Hans Stræben efter Objektivitet er god, men er gaaet for vidt. Hvad mener han selv om det store Spørgsmaal, han behandler? Hvad er hans Dom over Sprogreskripterne? Mellem Linierne, i Særdeleshed i det afsluttende Kapitel (S. 196 f), tror jeg at kunne udlæse den Opfattelse, at man øvede uklog og haabløs Gerning, men hvorfor samler han intet Steds alle de Enkeltheder, han har meddelt, i en Oversigt, hvor hans personlige Opfattelse træder klart frem? Han bruger de allermest diplomatiske Udtryk. At sige sin Mening om et stort historisk Problem ud fra de særlige Forudsætninger, man faar ved som historisk Forsker at gennemtrænge Emnet, er dog ikke det samme som at skrive partisk eller ensidigt. En Historiker skal først og fremmest kritisk og objektivt fremlægge Kendsgerninger, men han har virkelig ogsaa Lov til at udtale sin Mening, i Særdeleshed hvor det drejer sig om et centralt, ja vitalt Spørgsmaal. Det kan visse lig gøres, saa man hverken øver Vold paa sit Stof eller mod sin Læser.

Imidlertid er jeg bange for, at Hjelholts store Tilbageholdenhed ikke alene skyldes Frygt for at være ensidig. Mon det ikke ogsaa

beror paa, at han i nogen Grad mangler Evne til at sammenfatte og samle sig om et Hovedpunkt? Men det er dog virkelig dertil, en historisk Forfatter, der sysselsætter sig med Spørgsmaal af væsentlig Betydning, bør naa.

Min Dom om den foreliggende Bog kan sammenfattes i følgende:

Forfatteren har gennemarbejdet et begrænset, men meget vigtigt Emne med stor Flid og Omhu. Han har omhyggeligt udredet et Hovedpunkt i Danmarks nationalpolitiske Historie i det 19. Aarhundrede. Et rigt, meget værdifuldt nyt Materiale har han behandlet med god Kritik og derved ydet et vigtigt Bidrag til dansk Historie. Men indenfor den rimelige Begrænsning, han har givet sin Bog, har han ikke formaaet at behandle alle Sider tilfredsstillende. Medens Fremstillingen af de rent administrative Enkeltheder vistnok er udtømmende og i alt væsentligt afsluttende, har Forf. ikke formaaet ved en indgaaende Skildring af de handlende Personer at angive denne betydningsfulde Administrations Baggrund og rette Plads i den nationalliberale Politik. Holger Hjelholts Bog er derfor ikke blevet det endelige Værk om Sprogordningen, kun en Del af dette, om man vil en Forstudie. Men denne efter mit Skøn væsentlige Anke udsletter ikke Arbejdets Fortjenester; Bogen indeholder saa meget nyt og værdifuldt, at den ubetinget forekom mig velegnet til at forsvares for og skaffe Forfatteren den filosofiske Doktorgrad.¹

Aage Friis.

H. P. Hanssen: Fra Krigstiden I-II G. B. N. F. 1924.

I den mægtige Krigsliteratur er Dagbøger et forholdsvis sjældent Fænomen. De aktive Deltagere i de store Begivenheder, som har udtalt sig efter Freden, har næsten alle gjort det i Selvforsvar og har benyttet samtidige Akter og Optegnelser som Del af disse stærkt advokatoriske Indlæg. Gennemgaaende har Tempoet ogsaa været saa stærkt, at der ikke blev levnet Tid til Dagsoptegnelser. Denne Meddelelsesform er blevet forbeholdt dem, der i mere eller mindre udpræget Grad var Tilskuere ved det store Spil; paa engelsk Side gælder dette Oberst Repington, der førte Pennen og ikke Sværdet; paa tysk Side ser vi af Scheidemanns »Der Zusammenbruch«, at den social-

¹ Ovenstaaende er Hovedtræk af en officiel Opposition ved Bogens Forsvar for den filosofiske Doktorgrad.

demokratiske Politikere i hvert Fald til Tider har gjort lignende Optegnelser som den danske Rigsdagsmand. Men H. P. Hanssen var i særlig Grad den udenforstaaende Tilskuere; han færdedes midt i Milliardpaladsets bevægede parlamentariske Liv, men uden at kunne gribe direkte ind i dets Gang før i Krigens sidste Maaneder — 1. November 1918 klager han endelig i et Brev til sit Hjem over, at han ikke længer har Tid til at føre sin Dagbog («Grænsespørgsmaalet» S. 38) — Han var, som han selv siger i Forordet, »den rolige, kølige Iagttager«. Men netop for ham, der følte sig som Fremmed paa sin »ensomme Post« (I S. 19), blev Dagbogen noget ganske særligt, den var hans Fortrolige i trange Tider, til den alene kunde han uforbeholdent meddele Tanker og Følelser, og derfor faar den, foruden andre Fortrin, det Præg af document humain, som leder Tanken hen paa Fyrstinde Blücher von Wahlstats »An English Wife in Berlin«.

H. P. Hanssen kalder i sin Undertitel Værket »Dagbogsop-tegnelser«. Man faar næppe herved det rigtige Indtryk af, hvad det drejer sig om. Til Tider kan Beretningen tørre ind til blotte Resuméer (se f. Eks. I 127), men til andre gaar det langt ud over, hvad man i Almindelighed betegner som »Dagbøger«. Ved mange Lejligheder drejer det sig nemlig om Skitsering af Tildragelser, om Referater af Samtaler, som H. P. Hanssen med en beundringsværdig og utrættelig Trang til at fæstne selve den historiske Udviklingsflugt paa Papiret, har nedskrevet umiddelbart efter, at de er foregaaet; man følger mange Gange Begivenhederne ikke fra Dag til Dag, men fra Time til Time, ja i visse Tilfælde er det, der nu staar med sort paa hvidt i »Fra Krigstiden«, bleven til under selve de dramatiske Optrin; dette gælder saaledes Referaterne af Forhandlingerne i Finansudvalgets lukkede Møder. Vi har altsaa her en Kilde af sjælden Samtidighed for os. Hvad der imidlertid kan mane til nogen Forsigtighed, er det stærkt literære Præg, enkelte af Optegnelserne har faaet. Det kan delvis have sin Forklaring i, at Dagbogen, som tidligere fremhævet, er Forfatterens Medsammensvorne, at han taler til den som til en Ven, og disse Meddelelser faar under den gamle Bladmands Haand ganske naturligt et let journalistisk Sving. Men man frygter alligevel somme Steder for, at det drejer sig om en senere Gennemarbejdelse før Udgivelsen, der i nogen Grad kan svække Dagbogsop-tegnelsernes Værdi netop som *samtidig* Kilde. For de sidste Maaneders Vedkommende giver H. P. Hanssens oven citerede Bog »Grænsespørgsmaalet« i den Henseende visse Holdepunkter, og et enkelt Eksempel vil oplyse, hvad det drejer sig om:

Den 14. November 1918.

»Grænsespørgsmaalet« S.69.

Var som sædvanlig vaagen fra Kl. 3 og laa og gennemtænkte Sagerne. Kl. 7 bankede Friis paa, og vi havde en længere Konference.

»Fra Krigstiden« II 403

Jeg var som sædvanlig tidlig vaagen og laa fra Kl. 3 af og gennemtænkte Sagerne. Kl. 7 bankede det paa min Dør, og Professor *Aage Friis* traadte ind. Vi havde en længere Konference.

Gengivelsen i »Grænsespørgsmaalet« er ganske øjensynlig enten den egentlige Dagsoptegnelse eller den Version, som kommer denne nærmest; i det senere Værk ser vi den videre stilistiske Udformning. Forskellen er tilsyneladende ganske uvæsentlig, men alligevel forsvinder i »Fra Krigstiden« Redaktion ethvert Spor af den Kendsgerning, at Prof. Friis Dagen før havde været sammen med H. P. Hanssen og de to sønderjydske Landdagsmænd. Det kan være en ringe Ting, men kildemæssigt set vilde Værket have vundet ved, at vi fik Optegnelserne i deres virkelige Skikkelse.

Hvad Fejltegnning, der kan indløbe paa Grund af dette Forhold, vil dog sikkert kun vedrøre de rene Enkeltheder. Og i en anden Henseende har »Fra Krigstiden« et stort Fortrin. Udgivelsen synes at være foretaget uden smaalig Sigten: alt, hvad H. P. Hanssens Dagsoptegnelser indeholdt, er tilsyneladende taget med. Der er »adskilligt af Interesse«, som *ikke omtales*, fordi Forfatteren, som han siger i Forordet, af Hensyn til »Faren for Husundersøgelse og Beslaglæggelser« ikke har »turdet betro Papiret« disse Ting. Det gælder naturligvis særligt, hvad der vedrører Tilstandene hjemme i Nord-Slesvig, det Haab, som han gentagende noterer, er vakt, og Forholdet til Vennerne hinsides Grænsen. »Fra Krigstiden« faar saaledes et Dobbeltansigt, det ene, som væsentlig tegner sig under Datering: »Aabenraa«, er betydelig mere udtryksløst end det, der følger efter Dateringen: »Berlin«; og hvad angaar førstnævnte Side af Sagen, var der ganske sikkert stadig Plads for et Memoireværk fra H. P. Hanssens Haand, hvor han efter Hukommelsen, støttet til Dagbøgerne, fortalte, hvad der ikke er nævnt i disse. Men skorter det altsaa af de anførte Grunde noget ved Aabenraa-Notaternes Fuldstændighed, har Hensyn af denne Art i langt ringere Grad gjort sig gældende ved Optegnelserne om den tyske Udvikling, som han saa den fra Rigshovedstaden. Og samtidig har H. P. Hanssen, som sagt, i 1924 kunnet gengive alt, hvad han nedskrev mellem 1914 og

1918, fordi den store Krig har sat et Skel, som rykker Tildragelser, der er mindre end et Tiaar fjærnede i Tid, tilbage i et rent historisk Perspektiv. Aktuel politisk Betydning faar Begivenhederne gennemgaaende først, naar de ligger efter Vaabenstilstanden i 1918; Forfatteren har da ogsaa standset Offentliggørelsen af Dagbogsoptegnelserne med Krigstidens Ophør. Og derfor maa en Udgave af deres Fortsættelse fra de følgende bevægede Aar, der sikkert vil kaste Lys over mange Episoder, som nu er dunkle i det slesvigske Spørgsmaals Historie, afgjort høre Fremtiden til. Men skønt Forholdene i Hovedsagen ligger saaledes, er der alligevel ogsaa for de foregaaende Aars Vedkommende visse Ting, som maaske hellere burde være forblevne utrykte. De tyske Memoireforfattere har — i karakteristisk Modsætning til de engelske — ganske vist intet nægtet sig i den Henseende, og lad ogsaa være, hvad der refereres af Politikernes fortrolige Udtalelser, de boer alle efter Krigen i et Glashus, men enkelte af H. P. Hanssens journalistiske Hjemmelsmænd har næppe været glade ved at faa deres Navne og i visse Tilfælde Kilden for deres Meddelelser udleveret selv en halv Snes Aar efter, at Begivenhederne har fundet Sted.

Fra et rent historisk Synspunkt vil man dog kun kunne glæde sig over den hensynsløse Offentliggørelse. I deres uændrede Form giver Dagbøgerne netop en Række værdifulde Situationsbilleder ridsede op af en aarvaagen Iagttaget, der skarpt forstaar at skelne mellem Nuancen i Stemningen, da han rejser til og fra Berlin i August 1914, og som har givet sit varige Bidrag til Skildringen af Omvæltningen den niende November. Karakteristiske Episoder fra de historiske Dage er ligeledes gennem »Fra Krigstiden«s Blade bleven bevaret fra Forglemmelse, som den med Tyrken, der Natten mellem 3. og 4. August 1914 omfavnedes paa et Restaurationsbord af en tysk Dame som det store Fædrelands eneste Ven (I 29), og Südekums Epigram to Aar senere: »Theobald (Bethmann Hollweg) kehre bald zurück!« da Rigsdagen havde gjort Bekendtskab med Efterfølgeren, »der Zeitgenosse« (Michaëlis). Der kunde nævnes adskilligt andet af denne Slags, men i en historisk Anmeldelse bliver Spørgsmaalet alligevel, om Værket giver mere end Indtryk og Anekdoter.

Dagbøger er et Kildemateriale af ejendommelig Art. De er i egentligste Forstand samtidige Beretninger, og netop H. P. Hanssens Optegnelser er det, som allerede nævnt, i ganske særlig Grad. Alligevel er det et meget bedragerisk Stof at arbejde med. Baade Forfatterens egne Indtryk og de Meddelelser, han modtager og nedskriver, kan i mange Tilfælde alene repræsentere

rent forbigaaende Stemninger, og hertil kommer, at en stor Del af den efemere Velunderrettethed, som nedfældes i Dagsnotitser, ved nøjere Undersøgelse viser sig at være meget daarligt underbygget; selv de, der har erfaret Nyhederne fra »paalidelig Kilde«, løber alt for ofte med en halv Vind. H. P. Hanssens Dagbogsoptegnelser gør i den Henseende ingen Undtagelse fra Reglen ja er maaske i mange Tilfælde i høj Grad prægede heraf. Den danske Rigsdagsmand, der var noget for sig, blev netop den, man ganske naturligt udtalte de flygtige Tanker til, som man ikke nævnede overfor nærmere staaende, og hans i og for sig fortrinlige parlamentariske Forbindelser standsede væsentlig ved frisindede og socialdemokratiske Kredse, der atter stod ret fjærent fra Begivenhedernes virkelige Centrum. Medens H. P. Hanssen derfor har kunnet optegne adskilligt om frisindede Politikeres Opfattelse angaaende Muligheden og Ønskeligheden af en Løsning paa det nord-slesvigske Spørgsmaal efter Krigen, tier Dagbogsoptegnelserne fuldstændig, naar det gælder den *altyske* Henvendelse til Rigsregeringen vedrørende en Ordning af det dansk-tyske Mellemværende, som vor Gesandt i Berlin kunde berette om i December 1914, (»Det slesvigske Spørgsmaals diplomatiske Historie 1914—20« ved Fr. le Sage de Fontenay S. 8), en baade interessant og for Danmarks Forhold til Vestmagterne ikke ufarlig Drøftelse, som vistnok strakte sig i hvert Fald et godt Stykke ind i 1915. Ligeledes var de nævnte politiske Venner ogsaa mange Gange kun i Stand til at give halv Besked. Det var i og for sig rigtigt, naar de Uafhængiges Fører, Haase, den 13. Oktober 1916 averterer sin danske Kollega om Troppesamlinger og Skyttegravsanlæg overfor Danmark og Holland (I S. 225—26), men vi ved nu, at det her kun drejede sig om Sikringsforanstaltninger fra den øverste Hærledelses Side for det Tilfælde, at de hittidige Neutrale skulde erklære Krig, naar den skaanselsløse U-Baadskrig aabnedes. (Smlgn. Ludendorff: Meine Kriegserinnerungen S. 191, jfr. 252).

I det hele vilde Værdien af »Fra Krigstiden« som historisk Kilde have været en ganske anden, hvis der ikke havde eksisteret en tysk Krigsliteratur forfattet af Mænd, som sad paa de ansvarlige Pladser. En Mængde af de Problemer, som H. P. Hanssens »Dagbogsoptegnelser« drejer sig om, er allerede behandlet af Politikere, som stod i selve Afgørelsernes Brændpunkt; væsentlig nyt til Bedømmelse af den almindelige tyske Udvikling kan »Fra Krigstiden« følgelig ikke give. Alligevel har Bogen sin Betydning. Ogsaa Danskernes Repræsentant deltog i Finansudvalgeis fortlørlige Møder, fra hvilke der i Samtiden kun offentliggjordes et

kort, officielt, tendentiøst Resumé; H. P. Hanssens lange Gen- givelser af disse Forhandlinger bliver derfor en Kilde af meget høj Rang, saa længe de stenografiske Referater ikke er publicerede. Ganske vist er de Brydninger, som her genspejler sig, kendte nok; de stridende Synspunkter og Paastande har været fremme i Memoireværkerne, men de er her ført til Bogs i deres kontro- verselle Tilspidsethed under Debatten af en objektiv Tilhører. Vi faar paa denne Maade Udtalelserne i en Form, deres Ophavs- mand ikke kan løbe fra, som f. Eks. Helfferichs Bemærkning den 31. Januar 1917 ved den skaanselsløse U-Baadskrigs Begyn- delse, at »inden Høst vil Ø-Riget (England) sprælle som en Fisk i Klitten — og bede om Fred«, (I S. 238), samt Marineminister Capelles Forsikring den følgende Dag, at »Militært set er Amerika lig Nul«, og »et bedre Jagtbytte (end Troppetransportskibene) kan vore Undervandsbaade jo ikke ønske sig« (I S. 244). — Senere, da ikke et eneste af disse var bleven sænket, undskyldte Capelle det, som bekendt, med, at de var gaaet til Havnene i Bis- caya-Bugten og var bleven konvoyerede! — Til Tider er ogsaa enkelte virkelig dramatiske Episoder bleve bevarede i H. P. Hanssens Referater, saaledes fra Mødet den 12. Januar 1916, da han forstod, at »Klædet var . . . skaaret itu mellem de Konser- vative og Hr. v. Bethmann-Hollweg« (sic) [I 163], og den 24. Sep- tember 1918, da Stemningen vendte sig mod Grev Hertling (II 305). Iøvrigt uddyber disse Referater det kendte Billede af Rigsdagens Magtøsløshed, de Konservatives Desperation og Socialdemokraternes større Nøgtørnhed overfor Betydningen af de militære Resultater, men ogsaa af deres Naivitet, naar det gjaldt Virkningerne af deres egne Fredsaktioner paa Stemningen i de allierede Lande.

I Vurderingen af Situationen i dens Helhed var H. P. Hans- sen selv, trods tyske Omgivelser, der kan paavirke hans Sprog, altid paa den rigtige Side takket være hans kendte optimistiske Syn. Han, der den 11. September 1914 — gennem Tilfældighedens Spil i de samme Dage, som saa Tyskernes Tilbagetog fra Marne — sammen med afdøde Tobaksfabrikant M. Andresen lod Automo- bilen standse ved Krusaa paa det Sted, hvor »Danmarks Grænse (vilde) blive sat efter Krigen, hvis Pragfredens § 5, som vi begge haaber, bliver udført«, gjorde 22. December 1917 paa et Møde af danske Tillidsmænd ogsaa gældende, at »Tysklands endelige Nederlag (var) uundgaaeligt, fordi dets Reserver var udtømte, mens de Allierede endnu havde rige Hjælpekilder, og deres Kræf- ter voksede fra Dag til Dag. Jeg tvivlede derfor heller ikke om, at vi ved Fredsslutningen vilde naa vore Ønskers Maal, hvis vi

var aarvaagne paa vor Post og rede til modigt at gribe ind i rette Øjeblik«. (II 180—83). Det Mod viste H. P. Hanssen ti Maaneder senere, at han sad inde med; og den Raadsnarhed, der under hele Krigstiden havde præget hans rastløse og op-offrende Arbejde for at lette sine Landsmænds Kaar baade hjemme og ved Fronten, — hvad Dagbogsoptegnelserne giver talrige Eksempler paa — svigtede ham heller ikke i de afgørende Efteraarsdage 1918. Der er noget betegnende for hans hele taktiske Holdning i det Svar, han selve den 9. November gav den kendte polske Fører Korfanty, da denne spurgte ham om hans Mening angaaende Nationaliteternes Holdning til eventuelt Valg af en tysk Nationalforsamling: »Vi skal foreløbig roligt afvente Begivenhedernes Udvikling og saa handle efter Konduite, naar Tiden er inde«.

Erik Møller.

Nyt fra historisk Videnskab.

Det maa nødvendigvis være en af de mest frugtbare Opgaver for lokalhistorisk Forskning at følge et enkelt *Gods' Historie* gennem Tiderne. Der vil her altid kunne graves et Stof frem til Belysning af grundlæggende Forhold i dansk Samfundsudvikling: Ejendomsbesiddelsen, Herremænds og Bønders indbyrdes Stilling, selve Landbrugets Historie. Stor Interesse knytter sig til de gode Fremstillinger af denne Art, vi har fra ældre Tid, Christensens Hørsholm, Braschs Vemmetofte, Rasmussens Gisselfeldt, og det fortjener megen Paaskønnelse, naar der nu foreligger et smukt og godt Værk om det sjællandske Gods *Svenstrup*, udgivet af dets Ejer Baron Wedel-Neergaard med Bidrag af en Række kyndige Forskere.

Dette Værk er virkelig fortrinligt og mønsterværdigt. Alle de forskellige Sider af Godsets Historie bliver behandlet, og Stoffet fremtræder i en betydelig mere bearbejdet Form end i de før nævnte ældre Godshistorier.

Værket indledes med Skovenes Historie ved Frits Heide og Frants Muus. Derefter følger det store Hovedafsnit, der behandler selve Godsets Historie. Her har afdøde Th. B. Bang skrevet om Godset i den ældste Tid — det er den sidste Afhandling af denne fra sin lovende Virksomhed saa tidlig bortrevne Forsker —, Frits Heide om Godssamlingen, Udskiftningen og Samlingen af Hovedgaardens Jorder, Henrik Larsen om Landgilden, hvori der paa dette Gods har fundet Nedsættelse Sted, samtidig med at Hoveriet til Gengæld blev forøget. Om Hoveriet findes udførlige og interessante Oplysninger i den Afhandling, Udgiveren selv har skrevet om Driften af Hovedgaarden gennem de to sidste Aarhundreder. *Svenstrup* blev drevet ved Hoveri indtil 1847. Da blev det endelig afløst uden siden at blive savnet. Det havde vistnok ikke altid været saa let at opretholde Disciplinen paa Hovmarken. En faderlig Formaning, som Godsejeren udsteder til Fæsterne 1833,

tyder paa, at det i saa Henseende navnlig har knebet overfor Gaardmændenes egne Sønner.

Fra Udgiiverens egen Haand foreligger ogsaa Stykker om Svenstrup som Fideikommissgods samt om Fiskeriet og om Jagten.

Godsets Historie følges af Bygningshistorien, hvorunder Vilh. Lorenzen har skrevet om Hovedgaarden, P. Nørlund om Kirkerne, H. Zangenberg om Bøndergodsets gamle Gaarde og Huse. At det sidste Emne er kommet med, er meget prisværdigt. Der foreligger jo saa lidt om vort Lands Bondearkitektur.

Svenstrup var først Kirkegods, siden Krongods, gik saa over til Biskop Hans Svane og hans Familie og kom endelig fra 1751 til at tilhøre Slægten Neergaard. Under Afsnittet Personalhistorie giver Louis Bobé Oplysninger om Lensmænd og Ejere, og Udgiiveren meddeler nogle meget underholdende Erindringer, hvori der ganske særlig er tegnet et anskueligt Billede af hans Bedstefader, Gehejmekonferensraad J. Neergaard, en Godsejer »af den gamle Skole« med mange karakteristiske Egenskaber.

Værket afsluttes med en Afhandling af Otto Andrup om Inventaret paa Svenstrup, hvori der er givet rige Vidnesbyrd om skiftende Slægtleds Samletrang og Smag.

Ganske naturligt, uden at det i særlig Grad tilstræbes, bliver et Værk som dette ogsaa Mindesmærket over en Slægt og dens Arbejde. Paa det her givne Grundlag kan Baron Wedel-Neergaard trygt fastslaa om Medlemmerne af den Slægt, han selv paa mødrene Side tilhører, at de uden at have udmærket sig i Statstjenesten og uden at have blændet ved ydre Fremtræden »har været i Besiddelse af gode borgerlige Dyder og passet deres Kram«.

Desværre kan det ikke siges om det Værk om *Rosenholm og Rosenkrantzerne*, der 1924 er udgivet af Lensbaron Hans Rosenkrantz og redigeret af Palle Rosenkrantz, at det paa lignende Maade er blevet et værdigt Monument over den Indsats, Slægten Rosenkrantz har gjort gennem sin Godsbestyrelse. Dette Værk synes i altfor rigelig Grad præget af en Novelleforfatters Sans for det let løbende og let læselige. Næsten det halve af det har Redaktøren selv lagt Beslag paa med personalhistoriske Causerier over sine Forfædre, hvori der er et og andet af Interesse, navnlig hist og her et vist Glimt af Synspunkter, men hvor vi ikke i særlig Grad faar noget Indtryk af Rosenkrantzernes i deres Egenskab af Godsejere, hvad der dog i denne Sammenhæng burde have været Hovedsagen. Herom findes der lidt i det Kapitel, Svend Aakjær har skrevet om Rosenholms Godshistorie, men det maa blive den vigtigste Anke mod det hele Værk, at det,

der er Hovedafsnittet i Svenstrupbogen, her er blevet behandlet i et Kapitel paa blot 20 Sider. Dette er selvfølgelig noget, der kun kan lægges Redaktionen og ikke Forfatteren til Last. Sv. Aakjær sidder inde med en saa intim Føling med det Materiale, der tjener til Belysning af vore ældre Landboforhold, at han utvivlsomt kunde have faaet noget udmærket ud af dette Afsnit, naar han blot havde faaet Lov til at gøre det passende fyldigt og langt. Det ses tydelig, at det ikke har manglet ham paa de fornødne Kilder. Saa knapt og skitsemaessigt som hans Kapitel nu er blevet, giver det i Virkeligheden ikke den tilstrækkelige Begrundelse for de anerkendende Ord, han sluttelig fremfører om Rosenkrantzernes forstandige og dygtige Godspolitik og om deres Omsorg for deres Bønders Vel. Men den Opgave at underbygge en saadan Dom over en af de allerældste danske Adels- og Godsejerslægter, burde den ikke være løst ved et saadant Værk?

Der skal her intet siges til Forklejnelse af de vistnok fyldestgørende Afsnit om Rosenholms Bygningshistorie, om Hornslet Kirke og om Inventaret paa Rosenholm, der skyldes henholdsvis Vilh. Lorenzen, Chr. Axel Jensen og Hans Rosenkrantz, men det skal fastslaas, at som Hælhed er Bogen om Rosenholm meget langt fra at være det Mønster til Efterligning, som Bogen om Svenstrup ubetinget er.

Hans Jensen.

Valdemar Vedel har i sin Bog: *Firsernes Førere. Karakteristiker og Kritiker*. (Kbh. 1923) samlet en Række Avis- og Tidsskriftartikler og Taler, der spænder lige fra 1896 til 1920. De giver Udsnit af hans efemere litterære Virksomhed i det meste af hans Manddom, og de vil lette den Arbejdet, der engang skal fastslaa hans Stilling i Danmarks Aandsliv. Han har kaldt Bogen »Firsernes Førere«, skønt han følger de Mænd, han skildrer, baade tilbage før Firserne og frem efter dem; Grunden er vel den, at det er sin egen første Ungdoms Førere, han fortæller om, den Ungdom, der laa indenfor Firsernes Spand af Tid. Nogen Firsernes Aandshistorie maa man ikke vente at finde; der er Bidrag til den som til hans egen aandelige Genesis, men gennemgaaende er Emnerne set i flere Decenniers Lys, det er en Række Længdesnit af førende Personligheders Brydning med og i dansk Liv. Hovedafsnittene angaar Ibsen og Brandes, i mindre Kapitler behandler Vedel sine egne Studenterminder, Strindberg, Bjørnson, Høffding og Pingel. For den, der ikke vaagen har oplevet den sidstnævntes offentlige Virksomhed, vil det synes sært at regne ham blandt Firsernes Førere, men Vedel har vel gjort det med beraad Hu. Han, der paa Bogens første Blad maler sin Ung-

doms stille Stunder i Studerekamret, blev vel, med sin nervøse Receptivitet og sin intense Forstaaelsesvillie overfor Livet, som Kultur altid Stuens Mand; hans Evne til at læse og lytte er ualmindelig, og over hans skiftende Indtryk spores det »usynlige Fugletræk« fremefter, som Høffding taler om. Paa dette usynlige, den levende Personligheds og Tankeverdens desværre dødelige Herskerevne maa vel Pingels Førerskab bero. Des mere haandgribeligt er den Dag i Dag Ibsens og Brandes'. Der vil her for den almindelige Aandshistoriker være Grund til at fremhæve Afsnittet »Ibsen og Danmark«. I vor egentlige Historie har vist nok Bjørnson sat stærkere Spor end Ibsen, men der er ikke Tvivl om, at f. Eks. »Kejser og Galilæer«, »Brand«, »De unges Forbund«, »En Folkefjende« og »Et Dukkehjem« har formet adskillige Tanker om Magt og Ret, Tro og Villie. Vedels Behandling af Spørgsmaalet er, som naturligt, overvejende litteraturhistorisk, men han forsøger ogsaa at drage Linierne for Ibsen-Forstaaelsen ude i Folket, et Forsøg, der burde føres videre. — Vedels Behandling af Georg Brandes er mere en psykologisk Analyse end en litteraturhistorisk Undersøgelse. Han er, i hvert Fald i Bogen her, ikke naaet til den Statusopgørelse, som nu staar paa andetsteds. Med saa meget mere Udbytte kan hans Ord læses. De giver Bidrag baade til den ene og den anden Side af den Undersøgelse, omfattende og fordringsfuld, der engang maa komme, naar Kræfterne er der: hvad var det, Brandes vilde slaa itu i 1870, hvormeget var det værd, og hvad satte han i Stedet? Et Svar herpaa kan ikke gives endnu, og det er maaske her som ellers Valdemar Vedels største Ære, at han ikke slaar noget fast med Firtommersøm.

Povl Engelstoft.

Museumsinspektør Hugo Matthiessen har i 1924 til sin snart lange Række kulturhistoriske Studier over danske Byer og dansk Byliv føjet en ny lille Bog: *Københavnske Gader 1728—95*.

Emnet er det københavnske Gadebillede, som det formede sig i Tiden mellem de store Brande, Synspunktet Brydningen mellem gammelt og nyt, mellem den middelalderlige Tradition og nyere Tidens Livsformer, mellem Renæssancen og Barokken paa den ene Side, Empiren paa den anden, mellem Befolkningens Konservatisme og Myndighedernes Trang til Reform. Alle Sider af Gadebilledet skildres i livlige og hurtige Træk, Gadernes Form saavel som Husenes Ydre med deres snurrige Altaner og Karnapper, deres Udsmykning med Farver og Figurer, med Skilte og Vejrhænder. Om Gadernes Pløje faar man Besked, om deres slette Brolægning og umulige Afløbsforhold. Bogen skildrer

Erhvervenes Fordeling mellem de forskellige Gader og gør Rede for den voksende Tilbøjelighed til Reklame og Udvikling af Butikshandlen.

Hugo Matthiessen har forlængst udarbejdet sin særlige Form. Han ejer som Historiker Evnen til at se og opfatte det ejendommelige, forstaar at læse sine Kilder og ved, at Lovreglerne og Myndighedernes Forskrifter tit og mange Gange har større Betydning som Udtryk for de eksisterende Tilstande end som Indledning til Forandringer. Ogsaa for Aviserne som historisk Kilde har han Blik og ved at aflokke dem talrige Oplysninger. Samtidig ejer han Evnen til at fremtrylle en Stemning, til at give fine poetiske Billeder. Undertiden skulde han dog med lidt større Forsigtighed vælge sine Billeder. Et Tag kan saaledes neppe løfte sig »blodrigt og rødt«. Hans Skildringer af Gadens Mylr passer paa Paris' Boulevarder i vore Dage, sikkert mindre paa det 18. Aarhundredes København. Maaske kan man ogsaa til Anerkendelsen af Hugo Matthiessens fortjenstfulde Forfatterskab føje et Ønske om, at han efterhaanden ogsaa maa optage andre Sider af Byernes Historie til Behandling, deres sociale Struktur, deres økonomiske Livsbetingelser og Betydning som Led i hele Samfundsbygningen.

A. L.

Dr. J. P. Jacobsens religiøs-socialhistoriske værk »Manes«, der nu er udsolgt herhjemme, er med understøttelse af Rask-Ørsted-Fonden blevet oversat på fransk af professor E. Philipot i Rennes og udgivet, med en fortale af professor Kr. Nyrop, i Paris 1924 (*Les Manes I—III*, Librairie Ancienne Édouard Champion). Det er rimeligt, at man har valgt at oversætte værket til fransk; det vender derved, som prof. Nyrop siger, tilbage til sin kilde, navnlig med 3. bind, der væsentlig omhandler forholdene i Frankrig i den tidlige middelalder. Byggende paa grundige, førstehånds studier paaviser forf. her, at det næsten altid er hjemlige, storættede bisper og byværnere, der bliver folkehelgener i Frankrig, ikke kirkens martyrer. Adskillige galloromanske personligheder skildres derhos indgaaende; derved bliver bl. a. Ausonius og Paulinus af Nola draget frem og sat i nyt og ram-mende lys.

N. M.

I 1885 udsendte Ludwig Pastor første Bind af *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, og siden fulgte Bind efter Bind; det niende Bind er udkommet i 1923. Forfatteren er dermed naaet fra sit Udgangspunkt: Pavernes Hjemkomst fra Avignon frem til Gregor XIII's Død i 1585. Pastor tog Arbejdet

op, dengang Vatikanerarkivet aabnedes for Forskningen, og Adgang til historisk Materiale blev lettere rundt om i Landene, og i Aarenes Løb er mere og mere Stof stillet til hans Raadighed; ikke blot Vatikanets Arkiv og Bibliotek, men talrige andre Samlinger i Rom og lidet kendte Arkiver i Italiens forskellige Stæder har han kunnet benytte; det Materiale, der findes nord for Alperne, er ikke blevet forsømt, heller ikke den trykte Litteratur, der er til Stede i broget Mangfoldighed. At mange Døre aabnedes for den katolske Forsker, der havde saa monumentalt et Værk under Hænder, er forstaaeligt. Hans Confession kommer tydelig til Orde — det kan ikke være andet — men der er en Stræben efter at dømme uhildet og skifte Sol og Vind lige.

Det var Rankes Bog *Geschichte der römischen Pápste*, som Pastor havde i Tanker, da han lagde sine Arbejdsplaner. Han raader over et rigere og værdifuldere, mere gennearbejdet Materiale, en uhyre Kundskabsfyldte, men i Menneskekundskab og historisk Forstaaelse, i Fremstillingskunst naar han ikke sin Forgænger. Skønt Værket har vundet, alt som Arbejdet skred frem, idet Linierne trækkes fastere op i de senere Bind, og den politiske Historie kommer mere til sin Ret, savnes dog det, der gør *Geschichte der römischen Pápste* ung og betagende, selv nu da snart hundrede Aar er forløbne, siden Ranke i Italien gjorde sine Studier ikke blot i Arkiver og Biblioteker, men i Samvær med Prælater og Diplomater, og i Restaurationstidens Rom søgte at trænge ind i Nykatholicismens Væsen. E. J.

Professor Erik Arup har i 1924 udgivet et lille Skrift »*Grønland — en historisk redegørelse*«, der allerede forelaa trykt fra September 1923 som fortrolig Imødegaaelse af »den norske konstitutionskomité's indstilling af 3. Juli 1923«. Den polemiske Del af Skriftet, der ogsaa er vendt mod Arnold Ræstads Bog: »*Grønland og Spitsbergen*« falder naturligvis udenfor denne Omtales Rammer, men i et enkelt Afsnit, »*Kielfreden*«, har Prof. Arup kastet skarpt Lys over et rent historisk Spørgsmaal: de kendte Forhandlinger mellem Bourke og Wetterstedt i Januar 1814. Naar Forfatteren her ganske vil underkende det, han kalder »*Legenden*« om, at det skulde skyldes den danske Diplomats »*Aandsnærværelse*«, at Island, Færøerne og Grønland forblev ved Danmark, vil det sikkert vække Modsigelse, men derimod synes hans Betragtning allerede at have slaaet igennem paa et andet Punkt: dér hvor han gør gældende, at det Standpunkt, som Bourke hævdede i Kiel, at de nævnte Besiddelser ikke hørte under Norge, paa ingen Maade lader sig betegne som »*løg*« fra

hans eller den danske Regerings Side. Det var Udtryk for en bestemt Opfattelse af disse Lande som uafhængige af Norge forskellig fra den, der saa dem som norske Skatlande. »Det eneste«, skriver Arup, »der kan gøres ud af den hele betragtning af Kieltraktatens tilblivelse, er at sige, at den gav Anledning til, at de to siden da fremtrædende forskellige opfattelser af Grønlands, Islands og Færøernes folkeretlige stilling her for første gang støder sammen«. I Virkeligheden er Halvdan Koht i »Det Grønland vi miste — og det vi ikkje miste« (1924) naaet til et lignende Syn paa Sagen, og nogenlunde samtidig har en anden dansk Historiker C. P. O. Christiansen i »Dansk Udsyn« 1924 været inde paa lignende Tanker uden dog at trække Konsekvenserne af dem ved Behandlingen af Bourkes Optræden i Kiel. *E. M.*

Meddelelser om Dansk Historisk Forening

i Aaret 1923.

Paa Aarsmødet 10. Oktober 1924 genvalgtes Museumsdirektør Dr. phil. M. Mackeprang og nyvalgtes Redaktør cand. mag. Erik Møller og Underinspektør ved Nationalmuseet Dr. phil. Poul Nørlund (i Stedet for Professor Dr. phil. Erik Arup, som ønskede at udtræde af Bestyrelsen, og Minister Fontenay, der var fratraadt paa Grund af Embedsforflyttelse). Revisorerne Professor Frantz Dahl og Rigsarkivar L. Laursen genvalgtes. Paa det nærmest følgende Bestyrelsesmøde valgtes Museumsdirektør Mackeprang til Formand, Underbibliotekar Dr. phil. Ellen Jørgensen til Sekretær og Raadstuearkivar Axel Linvald til Kasserer.

Foreningen havde 1. Januar 1923: 652 kontingentydende Medlemmer, af hvilke 113 betalte halvt Kontingent som Medlemmer af den norske og svenske historiske Forening. Hertil kom 57 Bidragydere til Fonden af 1919. I Løbet af Aaret 1923 har den ved Dødsfald og Udmeldelser mistet 30 Medlemmer, medens 19 har indmeldt sig. Den talte saaledes 31. Decbr. 1923: 641 Medlemmer, af hvilke 112 betalte halvt Kontingent som Medlemmer af den norske og svenske historiske Forening. Desuden er 63 livsvarige Medlemmer.

Som det fremgaar af efterfølgende Regnskabsuddrag, har Foreningen ogsaa i 1923 oppebaaret Statstilskud paa ialt 4000 Kr. og har desuden som sædvanlig i Bidrag fra Videnskabernes Selskab modtaget 1000 Kr., samt fra det Classenske Fideicommiss 200 Kr. Bestyrelsen tillader sig at bringe Statens Bevillingsmyndigheder saavel som de nævnte Institutioner sin ærbødigste Tak for de tilstaaede Understøttelser, der har gjort det muligt at levere Medlemmerne Tidsskriftet mod det samme Kontingent som tidligere.

Foreningen har i 1923 udgivet:

For Aaret 1920—21: Hist. Tidsskrifts Litteraturhefter 1919—20
For Aaret 1922: — — 9. Rk. 3. Bd. 1. Hefte.

Regnskabet for 1923:

Indtægt:

Kassebeholdning 1. Jan. 1923.....	4464	Kr.	19	Ø.
Ordinær Bevilling paa Finansloven	1200	-	»	-
Ekstraordinær Bevilling paa Finansloven.....	2800	-	»	-
Bidrag fra det Classenske Fideicommis.....	200	-	»	-
Bidrag fra Videnskabernes Selskab	1000	-	»	-
Renter af Foreningens Formue og Kassebeholdning ...	1297	-	87	-
	10962	Kr.	06	Ø.

Udgift:

Forfatterhonorarer	1695	Kr.	»	Ø.
Sekretærens Honorar.....	300	-	»	-
Bogtrykkerarbejde	3659	-	80	-
Bogbinderarbejde	277	-	55	-
Diverse Udgifter.....	117	-	64	-
	6049	Kr.	99	Ø.

Kassebeholdning 31. Decbr. 1923..... 4912 Kr. 07 Ø.

Den Danske Historiske Forenings Vedtægter.

(Vedtagne 10. Maj 1876 paa Foreningens Aarsmøde
med Ændringer paa Aarsmødet 18. Maj 1898.)

§ 1.

Formaalet for den danske historiske Forening er dels at vække historisk Aand og Interesse i Almindelighed, dels at fremme historisk Kunst og historiske Studier, nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Litteratur.

§ 2.

Foreningen udgiver et dansk historisk Tidsskrift. Dettets Indhold skal fornemmelig bestaa af originale historiske Afhandlinger; tillige kan deri optages historiske Anmeldelser og Kritiker, utrykte Breve, Dokumenter og andre historiske Bidrag. Ved Siden deraf kan særskilt udgives større historiske Arbejder.

§ 3.

Ordentligt Medlem af Foreningen er enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen. De ordentlige Medlemmer betale et aarligt Bidrag af 4 Kroner eller en Gang for alle 50 Kroner. De ere stemmeberettigede en Maaned efter Anmeldelsen.

Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent, kunne udvælges paa Foreningens Aarsmøder. Medlemmerne erholde de Skrifter, som Foreningen udgiver.

§ 4.

Den historiske Forenings Hovedsæde er i Kjøbenhavn. Her ledes dens Virksomhed ved fem Bestyrere, der vælges paa 5 Aar af Foreningen paa dens Aarsmøder med Flertallet af de tilstedeværende Stemmer. Hvert Aar udtræder det ældste Medlem. Den udtrædende kan vælges paa ny. Bestyrelsens Medlemmer afgøre, hvad der skal optages i Tidsskriftet, fordele Forretningerne mellem sig og vælge en Formand. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse, saa ofte som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5.

Foreningens Aarsregnskab revideres af 2 dertil valgte Revisorer og forelægges derefter paa Aarsmødet.

§ 6.

I Løbet af hvert Aars andet Kvartal holdes i Kjøbenhavn efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen et Aarsmøde. I dette vælges Medlemmer af Bestyrelsen og Revisorer, og Bestyrelsen gør Rede for Udførelsen af sit Hverv. I dette aarlige Møde afgøres tillige de Forslag og Andragender fra Medlemmer i Foreningen, som maatte være indsendte til Bestyrelsen inden Marts Maanedes Udgang. Bestyrelsen meddeler tillige i hvert Bind af det historiske Tidsskrift en nøjagtig Beretning om Foreningens Virksomhed og pekuniære Forhold, ligesom der ogsaa med passende Mellemrum offentliggøres en Fortegnelse over dens Medlemmer. Extraordinære almindelige Møder afholdes, naar enten Bestyrelsen finder det hensigtsmæssigt eller det forlanges af 30 Medlemmer i en til Bestyrelsen stilet Skrivelse.

§ 7.

Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens Aarsmøder. Forslag til saadanne Forandringer fra Medlemmernes Side maa indgives til Bestyrelsen inden hvert Aars 1ste Marts. Baade i dette Tilfælde, og hvis Bestyrelsen vil foreslaa Forandringer, maa de 14 Dage før Mødet bekjendtgøres for Medlemmerne. Underændringer til foreslaaede Ændringer skulle anmeldes for Bestyrelsen 3 Dage forinden Mødets Afholdelse. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed, maa i det mindste 30 Medlemmer, Bestyrelsen iberegnet, være tilstede i Mødet og $\frac{2}{3}$ af de tilstedeværende billige Forandringen.

§ 8.

Et Exemplar af disse Vedtægter skal medfølge ethvert Bind af Historisk Tidsskrift.

Navneregister.

(Ved J. O. Arhning.)

- Aabenraa 339.
Åbo (Finland) 192.
Aakjær, Svend, Underarkivar, 426 f.
Aakjær Amt 80.
Aalborghus Amt 8, 15.
Aalborg Stift 83, 85 f.
Aalholm Amt 67 f.
Aalholm Slot 67.
Aarhus 28.
Aarhus Stift 78, 86, 203.
Aastrup Amt 15.
Absalon, Ærkebisp, 145.
Adeler, Fr. Chr., Gehejmerraad, 57.
Aeduer 148.
Ahlefeld, H. O. v., til Gross-Königsförde og Lindau, Stænderdeputeret, 222, 229, 285, 291, 294, 312.
Alan, Greve af Bro-Weroc i Bretagne, 150.
St. Alban, engelsk Helgen, 112.
Alexander I, russisk Kejser, 379.
Alfred den Store, angelsachsisk Konge, 149, 154, 156.
Alienor af Aquitanien, g. m. Ludvig 7, 135.
Alkersum (Sønderjylland) 342.
Allen, C. F., Historiker, 299, 309.
Allo (i Kongebrev 1085), Staller, 106.
Als 350, 362 f., 365, 378, 380.
Alslev, Hgd. (Alslev S., Faxe H.) 63, 65, 87.
Alsted Herred 393—96, 398.
Altona 367.
Amager (Insula Amacum), 43, 107, 110, 139.
Amerika 423.
Amrom, Vesterhavshø, 83.
Ancher, Peder Kofod, Retslærd, 183 ff.
Andersen, Iver, Justitsraad, 47.
— Oskar, Professor, 178, 200.
Andresen, M., Tobaksfabrikant, 423.
Andrup, Otto, Museumsinspektør, 426.
Andræ, Karl, Statsmand, 229. — Poul, Etatsraad, 415.
Angel 223, 240, 248 f., 252, 337, 339, 409. — Angler 150, 158.
Angelsachser 148 f., 154.
Anno, Ærkebisp af Köln, 131.
Antvorskov 46, 72.
Antvorskov Amt 41, 56 f., 87.
Antvorskov, Grevskab, 37.
Antvorskov Regimentsbirk 72.
Antvorskov Rytterdistrikt 86.

- Aquitanien 135.
 Araberne 161.
 Arenfeldtsborg, Gods under Bre-
 gentved, 63.
 Arfsteen, Sønne, fra Alkersum, 342.
 Armorica, romersk Betegnelse for
 Bretagne, 148 ff., 156.
 Arnason, Jon, Biskop, 187.
 Arnold, Ærkebisp i Køln, 127.
 Arnoldus (i Kongebrev 1085), Pres-
 biter, 106.
 Arnulf, tysk Konge, 151.
 Arp, J. D., Deputeret i Slesvig
 Stænder, 246, 286 f., 341.
 Arup, Erik, Professor, 430 f.
 Ascerus Achonis (i Kongebrev 1085),
 Staller, 106.
 Asker, Ærkebisp, 112 f., 118 ff.,
 122—126, 128, 140 f., 145.
 Assens 42.
 Asser, angelsachsisk Krønikeskri-
 ver, 149, 156.
 Assisi (Italien) 195.
 Aswarboth (Asserbo; Tibirke S.,
 Holbo H.) 113.
 Augustenborg (Als) 364.
 Aurogallus, Matthæus, tysk Filolog,
 388.
 Ausonius, Decimus Magnus, rom.
 Retor og Digter, 429.
 Avignon 195 f.
- B**ååth, L. M., dr., svensk Arkivar,
 200 f.
 Bagger, Oluf Johansen, General-
 prokurator ved Kapitlet i Lund,
 105.
 Bagsværd, Gods, 22, 63.
 Bang, Th. B., Underarkivar, 425.
 Bannerslund se Sparretorn.
 Bardenfleth, Carl Emil, Minister,
 412, 416. — Joh. Fr. B., Hofchef
 hos Prins Ferdinand, 371.
- Bartholin, Caspar, 169. — Thomas,
 167, 171, 174, 176, 179, 190.
 Baudissin, E. v., fra Knoop, Greve,
 224, 254—57, 268, 272, 275, 277 f.,
 290, 295, 308 f., 314.
 Bavelse, Hgd., (Bavelse S.) 63 f.,
 87.
 Beck, C. L., Pastor, Stænderdepute-
 ret, 236—39, 259 f., 311, 318,
 342.
 Beda, eng. Historieskriver, 154.
 Benedict 13, Pave, 196.
 Benoit de Sainte More, anglo-nor-
 mannisk Digter, 160.
 Bent Arvidsen (Benedictus Arvidi),
 Rektor i Lund, 388.
 Benzelius, Erik, den Yngre, svensk
 Ærkebiskop, 171, 175, 187 ff.
 Benzon, Peder, Etatsraad, 60, 65.
 — Severin, Justitsraad, 8, 82.
 Berch, C. R., svensk Numismatiker,
 187.
 Berengar, frankisk Konge, 151.
 Berlin 421.
 Bernhard, Magister, 122 f., 125.
 Bernstorff, A. P., Statsmand, 402.
 — Chr., Udenrigsminister, 405 f.
 — Joachim, Direktør i det uden-
 landske Departement, 406.
 Bero Nicolai, finsk Klerk, 386.
 Bertold, Provst, 122 f., 125.
 Bethmann Hollweg, Theobald v.,
 tysk Statsmand, 421, 423.
 Bevtoft (Bevtoft S.) 230.
 Bignon, Jean-Paul, Prædikant hos
 den franske Konge, 187.
 Bille, Carl St. A., Redaktør, 226.
 Bircherod, C. C., Godsejer, 10, 90.
 — Jacob, Landsdommer, 187. —
 Jens, Bisp i Aalborg, 168.
 Bird, E., engelsk Konsul i Flens-
 borg, 324.
 Birkenbusch, Fr., Amtmand, 14.

- Bjellerup Ladegaard, Hgd. (Randers Sct. Mortens østre Landdistrikt) 77. — Jfr. Dronningborg Ladegaard.
- Bjørnson, Bjørnstjerne, norsk Digter, 427 f.
- Bjørup (Systofte S.) 69.
- Bladt, H. Chr., Stænderdeputeret, 284, 287 f.
- Blekinge 95.
- Blixen-Finecke, Carl, Udenrigsminister, 213—19, 226, 235, 240—55, 258 f., 265—70, 275, 278, 282, 289, 298.
- Blome, Adolf Frederik, Diplomat, Politiker, 260. — Otto, Landraad, 73.
- Bobé, Louis, Dr. phil., 203, 426.
- Bode, Pierre, 386.
- Boesen, U. S., Biskop, 412.
- Boëthius Johannis, Kantor ved Lunds Domkirke, 105.
- Bolingbroke, Henry, St. John, eng. Statsmand, 182.
- Borupgaard (Osted S.) 65.
- Bourke, Edmund, Diplomat, 430 f.
- Bov Sogn (Vis Hd.) 299.
- Bramstrup, Hgd. (N. Lyndelse S.) 87.
- Brandenburg 246.
- Brandes, Georg, Professor, 427 f.
- Brandt, A. Fr., Præst, 298.
- Brant, Subdiakon, 120, 122 f., 125 f.
- Brarup (Sønderjylland) 342.
- Nørre-Brarup (Sønderjylland) 248.
- Brasch, C. H., Historiker, 425.
- Bregentved (»Brentved«), Hgd. (Haslev S.) 63 f., 66, 73, 87.
- Bremen 202.
- Bremersvold, Hgd. (Errindlev S.) 68, 87.
- Bresslau, Harry, tysk Diplomatiker, 135 f.
- Bretagne 148—53, 155 f.
- Bretoner 148 f., 151.
- Brieger, Gustav, nederlandsk Vicekonsul i Flensborg, 323 ff., 327—30, 333.
- Brilioth, Y. T., Fil. D., svensk Doцент, 199.
- Bringstrup Sogn (Ringsted H.) 393.
- Britannia om Bretagne 148.
- Britannien 148, 153. — Jfr. England.
- Britter 149.
- Broberg, Christiane de, 79. — Rebecca de, 79.
- Broby Sogn (Alsted H.) 394.
- Brock, Gustav, Jurist, 414.
- Brockenhuus, Frans, Adelsmand, 389.
- Brockenhuus-Schack, Ludvig, Greve, Amtmand, 228.
- Bruneslef (Skaane) 106.
- Brunner, H., østrigsk-tysk Retslærd, 112.
- Bruno, Ærkebisp i Köln, 127.
- Bruun, Urban, Godsejer, 90.
- Bruusgaard, Hgd. (Ølst S.) 79.
- Brüggemann, U. F., Oberstløjtnant, 77.
- Brøndby (Brunby; Smørum H.?) 107.
- Buchwaldt, M. J. C. C. v., Kammerherre, 224 f., 260, 292, 320 f., 337.
- Buder, C. G., tysk Historiker, 191.
- Bugge, Alexander, norsk Historiker, 195, 199.
- Burg (Femern) 236, 238.
- Burgund 151.
- Busleiden, Hieronymus, nederlandsk Mæcen, 387.
- Bülow, Bernh., dansk Gesandt i Frankfurt, 336. — F. C., Chef for Generaladjutantstaben, 348 f.,

- 351, 355 f., 358, 360, 364 f., 367, 377.
- Bünau, H., sachs. Minister, 171, 187.
- Børglum Amt 15.
- Børglum Kloster 22, 87.
- Børglum Stift 203.
- Børstingerød (Byurstingarythi; Herlev og Lillerød S., Lyng-Frederiksborg H.) 107.
- Bøvling Amt 83.
- C**
- Cameleac, engelsk Biskop, 152.
- Campensis, Johannes, nederlandsk Filolog, 388.
- Canning, George, eng. Statsmand, 406.
- Capelle, tysk Marineminister, 423.
- Carl af Hessen, Hertug, 348.
- Carl 14 Johan, svensk-norsk Konge, 357, 363, 372 ff., 376, 378 f.
- Carlander, Sophie, 200 f.
- Carlsson, Gottfrid, svensk Docent, 386.
- Carstens, A. G., Jurist, 185.
- Carstensen, M., 299.
- Carøe, Chr., Medicinalhistoriker, 93.
- Casaubonus, Isaak de, klassisk Filolog, 178.
- Cederfeld de Simonsen, H. C. J., Jurist, 414.
- Celsius, O., den Yngre, svensk Historieskriver, 186.
- Christensen, Johs., Renteskriver, 15. — Villads, Dr. phil., 93 f.
- Christensen Hee, Thomas, 187.
- Christensen (Hørsholm), Chr., Agrarhistoriker, 2, 425.
- Christian, Magister, 122 f., 125.
- Christiansdal, Gaard og Gods (Dalum S.) 72, 75, 87.
- Christiansen, Carl, Arkivsekretær, 411. — C. P. O., cand. mag., 431. — Chr., Præst, Stænderdeputeret, 236 f., 254, 284, 300, 318, 321, 343.
- Christiern Pedersen, se Pedersen.
- Cimber, Christiernus Umbra, se Umbra.
- Classen, I. F., Industridrivende, 406.
- Clausen, H. N., Professor, 192.
- Clausholm, Gods (Voldum S.) 79, 87.
- Clauson-Kaas, C. F., Kammerherre, 349.
- Claussen, C. E., Stænderdeputeret, 259.
- Clemens 6, Pave, 196.
- Clemens 7, Pave, 196.
- Clod, H. A., Ministerialembetsmand, 221, 225 f., 235 ff., 239, 245, 259, 312.
- Clyve (England) 111.
- Colding, Henrik Thygesen, Provst, 393.
- Conrad, Dekan, 122 f., 125.
- Corfitsen, Peder, Sognepræst, 206 f.
- Cornwall 152.
- Cuthbert, den hellige, 158.
- D**
- Dalum Kloster, se Christiansdal.
- Danielsen, E. J., Pastor, 342 f.
- Danmark 1, 102, 104, 128, 136, 138, 140, 160, 175, 196, 209, 228, 231, 234, 263, 304, 332, 345, 350, 356 ff., 361, 363—67, 369, 371—79, 393, 405 ff., 409, 416, 422.
- Danneskjold, Greve, 371. — Chr., Greve, 69.
- Darum, Oluf, Godsbesidder, 68.
- David, C. N., Nationalbankdirektør, 102.
- St. Davids Kloster (Wales) 156.
- Deyl, Søren, Søfiskal, 42 f.
- Diekholzen (i Hildesheim Stift) 202.
- Diemer, A. T., Raadmand i Tønder, 342.
- Donat, Bisp af Fiesole, 163.

- Dorpius, Martin, Humanist, 387.
 Drachard, Bjørn, Orientalist, 206.
 Dragsholm, Hgd. (Faarevejle S.) 57.
 Dragsholm Amt 60.
 Dronningborg, Hgd. (Dronningborg Distrikt, Støvring H.) 6, 8, 18, 28, 77 f., 85, 87. — Ladegaard 24, 28. Jfr. Bjellerup Ladegaard.
 Dronningborg Amt 6.
 Dronningborg Rytterdistrikt 85.
 Dronninggaard, Hgd. (Dronninglund S.) 22, 87.
 Dronninglund, Hgd. (Dronninglund S.) 22, 87.
 du Bois, H. C., Nederlændenes Gesandt i København, 324 f., 330.
 Dudo, normannisk Historieskriver, 159—64.
 Dueholm Amt 14 f.
 Durkop, Eggert, Bisp i Slesvig, 202.
 Dünewald (Tyskland) 118.
- E**
 Eckernförde 228, 272, 316 f., 323.
 Eckernförde Herred 228.
 Edalgave, Hgd. (Smørum S.) 63.
 Edith Wiking 154.
 Edward I, angelsachsisk Konge, 152.
 Edward Confessor, angelsachsisk Konge, 135 f.
 Ehrle, Frantz, Kardinal, 194.
 Ejderen 209, 412.
 Eilschov, Fr. Chr., Filosof, 184.
 Enggaard (Gyldensteen), Hgd. (N. Sandager S.) 73.
 England 135 f., 139, 152 f., 155, 158, 357, 376 f., 379, 388, 405 f., 423.
 Erasmus af Rotterdam, Humanist, 387 ff.
 Erichsen, H. C., Fuldm., 337.
 Erik 2 Emun, Konge, 113, 140—45.
 Erik 3 Lam, Konge, 127.
 Erik 6 Menved, Konge, 146.
- Eriksholm, Hgd. (Aagerup S., Merløse H.) 60.
 Erikstrup, Hgd. (Storehedinge Lds.) 22, 24, 27, 87.
 Ernst, J. C., Generalbygmester, 43.
 Erpho, Bisp af Münster, 131.
 Erslev, Kr., Historiker, 101 f., 171, 173, 410.
 Eskil, Ærkebisp, 113 f., 117—120, 122, 126, 128 f.
 Esrom Kloster 40, 113.
 Europa 360 f., 378 f.
 Ewaldsen, Chr., Præst i Brodersby 222 f., 225.
 Evjen, John O., amerikansk Historiker, 391.
- F**
 Fakse Herred 72.
 Falbe-Hansen, V. A., Nationaløkonom, 352, 401.
 Falster 1 f., 23, 30, 40, 66—70, 86.
 Fanø 83.
 Farringløse (Farringløse S.) 58.
 Feldthusen, Chr., Godsejer, 68.
 Felsted (Felsted S.) 232.
 Femern 211, 344.
 Fenger, C. E., Læge og Politiker, 326—30.
 Fiesole (Italien) 163.
 Findor 122, 125.
 Finland 389.
 Finner, Skrid-, (Scride-Finum) 157.
 Firenze 163.
 Fischer, Amtsforvalter, 68. — Chr., Godsejer, 79, 81.
 Østre Flakkebjerg Herred 395.
 Flensborg 211, 221, 223, 226, 232 ff., 236, 239—42, 244—48, 252, 268, 291, 296 f., 303 f., 323 ff., 331, 340, 342 f., 367, 413. — »Stadt Hamburg« 225.
 Flensborg Amt 219.
 Flor, Chr., Lektor, 413 f.

- Florentius af Worcester, Historiker, 149, 152 f., 155.
- Florisze Adrian (Hadrian 6, Pave), 385.
- Flætje (Flatoige, Skaane) 106.
- Fodevig (Skaane) 140.
- Forssell, H., svensk Historiker, 189.
- Franker 149 ff., 161.
- Frankrig 128, 130, 132, 135, 149, 151, 405, 429.
- Frants 1, fransk Konge, 150.
- Fredenheim, svensk Intendent, 192.
- Frederik 2, Konge, 1.
- Frederik 3, Konge, 1, 390 ff., 396 ff.
- Frederik 4, Konge, 1—92, 179, 402.
- Frederik 5, Konge, 1, 89,
- Frederik, Kronprins (Frederik 6), 402—07; Konge, 358 f., 361—69, 371, 373—77, 380, 384.
- Frederik 7, Konge, 246, 248 f., 253, 266—70, 277, 296, 304, 306, 318 ff., 335.
- Frederik, Ærkebisp i Köln, 127.
- Frederik Ferdinand, Arveprins, 371.
- Frederik Kristian, Hertug af Augustenborg, 362, 364, 375, 403.
- Frederiksborg 46.
- Frederiksborg Amt 30, 37, 43, 54, 56 f., 86.
- Frederiksborg Rytterdistrikt 86.
- Frederiksborg Slot 40, 44.
- Frederiksdal, Hgd. (Lyngby S., Sokkelunds H.) 22, 63.
- Frederikshald (Norge) 371.
- Frederiksholm, se Næsbyholm.
- Frederiksværk 42, 347 ff., 365, 376, 380 f., 406.
- Fridericia, I. A., Historiker, 101.
- Friis, Aage, Professor, 101, 420. — Christian, til Kragerup, 170.
- Frijs, Chr. Emil, Konseilspræsident, 414.
- Friserne 218.
- Fromemuthe (England) 111.
- Fuglsang, Hgd. (Thoreby S.) 67.
- Fyn 1 f., 12, 15, 23, 28, 30, 47, 59, 63, 67, 69—77, 81, 84, 87, 378. — Nord-, 72. — Øst-, 2.
- Fænø 74 f.
- Færøerne 430 f.
- Før, Vesterhavso, 83.
- Førslev (Førslev S.) 58.
- Gabel, C. C., Overkrigssekretær, 34, 47—50, 63 f., 69, 73, 78, 90 f. — Woldemar, Gehejmemaal, 88.
- »Gabels Lycke«, se Oregaard.
- Gabler, Mathias, fra Stutgarten, 387.
- Gaimar, Geoffrey, engelsk Historie-skriver, 155.
- Gallien 153.
- Gamborg (Gamborg S.) 75.
- Gammelgaard 87.
- Gamst, Jacob, Student, 184.
- Garampi, pavelig Arkivar, 197.
- Geble Pedersen (Ghybernus de Norwegia), Biskop, 385, 387.
- Gelting (Sønderjylland) 255, 261, 305 f.
- Gers Herred (Skaane) 105 f.
- Gersdorf, Joak., Rigshofmester, 390, 392. — Rudolf, Stiftamtmand, 14.
- Gertrud, g. m. Knud 4 (»6«), 143.
- Gertz, M. Cl., Professor, 199.
- Giese, K. J., Amtmand, 52.
- Gisselfeldt, Hgd. (Broby S., Ringsted H.) 425.
- Gjeddesdal, Hgd. (Greve S.), 65.
- Gjelsted (Gjelsted S.) 75.
- Gjessinggaard, Hgd. (Tvede S.) 79.
- Gjorslev, Hgd. (Holtug S.) 22 ff., 27, 87.
- Glarbo, Henny, Underarkivar, 190.
- Gloucester (England) 152.
- Godescaldus (i Kongebrev 1085), Presbiter, 106.

- Gottorp 49 f.
 Gottorp Amt 219, 250, 252.
 Gram, Fr., Jurist, 414. — Hans, Historiker, 165—91.
 St. Grandløse (Grandløse S.) 60.
 Greenwich (England) 154.
 Greve (Greve S.) 65.
 Grevinge (Grevinge S.) 62.
 Grimm, Gustav (?), Redaktør, 285.
 Grotum, H. H., Borgmester, 187.
 Grumby (Tolk S. i Angel) 222 f., 225.
 Grumbygaard (Grumby, Tolk S.) 223.
 Grumløse (Udby S.) 72.
 Grumtofte (Sønderjylland) 232.
 Grundtvig, Svend, Litteraturforsker, 174.
 Grønland 430 f.
 Gudesbo Herred (Goesbo, Guthisbo, Skaane) 106, 116.
 Gundestrup (Grevinge S.) 62.
 Gustav 4, svensk Konge, 379.
 Gustav, Søn af Gustav 4 af Sverige, 375, 378 f.
 Güldenchrone, Chr. Fr., Stiftamtmand, 67.
 Gyldensten, se Enggaard.
 Gyrstinge (Gyrstinge S.) 393.
 Gørtz, Baron, 73.
- Haase**, Hugo, tysk Politiker, 422.
 Haasted (Hastathum, Skaane) 106.
 Haderslev 214, 340.
 Hadrian 6, se Florisze.
 Hahn, Sophie Amalie, g. m. Storkansler Grev Conr. Reventlow, 79.
 Hacon (i Kongebrev 1085), Bonde(?), 106, 115.
 Hakon (Haquinus i Kongebrev 1085), dux, 106, 139.
 Hakon (Haquinus i Kongebrev 1085), Staller, 106.
- Halangia, insula in Dacia, 387.
 Halberstadt 202.
 Halds Amt 77.
 Hall, K. K., Minister, 213, 220, 267, 270 ff., 278, 315, 325—30, 332 ff., 336, 414.
 Halland 95.
 Halsted Kloster 65 f., 87.
 Hamburg 202, 291, 366.
 Hammar (Skaane) 120, 125 f.
 Hammer Sogn (Hammer H.) 394.
 Hammer, Hans Jørgensen, Provst, 395. — Lauritz Jørgensen, Præst, 394 f., 398 f.
 Hammerich, L., Politimester i Flensborg, 323 ff.
 Hamsfort, Cornelius den Yngre, Historiker, 166.
 Hannover 357.
 Hansen, Præst i Bov 299. — Aleth, Provst, Stænderdeputeret, 219 f., 232, 236, 239, 248, 274, 288, 297 f., 300 f., 303, 309, 318, 332, 339, 412. — Jørgen, Biskop, 237. — M. Mørk, Præst, Stænderdeputeret, 232, 236, 273 ff., 279 f., 282 ff., 287—90, 293, 298 f., 305, 309, 313, 339.
 Hansen-Grumby, Andreas, Stænderdeputeret, 213, 217, 222 f., 236, 238 f., 251 f., 254 f., 258, 275, 279, 285 f., 289 f., 295—99, 301 f., 306—09, 312, 318.
 Hansen-Ravnskobbøl, Jørgen, Stænderdeputeret, 284, 321.
 Hansestæderne 367.
 Hanssen, H. P., Politiker, 418—24.
 Harald 1 Blaatand, Konge, 138.
 Harald 3 Hén, Konge, 138, 196.
 Harboe, Ludvig, Biskop, 183 ff.
 Harnack, A., tysk Teolog, 189.
 Hartmann, Justitsraad, 7 f., 14.

- Hassler, Deputeret i Generalitetet, 348, 380.
- Hasting (Alstignus), Vikingehøvding, 160 f., 163.
- Havetoft (Sønderjylland) 298.
- Havgaard, Hgd. (Utterslev S.) 66.
- Havreballegaards Amt 80.
- Heide, Frits, 425.
- Helfferich, Karl, tysk Politiker, 423.
- Helgesen, Poul, Lektor, 184, 387, 389.
- Helin, Johan, 188.
- Hellested Bro (Hellested S.) 72.
- Helsingborg (Helsingaburgh) 107, 110, 139.
- Helsingør 207.
- Helveg, L. N., Kirkehistoriker, 193.
- Hemmingsen, Niels, Teolog, 388.
- Henrichsen, Erik, politisk Forfatter, 415.
- Henrik 1 Fuglefænger, tysk Konge, 175.
- Henrik 4, tysk-romersk Kejser, 131.
- Henrik (i Kongebrev 1085), Presbiter, 106.
- Henrik af Huntingdon, engelsk Historieskriver, 155.
- Herculanum 172.
- Hereford (England) 152.
- Herfølge (Herfølge S.) 395.
- Herman, Kapellan hos Eskil, Kanonik i Lund og Biskop i Slesvig, 118 f.
- Herpinggaard (Trans S., Vandfuld H.) 13, 19.
- Herridslev (Herridslev S.) 70.
- Hertling, Georg von, tysk Politiker, 423.
- Hertugdømmerne 262, 264, 274 f., 287 f., 309, 311 ff., 315 f., 367 ff., 378, 383, 401, 409. — Jfr. Sønderjylland, Slesvig, Holsten, »Slesvig-Holsten«.
- Heruestadum (Skaane) 106.
- Hielmstjerne, H., Gehejmerraad, 177, 187.
- Hildesheim 202.
- Hildeshø (Hildeshøge, Skaane) 106.
- Himmelstrup, P., Land- og Krigskommissær, 15, 47.
- Himmersyssel 86.
- Hinrichsen, P., Gdr., Stænderdeputeret, 342 f.
- Hjelholt, Holger, Underarkivar, Dr. phil., 407—18.
- Hjort, P., Litterat, 234, 239.
- Hiort-Lorenzen, Fritz, 226, 229. — Rudolf, Borgmester, 226 ff.
- Hjortespring (Herlev S., Sokkelunds H.) 65, 87.
- Hjørlande Herred (Jurlundahereht) 107.
- Hobe, S. L. C. v., Baron, 255, 257, 305 f.
- Hofmeister, Ad., tysk Historiker, 163.
- Hojer, Andreas, Generalprokurør og Historiker, 177, 179, 181, 190.
- Holberg, Ludvig, Historiker, 177, 179—83, 191.
- Holbæk Amt 41, 58 ff.
- Holland 422.
- Holm, Edv., Historiker, 64, 195, 400 f., 404.
- Holmene ved Svendborg 77.
- Holstein, Chr. Fr. von, Etatsraad, 26, 90 f. — U. A. v., Amtmand, 221.
- Holsten, G. D. v., Oberstløjtnant, 73.
- Holsten 210, 213, 223, 225, 259, 263—66, 273 f., 282 f., 287 f., 291, 294, 304, 310 ff., 319 f., 335, 339, 341, 356, 358, 361, 363—68, 372, 383, 405. — Stænderforsamling 213. — Jfr. Hertugdømmerne.

- Hornemann, G., fh. Landsarkivar, 6.
 Horns Herred (Hornsherathi) 107.
 Hornslet Kirke (Hornslet S.) 427.
 Hroald, Jarl, 152 f.
 Husby (Flensborg Amt) 248 f.
 Husum (Sønderjylland) 295, 306 f.
 Husum Gaard (Brøndshøj S.) 65.
 Hvas, Christoffer, Oberst, 80.
 Hvidkilde, Gaard og Gods (Egense S.) 88.
 Hvidt, L. N., Minister, 102.
 Hvitfeldt, Arild, Rigskansler, 170, 173, 178, 189.
 Hütten Amt 262.
 Hærvig, gml. Betegnelse for Kalundborg Fjord, 154.
 Hästveda (Øster Gønge H.) 95.
 Høffding, H., Professor, 427 f.
 Høg, Just, Hofmester i Sorø, Rigskansler, 208.
 Høged, Bøndergaarde ved Oregaard, 73.
 Højby, nedlagt Landsby i Fuglse H., 69.
 Højbygaard, Hgd. (Taagerup S.) 69.
 Højer (Højer S.) 342.
 Højris, Hgd. (Ljørslev S.) 88.
 Højstrup, Hgd. (Lyderslev S.) 63.
 Hom (Høm S.) 58.
 Hørby (Skaane) 207.
 Hørsholm Gods (Hørsholm S.) 63, 86, 425.
- Ibsen, H., norsk Digter, 427 f.
 Iglea (England) 154.
 Irkenfield (England) 152.
 Irland 152.
 Island 184, 430 f.
 Italien 153, 160—63.
 Itzehoe (Holsten) 224, 337.
- Jakob Erlandsen, Ærkebisp, 146.
 — Jespersen, Humanist, 389.
- Jacobsen, J. H., Raadmand, Stænderdeputeret, 342. — I. P., Dr. phil., 101, 429. — Lis, Dr. phil., 103.
- St. James 246.
- Jegerup (Jegerup S.) 100.
- Jensen, Agent, Stænderdeputeret, 233, 239. — Chr. Axel, Museumsinspektør, 427. — P., Boelsmand, Suppleant i Slesvig Stænderforsamling, 343.
- Jessen, Jacob, Stænderdeputeret, 295, 306 f.
- Johannes Magni, svensk Ærkebiskop, 385, 387, — Tiderici, Roskildeklerk, 386.
- Johnsen, Oscar Alb., norsk Professor, 201.
- Jonson, Vigfus, 187.
- Jonsson, Finnur, Biskop, 183 f.
- Judichael, Greve af Rennes, 150.
- Juel, C., Bureauchef i det slesvigske Ministerium, 236, 240, 242, 246—49, 288 f., 293. — Gregers, Generalmajor, 60. — Sophie, g. m. Gehejmerraad Niels Krag, 76.
- Juellinge, Hgd. (Hellested S.), 63, 66, 87.
- Juhl, Lorens, 43.
- Jumièges (Gimegiae) ved Seine 159.
- Jungshoved, Gods, 37.
- Jylland 1—4, 15—22, 24, 27 f., 30, 32, 35, 59, 77—85, 87. — Midt-, 12. — Nord-, 2, 5, 26. — Sydvest-, 12, 80. — Vest-, 2, 19. — Øst-, 19.
- Jægerspris, Gods (Draaby S., Horns H., Frederiksborg A.) 87, 180.
- Jørgensen, Aug., Politimester i Slesvig, 323. — A. D., Historiker, 100, 345, 407, 409 ff. — Jens Seerup, Amtmand, 4, 6—15, 18—24, 27 f., 30—36, 48, 78, 80, 91 f.

- Kaalund, Jens Sørensen, Provst, 395, 399.
 Kaas, Fr. J., Statsminister, 403.
 Kallundborg Amt 41, 58 ff., 87.
 Kallundborg Fjord 154.
 Kalø Amt 32, 83.
 Kappel (Sønderjylland) 259.
 Karl den Store, frankisk Kejser, 149 f.
 Karl den Tykke, frankisk Kejser, 149 ff.
 Karl 8, fransk Konge, 150.
 Karl 10 Gustav, svensk Konge, 204—08.
 Karl 11, svensk Konge, 105.
 Karl 12, svensk Konge, 96.
 Karl, Kristian 5's Søn, 22, 63.
 Karlebiu (Skaane) 106.
 Karlman, vestfrankisk Konge, 149.
 Karlslunde Sogn (Tune H.) 206 f.
 Karlsson, K. H., svensk Historiker, 194 f., 199.
 Karoline, Prinsesse, 366.
 Karoline Amalie af Augustenborg, g. m. Kristian 8, 374.
 Katrinebjerg, Hgd. (Sengeløse S.) 63.
 Kelter 150, 152.
 Kiel 225, 255, 262, 309, 324, 366, 430 f. — Universitetet 211, 262, 288, 291, 308—13, 366 f.
 Kielholz, I. P., Stænderdeputeret, 246.
 Kildebrønde (Kildebrønde S.) 65.
 Kittel, Johann Georg, til Skovbølgaard, Stænderdeputeret, 222, 286, 320, 343.
 Kjettinge (Kjettinge S.) 70.
 Kjørstrup, Hgd. (Fuglse S.) 69, 87.
 Kleve (Klevenfeldt), Terkel, Genealog, 177, 185.
 Klingenberg, Poul, Konferensraad, 88.
 Knud 1, dansk-engelsk Konge, 136, 175, 182.
 Knud 2, d. Hellige, Konge, 104—147, 168.
 Knud 3 Magnusson, Konge, 137.
 Knud 4 (»6«) Valdemarsson, Konge, 143, 145, 169.
 Knud Lavard, Hertug, 142.
 Knudsen, I. F. C., Appellationsraad, 247, 259 f.
 Knuth, A. C., Greve, 58.
 Koht, Halvdan, norsk Historiker, 431.
 Kolding Rytterdistrikt 85.
 Koldinghus 7, 47—51, 77 f., 91.
 Koldinghus Amt 19, 78, 80.
 Kolsrud, Oluf, norsk Professor, 193, 200 f.
 Kongeriget 210, 220, 230 f., 264, 276, 282, 289 ff., 304, 310, 319, 339 f., 343, 367.
 Konninck, Joachim, fra Güstrow, 168.
 Konrad 2, tysk-romersk Kejser, 135.
 Korfanty, W., polsk Folkefører, 424.
 Korsør Amt 56 f., 87.
 Krabbe, Ole, Etatsraad, 79. — Otto, Gehejmemaal, 88.
 Krag, Erich, Gehejmemaal, 391. — Niels, Historiker, 173, 176, 178. — Otte, Rigsraad, 390.
 Kranold, R. H. C. C., kongelig Kommissær ved Slesvig Stænderforsamling, 220 f., 235 f., 238—42, 244, 246 f., 252—59, 265—72, 274 f., 284, 291, 293, 295 f., 302, 304—09, 312 f., 315, 318 f., 322 f.
 Krarup, Alfr., Bibliotekar, 195, 199.
 Krieger, A. F., Politiker, 214, 218, 220, 231, 244, 331, 334, 336, 409, 411, 414 f.
 Kristian 2, Konge, 169, 176 ff., 387.

- Kristian 4, Konge, 44, 208.
 Kristian 5, Konge, 2, 4, 44.
 Kristian (6), Kronprins. 86; Konge, 89, 402.
 Kristian 7, Konge, 348.
 Kristian August af Augustenborg, svensk Tronfølger, 370, 375.
 Kristian August, Hertug af Augustenborg, 364.
 Kristian Frederik (Kristian 8) 346, 349, 357, 360 f., 368—75, 378, 381, 383 f.
 Kristine, Datter af Kristian 2, 176 f., 187.
 Kristoffer 1, Konge, 146.
 Krogerup, Hgd. (Asminderød S.) 63, 71.
 Kronborg 46.
 Kronborg Amt 30, 37, 40, 43, 45, 86.
 Kronborg Rytterdistrikt 86.
 Krusaa (Sønderjylland) 423.
 Krüger, Hans Andersen, Politiker, 226, 228—32, 234, 243, 253, 274, 283—87, 314—18.
 Kværkeby (Kværkeby S.) 58.
 Kværn (Angel) 238.
 Kyllingegaarde (Lolland) 66.
 Kymrer 148, 156.
 København 46, 94, 102, 389, 393, 428 f. — Bryggers Laugs Huset 392. — Elers Kollegium 166. — Islandske Compagni 390 ff. — Nyboder 101. — Rosenborg 347. — Slottet 392. — Universitet 312. — Universitetsbibliotek 169, 176.
 Københavns Amt 30, 37 f., 42 f., 56 f., 86.
 Københavns Rytterdistrikt 86.
 Køcher, Arthur, mag. art., 108—119, 124—31, 137.
 Köln 109, 118 f., 126 ff., 131 f., 202.
 Lachmann, Niels(?), Præst, 186.
 Nørre Ladegaard (Falster) 69.
 Lagerbring, Sven, svensk Historie-skriver, 105.
 Lambert Andersen (Lambertus Andree) 389.
 Lamius 186.
 Landdorf, Broder, Assessor, 77.
 Landdorph, Ryttergodskommissær, 89.
 Langebek, Jakob, Historiker, 165 f., 170, 180, 182 f., 185 ff., 192.
 Langeland 72.
 Langenfeldt (ved Altona) 349.
 Langesø, Hgd., (Vigerslev S.) 73.
 Langfeldt, Jørgen, Forvalter, 60.
 Larsen, Henrik, Historiker, 425.
 Lassen, Chr., Kancelliraad, 76. — Jens, Landsdommer og Godsejer, 10, 70.
 Lauenborg 264, 310.
 Laurentius Mathie, Roskildeklerk, 386.
 St. Laurentius 115.
 Lauridsen, P., Historiker, 99—101, 227, 407, 411, 413 f., 417.
 Lehmann, E., Appellationsraad, 338. — Orla, Politiker, 414.
 Leibnitz, G. W., tysk Filosof, 171, 189.
 Leo 13, Pave, 192 f.
 Leonum 157.
 Lerbæk, Hgd. (Elling S.) 224.
 Lessing, G. E., tysk Forfatter, 321.
 Letavia, se Litau.
 Letewic, Letewicion, Betegnelse for Bretoner, 148 f.
 Levy, Moritz, Nationalbankdirektor, 102.
 Lidwiccas, Lidwicas, 149, 152 f.
 Lilliencron, Elis., f. van de Wiele, Geheimeraadinde, 9.
 Lind, H. D., Sognepræst, 101.

- Lindbæk, Johs., Dr. phil., 195, 199, 203.
- Lindisfarne (England) 158.
- Linköping (Sverige) 386.
- Lintrup, Søren, Biskop, 166 ff.
- Linvald, Axel, Raadstuearkivar, 400—07.
- Lipsius, Justus, nederlandsk Filolog, 178.
- Listø, Vesterhavso, 83.
- Litau, Letavia, kymrisk Betegnelse for Bretagne 148, 155.
- Litavia (Gallien) 148.
- Litavicus, gallisk Høvding, 148.
- Llydaw, Navn for Bretagne, 156.
- Lolland 1 f., 23, 30, 40, 66—70, 87, 89 f., 232. — Midt-, 87. — Vest-, 87. — Øst-, 86.
- Lommeby (Lummeby, Lomma, Skaane) 107, 110, 139.
- Longobarder 151.
- Longomontanus, Christ., Astronom, 168.
- Lorentzen, Lorentz, Sognepræst, 206.
- Lorenzen, Chr. Cl., Adjunkt ved Slesvig Domscole, 262, 306 f. — I. F., Gaardmand, 280 f. — Vilh., Dr. phil., 426 f.
- Louise Augusta, g. m. Frederik Kristian af Augustenborg, 363 f., 372.
- Louvain (Belgien) 384—89.
- Ludvig 7, fransk Konge, 135.
- Ludvig 12, fransk Konge, 150.
- Luna, Lunæ, (Italien) 159—64.
- Lund 95 f., 104—07, 110—15, 119, 126, 129, 139—43, 145 f., 388 f. — Domkirken 104—47, 388. — Laurentiiklostret 140.
- Lund Stift 200, 203.
- Lund, Peder, Sognefoged i Rørkær, 342.
- Lundby Sogn (Hammer H.) 394.
- Lundegaard (Stokkemarke S.?) 67, 69.
- Lundenæs Amt 83.
- Lundonia, London, 164.
- Lunge, Vincens, dansk og norsk Rigsraad, 385, 387 f.
- Luni (Italien) 164.
- Luxdorph, Bolle Villum, Gehejmeraad, 185.
- Lübeck 202, 366.
- Lyksborg 296.
- Lyng Herred (Liungahereht) 107.
- Lyng Sogn (Alsted H.) 394.
- Lystrup, Hgd. (Kongsted S.), 10.
- Lütke Naamensen, Munk og Skolestifter, 184.
- Løgumkloster (Løgumkloster S.) 342.
- Mabillon, Jean, fransk Diplomater, 171.
- Mackeprang, Kammerraad, Stænderdeputeret, 344. — M., Museumsdirektør, 195, 204, 411.
- Madvig, J. N., Politiker, 214, 244, 267.
- Maffei, Scipione, ital. Bibliotekar, 187.
- Magnusson, Arne, Professor, 166—71, 174 ff. — Jon, Litterat, 187.
- Mainz 202.
- Malfrid, g. m. Erik 2 Emun, 140.
- Malin, A., fil. lic., finsk Bibliotekar, 201.
- Mallet, Paul Henri, fransk Historiker, 192.
- Malmø 105.
- Mandø, Vesterhavso, 83.
- Manicus, Claus, Redaktør, 234, 337.
- Marcussen, Peder, Grd. i Brarup, 342.
- Mariager Amt 6, 77.
- Mariager Kloster 6—9, 13, 18, 28, 77 f., 83, 87.

- Marini, Arkivar, 197.
- Marquardsen, I. G. N., Senator, 288.
- Martens, Thierry, nederlandsk Bogtrykker, 388 f.
- Martensen, H. L., Biskop, 417. — P. Fr., Jordbruger, Suppleant i Slesvig Stænderforsamling, 343.
- Maschov, J. I., tysk Historiker, 171, 187.
- Matras, Daniel, »Sprogmeister« i Sorø, 206.
- Matthiessen, Hugo, Museumsinspektør, 428 f.
- Medelby (Skærbæk S.) 236 f., 300 f.
- Mein (Sønderjylland) 342.
- Meissenheim, Hans (Johannes Misenheim), Humanist, 389.
- Merløse (Tostrup S., Merløse H.) 60.
- Meursius, Johannes, kongelig Historiograf, 166, 170, 173, 186.
- Meyer, Fr., Appellationsraad, 220, 229, 236, 246, 316, 318, 331 f., 335. — Krog, Prof., 372. — Raphael, Bibliotekar, 195.
- Michaëlis, Georg, tysk Statsmand, 421.
- Minden (Tyskland) 202.
- Mogensirup (Mogenstrup S.) 52.
- Molbech, Christian, Historiker, 376. — Chr. K. Fr., Professor i Kiel, 309.
- Møller, Johannes, Litteraturhistoriker, 178. — O. H., Personalhistoriker, 183 f.
- Moltesen, L., Dr. phil., 194 f., 198 ff., 203.
- Moltke, Carl, Minister, 215 f., 228, 241 f., 278, 412, 416. — Otto Joachim, Præsident i Slesvigholstens Kancelli, 228.
- Momsen, J. Fr., Gaardejer, Stænderdeputeret, 285, 288, 300, 341 f.
- Monrad, D. G., Minister, 267, 269, 326, 333 f.
- Montfaucon, Bern. de, fransk Lærd, 171.
- Mors 14.
- Morsing, Christiern Torkilsøn, Professor, 385, 387 f.
- Mortensen, V., Lærer, 206.
- Morus, Thomas, engelsk Statsmand, 388.
- Moss (Norge) 373.
- Muleborn (England) 111.
- Munch, P., Dr. phil., 411. — P. A., norsk Historiker, 193 f., 196, 200.
- Munkbrarup (Flensborg Amt) 248 f.
- Munster (Irland) 152.
- Murat, Konge i Neapel, 378.
- Muratori, L. A., ital. Historiker, 171.
- Muus, Frants, Skovrider, 425.
- Møller, C. H., Stænderdeputeret, 232.
- Møllmann, B., Bibliotekar, 183, 186.
- Møn 36, 52, 55.
- Møns Amt 41.
- Mørk Hansen se Hansen.
- Møsting, J. S. v., Gehejmestatsminister, 403.
- Nansen, Hans, Borgmester, 391, 397.
- Napoleon 1, fransk Kejser, 376, 378.
- Napoleon 3, fransk Kejser, 415.
- Nederlandene 324 f., 330, 387.
- Neergaard, J., Gehejmekonferensraad, 426. — N., Politiker, 213, 407, 409, 415.
- Nennius, Historieskriver, 149.
- Neuwerk (ved Halle) 202.
- Neve, Johan, Kollegiedeputeret, 6.
- Niels, Konge, 140.
- Niels Hemmingsen se Hemmingsen.
- Nielsen, H. Godske B., Bladredaktør, 231 f., 241, 248, 289. — Julius, Rektor, 195, 199. — Lauritz, Dr. phil., 190.

- Nigels, Broder i Sorø, 169.
 Nislevgaard, Hgd. (Otterup S.) 73.
 Nordborg (Als) 237.
 Nordslesvig 100 f.
 Norge 187 f., 357 f., 364, 369—77,
 383, 405, 430 f.
 Normandiet (Normannia) 135, 158 ff.
 Normanner 150 f., 156, 161 ff.
 Numsen, Mathias, Generalmajor, 30,
 90 f.
 Nyborg Amt 70, 86.
 Nydala Kloster (Sverige) 186.
 Nyerup, Rasm., Litterærhistoriker,
 371, 376.
 Nygrén, E., svensk Arkivar, 201.
 Nykøbing F. 386. — Slot 67.
 Nykøbing Mors (Nicopia) 387.
 Nyrop, Kr., Professor, 429.
 Næsbyholm (Frederiksholm) Hgd.
 (Næsby S.) 22, 37, 63 f., 87.
 Næstved Kloster 117.
 Nørlund, P., Dr. phil., 426.
- O**dense 71, 168. — St. Albans Kirke
 137. — St. Knuds Kloster 10, 70,
 88. — Provstigaarden 10, 70.
 Odense Amt 70.
 Odense Stift 203.
 Odo, frankisk Konge, 151.
 Odsherred 62, 86.
 Offa, Konge i Mercia, 112.
 Olafsson, Jon, islandsk Sprogforsker,
 175.
 Olaus Magni, svensk Prælat, 385,
 387.
 Oldenswort (Ejderstedt) 223.
 Olderup (Sønderjylland) 238.
 Olivarius, Chr., Kirkehistoriker,
 183 f.
 Olufsen, Corfits, Sognepræst, 207.
 Onsved (Othense; Skuldelev S.,
 Horns H.) 107.
 Ore (England) 111.
- Oregaard, Hgd. (Ore S.) 73.
 Orup Bondegaard (Ovrup Gd.? Ide-
 strup S.) 69.
 Ostenfeldt (Sønderjylland) 236.
 Othmar, Subdiakon, Dekan, 122—
 25.
 Ottar, Jarl, 152 f.
 Otto 3, tysk-romersk Kejser, 134.
 Otzen, Peter, Provst, 227, 236 ff.,
 259, 265—68, 270 ff., 277, 285,
 291, 302 ff., 315 f., 322, 343.
 Ovrupgaard se Orup Bondegaard.
- P**allio Johannis, dansk Karmeliter-
 munk, 389.
 Paludan-Müller, Caspar, Historiker,
 124 f., 171, 189.
 Panum, P. L., Professor i Kiel, 309.
 Paracelsus, Theophrastus, Læge, 176.
 Paris 151, 386.
 Parvus, Petrus, »Rosæfontanus«,
 Humanist, 184, 386.
 Passionei, ital. Bibliotekar, 187.
 Pastor, Ludwig, tysk Historiker,
 429 f.
 Paulinus, Biskop i Nola, 429.
 Paulsen, I., Landmaaler, 342.
 Paulson, Justitsraad, 79.
 Paulus Diaconus, Warnfrids Søn,
 frankisk Historiker, 162.
 Pedersen, Christiern, Forfatter, 386.
 — Michel, Raadmand, 166. —
 Niels, Raadmand, 342. — Ole,
 Amtsskriver, 90.
 Peringskiöld, I., svensk Oldforsker,
 133.
 Peter (i Kongebrev 1085), Staller,
 106.
 Peter Frederik Vilhelm, Hertug af
 Oldenburg, 365 f.
 Petersen, P. A., Raadmand, Stæn-
 derdeputeret, 232 f., 254, 289 f.,
 296 f., 318, 339.

- Petrus Hemminghi, dansk Karmelitermunk, 389.
- Peyna (i Hildesheim Stift) 202.
- Pez, Bernhard, lærd Benediktiner, 171.
- Philip 1, fransk Konge, 135, 137.
- Philipot, E., fransk Professor, 429.
- Pingel, I. V., dansk Filolog, 427 f.
- Pisa 161 ff.
- Pius 11, Pave, 194.
- Plenge, J. Chr. L., Præst, 251, 298.
- Pommern 145.
- Pontanus, Johan Isaksen, kongelig Historiograf, 170, 173.
- Pontoppidan, Erik, den Yngre, 174, 179—82, 185, 205.
- Porto Venere, Havneplads for Luna, (Italien) 160, 162.
- Poulsen (de Poulson), Justitsraad, 10.
- Poulson, Math., Landsdommer, 79.
- Povelsen, S. L., Rektor i Slesvig, 334.
- Povl Helgesen, se Helgesen.
- Prentout, Henri, fransk Historiker, 159 ff.
- Preussen 344, 366, 377 f., 405.
- Prierskov, Hgd. (Thoreby S.) 67.
- Prudentius, Bisp i Troyes, 161 f.
- Prüss, Leder af tysk Privatinstitut i Flensborg, 297 f.
- R**aaschou-Nielsen, H., Rektor, 206.
- Raasløff, Harald Iver Andreas, Minister, 299, 333, 416.
- Rabsted (Rabsted S.) 280.
- Ramsø Herred 106.
- Randers 28 f.
- Ranke, Leop. v., tysk Historiker, 430.
- Ranuzzi, E., Dr. jur., 199.
- Rask, Rasmus Kristian, Sprogforsker, 376.
- Rasmussen, O. F. C., 425. — Søren, Amtsforvalter, 43.
- Ravensberg, Christoffer Jepsen, Humanist, 387 f.
- Reedtz, Petra Sophie, g. m. Gehejmeraad Tage Thott, 64.
- Regenburg, Th. A. I., Stiftamtmand, 209 f., 214—17, 219—23, 225, 229, 231, 234—38, 241 f., 244—51, 253, 255—60, 265—73, 279, 281 f., 284 f., 289, 293, 296 f., 304 ff. 308 f., 312 f., 316, 318, 322 f., 325—36, 338 f., 408—16.
- Reinboth, Fr. Ad., Waisenhusdirektør, 186.
- Reitzer, Christian, 167.
- Rennemann, Krigsraad. 90.
- Rensborg 230.
- Rensborg Amt 262.
- Repington, engelsk Oberst, 418.
- Rescius, Rutger, nederlandsk Filolog, 388 f.
- Resen, Peder Hansen, Historiker, 179.
- Reusens, E., 386.
- Reventlow, A., Amtmand, 221, 335. — Chr. D. Fr., Statsminister, 354, 403. — Kay, Chef for det tyske Kancelli, 405. — Konrad, Statsmand, 6.
- Rhone (Rhodanus) 161.
- Rhuman, Hans, Præst, 395.
- Ribe Stift 78, 86, 203, 386.
- Riberhus 78.
- Riberhus Amt 80, 83.
- Riberhus Ladegaard 81 f.
- Ricwaldus, Biskop, 106, 139.
- Riegels, N. D., Historiker, 395.
- Riis, Poul, 83.
- Ringsted 46, 59, 142, 208.
- Ringsted Amt 12, 41, 56—59.
- Ringsted Kloster, Gods, 37.
- Ringsted Rytterdistrikt 86.

- Rist, I. G., dansk-norsk Diplomat, 406.
- Robertus Wyking 154.
- Rode, Amtsforvalter, 43.
- Rollo, Hertug af Normandiet, 158 f.
- Rom 161, 164. — Vatikanet 187, 192—204, 430.
- Rosen, S. A. G. C. v., Overpræsident i Flensborg, 297, 324.
- Rosengren, H., svensk Historiker, 207.
- Rosenholm, Hgd. (Hornslet S.) 426 f.
- Rosenkrantz, Slægt, 426 f. — C., Amtmand, 47. — Hans, Lensbaron, 426 f. — Jens, Etatsraad, 205—08. — Jørgen, til Kjeldgaard, Hofmester paa Sorø Akademi, 206. — Niels, Udenrigsminister, 405. — Palle, Forfatter, 426.
- Rosenørn, Math., Oberstløjtnant, 79, 81.
- Roskilde 60. — Domkirke 208.
- Roskilde Amt 41, 60.
- Roskilde Stift 203.
- Rostgaard, Fr., Gehejmearkivar, 63, 71, 166, 169.
- Rosæfontanus, Petrus Parvus, se Parvus.
- Rotwitt, K. E., Politiker, 213, 215, 242, 244, 266, 289.
- Rubin, Marcus, Nationalbankdirektør, 94, 101 ff., 345 f.
- Rudolf, frankisk Konge, 151.
- Ruggaard, Gaard og Gods (Veflinge S.) 72, 75, 87 f.
- Ruggaards Amt 70.
- Rumohr, Wulf Henning v., til Rundtoft, 224, 242, 247, 254 f., 257—60, 262, 271, 273, 275, 299, 308 f., 313, 318 ff., 323.
- Rusland 357, 376—79, 405.
- Ræstad, Arnold, norsk Retslærd, 430.
- Rørdam, H. F., Kirkehistoriker, 183.
- Rørkær (Sønderjylland) 342.
- Sachser 150.
- Sandby (Skaane) 106, 116.
- Sande (Tikøb S.) 113.
- Sandvig, B. Chr., Historiker, 176.
- Sarazenerne 163. — Jfr. Araberne.
- Saxo, Historieskriver, 138 f., 142, 144, 154, 170, 189.
- Scaldingi, Scaldi, Vikingskarer fra Schelde, 158 f.
- Scaliger, J. C., ital. Polyhistor, 178.
- Scalle, Petrus, 113.
- Seftelungum (Skaane) 106.
- Schack, Madame, Enke efter Major Otto Schack, 69. — Hans, Rigsfeltherre, 391.
- Scheel-Plessen, C. Th. A., Overpræsident, 260.
- Scheele, L. N. v., Minister, 228, 326.
- Scheidemann, Ph., tysk Politiker, 418.
- Schelde (Scald, Scaldus) 158 f.
- Schilderup-Sneedorff, Jens, Skribent, 184.
- Schiern, N. Fr. B., Matematiker, 376.
- Schindel, C. H., Frøken, 64.
- Schleisner, P. A., Medicinalinspektør, 333, 338.
- Schmidt, H. P., Kancelliraad, Stænderdeputeret, 233, 236, 238, 254, 259 f., 318, 343.
- Schmidt-Vindeby, P. C., Godsejer, Stænderdeputeret, 286.
- Schuldt, Armgaard Sophie, f. Gabel, Gehejmearadinde. 75.
- Schwartz, Berthold, Franciskanermunk, 166.
- Schäfer, Dietr., tysk Historiker, 96.

- Schönbach, Etatsraad, 57.
 Schøning, G., Historiker, 184 f.
 Scialshøga (Skaane) 106.
 Scora (i Kongebrev 1085), Bonde(?), 106, 115.
 Scyldingas, Skjoldunger, 158.
 Seelen, I. H. v., Rektor, 186.
 Seerup, se Jørgensen (Jens Seerup).
 Sehested, Chr., Gehejmerraad, 73. — Hannibal, Statsmand, 391 f., 397 f.
 Seidelin, H., Konferensraad, 26, 90 f.
 Sejerø 71.
 Sejnhusgaard (Storehedinge Lands.) 27.
 Seolandi, se Sjælland.
 Serenius, Jacob, svensk Prælat og Politiker, 186 f.
 Severn (Sabrina; England) 152 f.
 Sigersted Sogn (Ringsted H.) 393.
 Sigewin, Ærkebisp af Köln, 132.
 Silkeborg 79, 87.
 Silkeborg Amt 6, 80.
 Simeon af Durham, engelsk Historiker, 158.
 Siward (i Kongebrev 1085), Biskop, 106, 139.
 Siward, Presbyter, 122 f., 125.
 Sjelleskovgaard, nu Wedellslund, Hgd. (Sjelle S.) 12, 79, 87.
 Sjælland 2 f., 17, 23, 28 f., 36, 43, 46, 49, 51—66, 74, 76, 79, 81, 86 f., 89 f., 106, 110, 139, 352, 357, 376 f. — Midt-, 12, 51, 53. — Nord-, 1, 30, 36—47. — Nordvest-, 2, 41, 46, 54, 60. — Syd-, 36, 45 f., 53. — Sydøst-, 66. — Øst-, 36.
 Skaane 2, 95, 104, 110, 115, 139 f., 379.
 Skagen 166.
 Skalholt (Island) 184.
 Skanderborg Amt 19, 78, 80.
 Skanderborg Rytterdistrikt 85.
 Skanderup (Jylland) 4, 21.
 Skau, Laurids, sønderjydsk Politiker, 215 ff., 225—32, 234 ff., 241, 248, 253 f., 259 f., 274, 280—87, 289, 292—96, 299, 314, 318, 320 f., 339. — Peter 226, 228, 230.
 Skeel, Herman (Hermannus Scheelen), Adelsmand, 389.
 Skelund (Skelund S.) 82.
 Skivehus Amt 77.
 Skjoldunger 158.
 Skjænkelsø (Scenkilse; Hjølunde S., Lyng-Frederiksborg H.) 107.
 Skovby Herred 73.
 Skuldelev (Sculdalef; Skuldelev S., Horns H., Frederiksborg Amt) 107.
 Slange, Niels, Historiker, 178.
 Slangerup 58.
 Slangerupgaard (Slangerup) 58.
 Slesvig, By, 211, 255, 261, 316, 323, 334. — Domskole 262, 306 f. — St. Johannes Kloster 224.
 Slesvig, Hertugdømme, 99, 210, 212—21, 223 f., 226, 230 f., 243 ff., 259—65, 269, 271, 273 f., 276, 279, 281 ff., 285—89, 291 f., 300 f., 303 f., 306—12, 314 f., 319 ff., 323 f., 330, 332, 334, 336 ff., 341, 343, 361, 366—69, 383, 405, 407, 409—13, 415 ff. — Mellem-, 237, 339, 409 f. — Nord-, 222, 232, 284, 339, 344, 416, 420. — Syd-, 210, 218, 225, 282, 339, 344. — Stænderforsamling 209—44. — Jfr. Sønderjylland, Hertugdømmerne.
 »Slesvig-Holsten« 270, 274, 316.
 Slesvig Stift 202 f.
 Sloane, Hans, engelsk Læge, 186.
 Smither, Ditlev, Retslærd, 389.

- Smørumlille (Smørhem minor; Smørum S., Smørum H.) 107.
- Sneedorff, se Schielderup-Sneedorff.
- Sneslev (Førslev S.) 58.
- Sophia Hedevig, Kristian 5's Datter, 22, 27.
- Sorø 204—08, 332, 394 f., 414.
- Sorø Amt 58 f., 205.
- Sottrup (Gottorp Amt) 248 f., 251, 298.
- Spanien 153, 161.
- Sparretorn, Hgd. (Føns S.) 75.
- Sperling, Otto, Historiker, 167.
- Steenstrup, Johs., Historiker, 7.
- Stege 387.
- Stegeborg (Sverige) 208.
- Stein, Karl v., preussisk Minister, 405.
- Stemann, Poul Chr. v., Gehejme-statsminister, 413.
- Stenbock, Magnus, svensk General, 8.
- Stephanus, Stephen Hansen, Historiker, 166, 174.
- Stevenson, W. H., engelsk Historiker, 149.
- Stevns 26, 30, 43, 63, 66.
- Stevns Herred 72.
- Stille, Arthur, svensk Historiker, 95 f.
- Stjernholms Amt 80.
- Stockholm 105.
- Storm, Gustav, norsk Historiker, 193, 195.
- Strindberg, J. A., svensk Forfatter, 427.
- Støvringgaard, Hgd. (Støvring S.) 79.
- Suhm, Peter Frederik, Historiker, 180, 183, 185, 192.
- Sumarlid, Personnavn, 153.
- Sundbyvester (Suntby occidentalis; Sundby S., Sokkelunds H.) 107.
- Svane, Frederik, Jægermester, 30. — Hans, Biskop, 390 ff., 397, 426.
- Svaning, Hans, Historiker, 170, 173, 178.
- Sven Aggesön, Historieskriver, 138, 170.
- Sven Magnus, se Svend 2.
- Svend 2 Estridsøn, Konge, 131, 133, 138, 141, 196.
- Svend 3 Eriksøn, Konge, 140 f.
- Svend (i Kongebrev 1085), Biskop, 106, 139.
- Svend, Diaconus, 116, 122 f., 125.
- Svend (i Kongebrev 1085), Staller, 106.
- Svendborg 77.
- Svenskerne 372. — Jfr. Sverige.
- Svenstrup, Hgd. (Borup S., Ramsø H.) 425 ff.
- Sverige 129, 175, 356 f., 364, 370 f., 373—79. — Jfr. Svenskerne.
- Südekum, A. O. W., tysk Politiker, 421.
- Sæbygaards Amt 41, 58 ff.
- Särkilaks, Petrus (Petrus Sarque-layx), finsk Reformator, 389.
- Søbygaard, Hgd. (Søby S., Gjern H.) 10, 79, 87.
- Søholm, Hgd. (Magleby S., Stevns H.) 22 ff., 27, 87.
- Søllestedgaard, Hgd. (Søllested S., Lollands Sønder H.) 67 f., 87.
- Sømme Herred (Seinherathi) 106.
- Sønderborg 339, 362.
- Sønderjylland 100, 180, 344. — Jfr. Slesvig, Hertugdømmerne.
- Sønderland-Rømø, Vesterhavssø, 83.
- Sørensen, Th., Provst, 411.
- Sørup, Hgd. (Vetterslev S.) 58.
- Søvestad (Seuestathum; Skaane) 106.
- Tandrup (Vends H.) 75.

- Tank, Carsten, norsk Købmand, 371.
 Tauber, E. G., Direktør for Akademiet i Sorø, 205, 207.
 Tausen, Hans, Reformator, 385, 388.
 Terpager, Peder(?), 187.
 Tessin, Carl Gustaf(?), 187.
 Thaden, U., Pastor, Suppleant i Slesvig Stænderfors. 1863, 343.
 Theiner, Pater, pavelig Arkivar, 193.
 Theodericus (i Kongebrev 1085), Presbiter, 106.
 Thiset, A., Heraldiker, 203.
 Thomsen-Oldenswort, A. Th., Stænderdeputeret, 213, 217 ff., 223, 230, 235, 243, 255, 258, 272, 279, 286, 295, 300, 306 f., 312, 314 ff., 322.
 Thorsøe, Alexander, Historiker, 213.
 Thurah, Laurids de, Arkitekt, 205.
 Thurebyholm, Hgd. (Thureby S.) 63 f., 87.
 Thurgisl Gunstenssøn (i Kongebrev 1085), Bonde(?), 106, 115 f.
 Thy 14, 165.
 Tillisch, F. F., Statsmand, 409—16.
 Timm, J. Fr. B., Købmand, Stændersuppleant, 317.
 Tirsted (Tirsted S.) 69.
 Tjæreby (Terby; Roskilde Frue S., Sømme H.) 106.
 Tollethorp (in Jurlundahereht) 107.
 Torfæus, Thormod, Historiker, 167, 174, 190.
 Toskana (Tuscia) 162.
 Trankebar 187.
 Troels-Lund, Historiker, 96 ff.
 Trolle, Niels, Rigsviceadmiral, 392.
 Trondhjem Domkirke 184.
 Trondhjems Stift 373.
 Troyes (Frankrig) 161.
 Tryggevælde, Hgd. (Karise S.) 63, 65, 87.
 Tryggevælde Regimentsbirk 72.
 Tryggevælde Rytterdistrikt 86.
 Tscherning, A. F., Officer og Politiker, 218 f., 231, 345 ff., 349, 356, 378, 380, 384. — Eilert Peter, Officer, 345—84.
 Tumby (Sønderjylland) 298.
 Tune Herred (Timmaherathi) 106.
 Tuscia, se Toskana.
 Tustrup, Gods (Hørning S., Sønderhald H.) 79.
 Tuxen, L. R., Præst, 298.
 Tvilum (Tvilum S.) 79, 87.
 Tyrker 378. — Jfr. Tyrkiet.
 Tyrkiet 357. — Jfr. Tyrker.
 Tyskere 368. — Jfr. Tyskland.
 Tyskland 102, 118, 128, 130, 132, 134, 285, 320, 339, 366, 368, 415, 423. — Nord-, 377. — Jfr. Tyskere
 Tæbring, Mikkell, 83.
 Tønder 100, 335, 340, 342 f.
 Tønder Amt 344.
 Tønningen 8, 218.
 Tøstrup (Sønderjylland) 299.
 Ugledie (Alleslev S.) 72.
 Umbra, Christiernus, Cimber, 389.
 Upaccri Australi[s] (Skaane) 106, 114.
 Upaccri maior [Aquilonius?] (Skaane) 114.
 Upsala 208.
 Utze (i Hildesheim Stift) 202.
 Wace, normannisk Digter, 160.
 Wahlstatt, Blücher von, Fyrstinde, 419.
 Valby (København) 37.
 Valdemar 1, Konge, 113.
 Valdemar 2 Sejr, Konge, 143, 169.
 Valdemar 4 Atterdag, Konge, 175.
 Wales 148, 152. — Vest-Wales, se Cornwall.
 Waliser 152.

- Valkendorf, Erik, Ærkebiskop, 386.
— Hans, Søn af Absalon Valkendorf, 386.
- Valois, A. de, fransk Vicekonsul i Kiel, 324.
- Walram, Hertug af Lothringen, 128.
- Vantore (Lolland) 70.
- Vasa, Kättil Karlsson (Catillus Karoli), svensk Rigsforstander, 386 f.
- Waterford (Irland) 152.
- Vaupell, O. Fr., Officer, 1.
- Wecke, Peder, Kommandør, 79.
- Vedel, Anders Sørensen, Historiker, 168, 170. — E., Departementschef, 288, 338. — P. Direktør i Udenrigsministeriet, 325 f., 416. — Valdemar, Professor, 427 f.
- Wedell, Anna Kathrine, Grevinde, 74 f.
- Wedell-Jarlsberg, J. K. H., Greve, norsk Statsmand, 373.
- Wedel-Neergaard, J., Baron, 425 f.
- Wedellsborg, Grevskab (Husby S. Vends H.) 74.
- Wedellslund, se Sjelleskovgaard.
- Weeke, F. H. Chr., Underbibliotekar, 120, 122.
- Wegener, C. F., Historiker, 231, 235, 369, 409.
- Weibull, Lauritz, Professor, 200.
- Vejle 340.
- Wekyngwych (England) 154.
- Vemmetofte, Hgd. (Vemmetofte S.) 22 f., 87, 425.
- Vends Herred 75.
- Vendsyssel 14, 16.
- Venestad (Gers Hd., Skaane) 105 f.
- Verden (Tyskland) 202.
- Werlauff, E. K., Historiker, 193.
- Vestervig Amt 15.
- Vetterslev (Vetterslev S.) 58.
- Wetterstedt, Gustaf af, svensk Statsmand, 430.
- Viberød, se Vipperød.
- Viborg 8, 77, 81. — Provinsarkivet 93.
- Viborg Stift 83, 86, 203.
- Vibygaard, Hgd. (Syv S.) 37, 60, 65, 87.
- Wido, frankisk Konge, 151.
- Widsith, angelsachsisk Skjald, 156 f.
- Wief, se Viuf.
- Vieregg, E. H., Grevinde, 22.
- Vig (Vig S.) 62.
- Wilde, Jakob, svensk Historiker, 175.
- Vilhelm Erobreren, engelsk Konge, 134, 136 ff.
- Wilkins, David, 187.
- Willigoda, Presbiter, 112.
- Vind, Jens Juel, Baron, 66.
- Winistad (Skaane) 106.
- Winningsgawe (Vindinge(?), Tune H.) 107.
- Winther, C. M., Jurist, 414. — Gert, Politiker, 218, 231.
- Vipperød (Viberød; Grandløse S.) 60.
- Visborggaard, Hgd. (Visborg S.) 8, 82.
- Visseltofta Sogn (Skaane) 95.
- Wittenberg 388.
- Viuf (Wief; Viuf S.) 84.
- Vives, Ludovicus, spansk Filosof, 388.
- De Vocht, Henry, Professor i Louvain, 385 f.
- Wolfhagen, F. H., Minister, 216, 220, 255, 260, 278, 314 f., 326, 328 f., 334, 412, 416.
- Wonlonde (England) 111.
- Vonsbæk (Sønderjylland) 232.
- Woolwich (England) 154.
- Worcestershire (England) 154.
- Vordingborg 46.
- Vordingborg Amt 41, 56 f.

- Vordingborg Regimentsbirk 72.
 Vordingborg Rytterdistrikt 86 f.
 Vordingborg Slotsgods 37, 45.
 Worm, Ole, Læge, Oldgranser, 167 f., 174, 178
 Vyk (Sønderjylland) 342.
 Wøldicke, H. C. P., Appellationsraad, 333, 335 f.
- York (England) 158.
- Zanetti, ital. Bibliotekar, 187.
 Zangenberg, H., Underinspektør, 426.
 Zwergius, D. G., Præst, 206.
- Æpe Thorbiornson (i Kongebrev 1085), Bonde(?), 106, 110, 114.
 Ærø 211.
- Æthelstan (Athelstanus), angelsachsisk Konge, 111.
 Æthelwerd, engelsk Krønikeskriver, 155.
- Ørn (Oyim; Syv S., Ramsø H.) 106.
 Ørbygaard, Hgd. (Stokkemarke S.) 66.
 Ørkildshauge ved Svendborg 77.
 Ørkildsmark ved Svendborg 77.
 Ørsted, A. S., Retslærd, 299, 401, 404 f., 413.
 Ørum Amt 15.
 Østersøen 357.
 Øster Tørslev (Dronningborg Amt) 82.
 Østrig 363, 378.
 Øvremølle ved Arre Aa (Frederiksværk) 42.
-

HISTORISK TIDSSKRIFT

NIENDE RÆKKE

UDGIVET AF

DEN DANSKE HISTORISKE FORENING

VED DENS BESTYRELSE

REDIGERET AF

ERIK ARUP OG ELLEN JØRGENSEN

FORENINGENS SEKRETÆRER

TREDIE BIND

K Ø B E N H A V N

H. HAGERUPS BOGHANDEL, HOVEDKOMMISSIONÆR

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI

1925

Indhold.

Afhandlinger og Smaastykker.

	Side
Hjelholt, Holger , Dr. phil., Den slesvigske Stænderforsamling i 1860. Et Bidrag til Belysning af slesvigsk Politik under det danske Styre mellem Krigene.....	209—344
Jørgensen, Ellen , Underbibliothekar, Dr. phil., Hans Gram. Et historisk Forsøg	165—191
— Nordiske studerende ved Universitetet i Louvain	385—389
Krarup, Alfred , Bibliothekar, Nordiske Vatikan-Undersøgelser	192—204
Larsen, Ernst , cand. mag., En Beretning fra Stændermødet 1660.....	389—399
Mackeprang, M. , Musæumsdirektør, Dr. phil., Har Karl Gustav været Akademist i Sorø?.....	204—208
Petersen, Kr. , mag. art., Eilert Peter Tscherning.....	345—384
Rockstroh, K. C. , Kaptajn, Frederik 4.s Godspolitik 1715—1720	1—92
Steenstrup, Johannes , Professor, Dr. jur., Nogle Studier fra Vikingetiden.....	148—164
Weibull, Lauritz , Professor, Dr. phil., Knut den heliges gåvobrev till Lunds domkyrka 1085.....	104—147

Anmeldelser.

Hanssen, H. P., Fra Krigstiden. Anm. af Cand. mag. Erik Møller	418—424
Hjelholt, Holger, Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig 1850—1864. Anm. af Professor, Dr. phil. Aage Friis	407—418
Linvald, Axel, Kronprins Frederik og hans Regering. Anm. af Professor, Dr. jur. Johannes Steenstrup	400—407

Nyt fra historisk Videnskab.

	Side
Arup: Grønland — en historisk redegørelse (E. M.). — I. P. Jacobsen: Les Manes (N. M.). — Hugo Matthiessen: Københavnske Gader 1728—95 (Ax. L.). — Ludwig Pastor: Geschichte der Päpste (E. J.). — Valdemar Vedel: Firsernes Førere (Povl Engelstoft). — Wedel-Neergaard: Svenstrup (Hans Jensen).....	425—431

Nekrologer.

Kristian Carøe af Erik Arup	93
Villads Christensen af M. Mackeprang	93—94
P. Lauridsen af Axel Linvald	99—100
H. D. Lind af M. Mackeprang	101
Marcus Rubin af Erik Arup	101—103
Arthur Stille af Knud Fabricius	95—96
Troels-Lund af Hugo Matthiessen	96—98

Meddelelser om Dansk Historisk Forening i Aaret 1923	432—433
Den Danske Historiske Forenings Vedtægter	434—435
Navneregister. Ved cand. mag. J. O. Arhning	436—456

INDHOLD

	Side
Eilert Peter Tscherning. Af Mag. art. Kr. Petersen	345—384
Smaastykker og Oversigter	385—399
Anmeldelser	400—424
Nyt fra historisk Videnskab	425—431
Foreningsmeddelelser	432—435
Navneregister	436—456
